

การจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน :
กรณีศึกษาภูผายนต์ อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร

วิทยานิพนธ์
ของ
ชัยสิทธิ์ ดำรงวงศ์เจริญ

เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์

กันยายน 2550

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

การจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน :
กรณีศึกษาภูผายนต์ อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร

วิทยานิพนธ์
ของ
ชัยสิทธิ์ ดำรงวงศ์เจริญ

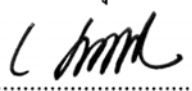
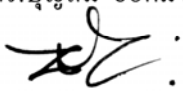
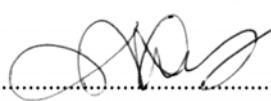
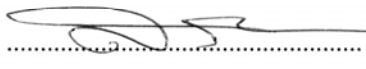
เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์
กันยายน 2550
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

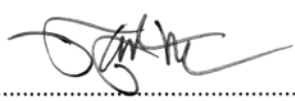

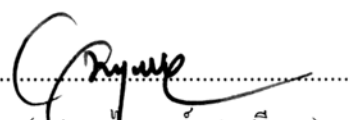
คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ได้พิจารณาวิทยานิพนธ์ของนายชัยสิทธิ์ คำรงวงศ์เจริญ
แล้วเห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

 (อาจารย์ ดร.ทองคุณ จันทอง)	ประธานกรรมการ (กรรมการบัณฑิตศึกษาประจำคณะ)
 (อาจารย์ ดร.บุญสม ยอดมาลี)	กรรมการ (ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์)
 (ผศ.ฉลาด จันทรสสมบัติ)	กรรมการ (กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์)
 (อาจารย์พิสิฏฐ์ บุญไชย)	กรรมการ (กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์)
 (อาจารย์ ดร.สุนทร โพธิสาร)	กรรมการ (อาจารย์บัณฑิตศึกษาภายนอกคณะ)

มหาวิทยาลัยขอนแก่นให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

.....
(อาจารย์ ดร.ทองคุณ จันทอง)
ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน

.....
(รศ.ดร.ไพฑูรย์ สุขศรีงาม)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
วันที่.....10.....เดือน กันยายน พ.ศ. 2550

ประกาศคุณูปการ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ สำเร็จลงได้ด้วยความกรุณาและช่วยเหลือเป็นอย่างดีจากอาจารย์ ดร.บุญสม ยอดมาลี ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ฉลาด จันทรสมบัติ อาจารย์พิสิฏฐ์ บุญไชย กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ที่กรุณาแนะนำ เสนอแนะและตรวจแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ด้วยความเอาใจใส่ด้วยดีตลอดมา ตั้งแต่ต้นจนสำเร็จเรียบร้อย ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง และขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่านที่ให้ความช่วยเหลือเป็นอย่างดี

ขอขอบพระคุณอาจารย์ ดร.ทรงคุณ จันทกร ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน อาจารย์ ดร.สุเนตร โพธิสาร นายอุทัย พลพวก วัฒนธรรมจังหวัดสกลนคร นายจตุเมธ สัจจกานต์ นายอำเภอภูพาน ที่กรุณาแนะนำ สนับสนุน เทคนิคการสังเกต สัมภาษณ์ ในการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม รวมทั้งนายพันฉวิล ผิวหอม นายกองจัดการบริหารส่วนตำบลกกปลาซิว เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลกกปลาซิว เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติภูผายนต์ กำนันตำบลกกปลาซิว ชาวบ้านนาผางทุกท่านที่กรุณาให้ความร่วมมือและอำนวยความสะดวก ในการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยครั้งนี้ ระหว่างการดำเนินการวิจัยต้องขอขอบคุณผู้บังคับบัญชาและเพื่อนร่วมงาน รวมทั้งภรรยาและบุตรทุกคน ตลอดจนทุกท่านที่ไม่ได้กล่าวนามไว้ ณ ที่นี้ ที่เป็นกำลังใจมาโดยตลอด

คุณค่าและประโยชน์จากวิทยานิพนธ์เล่มนี้ขอมอบแด่บิดา มารดา ครู อาจารย์ที่ประสิทธิ์ประสาทความรู้ให้แก่ผู้วิจัยด้วยความเคารพยิ่ง

ชัยสิทธิ์ ดำรงวงศ์เจริญ

ชื่อเรื่อง การจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน :
กรณีศึกษาภูผายนต์ อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร

ผู้วิจัย นายชัยสิทธิ์ ดำรงวงศ์เจริญ

กรรมการควบคุม อาจารย์ ดร.บุญสม ยอดมาลี อาจารย์พิสิฏฐ์ บุญไชย และ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ฉลาด จันทรมบัติ

ปริญญา ศศ.ม สาขาวิชา วัฒนธรรมศาสตร์

มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ปีที่พิมพ์ 2550

บทคัดย่อ

กิจกรรมการท่องเที่ยวมีส่วนสำคัญต่อการจัดหารายได้และยังผลต่อการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม การพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวจึงเป็นแนวทางสำคัญที่ก่อให้เกิดการกระจายรายได้ กระตุ้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ภูผายนต์เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่มีลักษณะเด่นคือ ความสวยงามของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและมีร่องรอยประวัติศาสตร์สำคัญหลายแห่ง เช่น ถ้ำเสรีไทย รูปรอยสลักผาสามพันปี (ถ้ำผาลาย) ซึ่งอยู่บริเวณบ้านนาผาง ตำบลกกลาชีวะ อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร หากได้รับการดูแลและพัฒนาอย่างเหมาะสม มีการบริหารจัดการที่ดี จะก่อให้เกิดการสร้างงานเกี่ยวกับการท่องเที่ยวและสร้างรายได้เพิ่มเติมจากอาชีพหลัก (อาชีพเกษตรกรรม) อันจะส่งผลถึงการอนุรักษ์วัฒนธรรมที่ดั้งเดิมของชาวท้องถิ่น อีกทั้งเยาวชนได้ตระหนักถึงคุณค่าของวัฒนธรรมดั้งเดิมแห่งตนและคงไว้เพื่อสืบทอดต่อไป

การวิจัยครั้งนี้ มีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาบริบท สภาพการจัดการท่องเที่ยวและกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์ภูผายนต์ อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา ประกอบด้วย ผู้นำชุมชน 10 คน เจ้าหน้าที่ของรัฐ 5 คน ประชาชนบ้านนาผาง 5 คน และผู้ประกอบการ 5 คน ซึ่งได้มาโดยการสุ่มแบบเจาะจง ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ แบบสังเกตและแบบบันทึกหลังการปฏิบัติ

ผลการวิจัย พบว่าสภาพการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์ภูผายนต์ ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่เทือกเขาภูพานสกลนคร มีชื่อเสียงในด้านการท่องเที่ยวและสภาพแวดล้อมเป็นป่าไม้ มีถ้ำชื่อว่า “ถ้ำผาลาย ภูผายนต์” ภายในถ้ำมีภาพเขียนในยุคก่อนประวัติศาสตร์รูปร่างต่าง ๆ ปรากฏอยู่และเป็นภาพแกะสลักหินลายเส้นที่เกิดจากการฝนเซาะร่อง มีลักษณะภาพเขียนดังกล่าว ได้แก่ ภาพคนมีทั้งหมด 21 ภาพ แบ่งเป็น 2 ลักษณะคือ แสดงสัดส่วนคล้ายรูปร่างประกอบด้วยศีรษะของคน

จริง ๆ มี 9 ภาพ และแบบที่แสดงสัดส่วนผิดเพี้ยนไปจากโครงร่างของคน ภาพมือคนที่มือนิ้วมือ 6 นิ้ว ภาพสัตว์ต่าง ๆ จำแนกตามความมากน้อยได้ดังนี้ ปลา 8 ภาพ นก 4 ภาพ วัวหรือควาย 4 ภาพ สุนัข 2 ภาพ กระจอกหรือกระจเต 1 ภาพ กบหรือเขียด 1 ภาพ และที่ชี้ชัดว่าเป็นควายอีก 1 ภาพ รวมเป็นสัตว์ได้ 21 ภาพ เท่ากับภาพคน บ่งบอกถึงองค์ความรู้ที่คนรุ่นก่อนได้ถ่ายทอดออกมาเป็นวัฒนธรรมสืบทอดไปสู่คนรุ่นหนึ่งที่มีความเป็นเอกลักษณ์ แต่ในสภาพปัจจุบันโดยทั่วไปภายในถ้ำได้เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ทำให้ภาพที่ปรากฏได้ลบเลือนไปเป็นบางส่วนอีกทั้งเกิดจากการแตะต้องสัมผัสภาพของนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยี่ยมชม

ผลการศึกษาด้านการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์ภูผายนต์พบว่า ก่อนการดำเนินการวิจัย ปรากฏว่า การดำเนินการจัดการท่องเที่ยวภูผายนต์ไม่ตรงกันและขาดเป้าหมายในการทำงานแบบมีส่วนร่วมที่จะนำไปสู่การแสดงความคิดเห็น ร่วมตัดสินใจ ในบางประเด็นและร่วมรับผิดชอบน้อยมาก แต่หลังจากที่ผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยได้มีการสร้างความตระหนักโดยศึกษาดูงานแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ สร้างจิตสำนึกการทำงานแบบมีส่วนร่วมแล้ว โดยศึกษาเรื่องเล่าเป็นกรณีศึกษา หลังการดำเนินการวิจัย ทีมผู้ร่วมวิจัยได้กำหนดเป้าหมาย มีการวางแผนแบบมีส่วนร่วมและมีแผนปฏิบัติการที่จะขับเคลื่อนงานให้บรรลุเป้าหมายการดำเนินการให้บรรลุเป้าหมาย ผู้วิจัยได้นำประเด็นร่วมหลักของขั้นเตรียมการคือ มีผู้นำการเปลี่ยนแปลงด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ จึงได้ฝึกอบรมมัคคุเทศก์ให้แก่ชาวบ้าน ตลอดจนเตรียมการให้มีกิจกรรมการแสดงด้านวัฒนธรรมแก่ผู้มาเยี่ยมชมและมาพักผ่อนตามความสนใจ โดยใช้วิธีการประชุมเชิงปฏิบัติการ การฝึกปฏิบัติและศึกษากรณีตัวอย่าง ทำให้ผู้ร่วมวิจัยและทีมงานมีความรู้ความเข้าใจและสามารถจัดการกิจกรรมการแสดงด้านวัฒนธรรมและการปรับปรุงภูมิทัศน์ของชุมชนร่วมกันได้ อีกทั้งมีการตรวจสอบ สะท้อนผลการมีส่วนร่วมของทีมผู้ร่วมวิจัยในช่วงหลังดำเนินการวิจัย พบว่า ทุกคนมีความกระตือรือร้น อยากจะเรียนรู้ในการดำเนินงาน ปรับปรุงแก้ไขข้อผิดพลาดในการทำงานที่ผ่านมา มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ แสดงออกถึงความรับผิดชอบ เกิดวัฒนธรรมการทำงานใหม่ขึ้นที่สอดคล้องกับบริบทและสภาพของตนเอง

โดยสรุป ทีมผู้ร่วมวิจัยเห็นความสำคัญของการรวมกลุ่มและการมีส่วนร่วม เกิดความมีจิตสำนึกและต้องการอนุรักษ์ภูผายนต์ มีการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ที่ส่งผลถึงผลประโยชน์ร่วมของชุมชน มีผลิตภัณฑ์เพิ่มเติมจากแผนที่กำหนดและมีการบริหารจัดการความรู้ด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ภูผายนต์เป็นฐานคิดให้เกิดการเรียนรู้สู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

TITLE Conservative, Cultural Tourism Management through Community Participation : A Case Study of Phu Pha Yon, Amphoe Phu Phan, Changwat Sakon Nakhon

AUTHOR Mr. Chaisit Damrongwongcharoen

ADVISORS Dr. Boonsom Yodmalee, Pisit Boonchai and
Asst. Prof. Chalard Chantarasombat

DEGREE M.A. **MAJOR** Cultural Science

UNIVERSITY Mahasarakham University **DATE** 2007

ABSTRACT

Tourism activities are partly important to providing incomes and they have effects on economic, political, and cultural changes. Tourism industry development is an important guide to originate income distribution and to tourist attraction. Its outstanding characteristics are: beauty of the natural environment and several important historical clues such as Free Thai Cave, Carved Pictures on Sam Phan Pi Cliff (Tham Pha Lai) in the area of Ban Na Phang, Tambon Kok Pla Sio, Amphoe Phu Phan, Changwat Sakon Nakhon. If these things are appropriately looked after and developed with good management, jobs concerning tourism will be created and incomes will be made in supplement to chief career (farming career), which will affect conservation of fine culture of local people. Also, young people will realize the value of their traditional culture and will maintain culture for adhering in the future.

This study aimed to examine context, tourism management conditions, and the process of community participation in conservative, cultural tourism management at Phu Pha Yon, Amphoe Phu Phan, Changwat Sakon Nakhon. The sample used in this study consisted of 10 community leaders, 5 state officials, 5 people of Ban Na Phang, and 5 entrepreneurs; obtained using the purposive sampling technique. The participatory action research (PAR) process was used. The instruments used for collecting data were an interview form, an observation form, and an after-action recording form.

The results of the study were as follows:

For the conditions of conservative, cultural tourism management, Phu Pha Yon tourist attraction is located in the area of the Phu Phan Sakon Nakhon Mountain Ranges. It is famous for tourism and forest surroundings. There is a cave locally called “Tham Pha Lai Phu Pha Yon”. Inside the cave there are prehistoric paintings in different pictures, and there are graphic stone carvings generated by rain-water bite in the type of paintings mentioned. There are 21 human pictures, divided into 2 types: 9 pictures showing the body proportions comprising real human body and the type showing distorted proportions from the human structure. They are a 6-fingered human hand, and pictures of different animals when classified from the largest to the smallest number: 8 fish pictures, 4 bird pictures, 4 bull or buffalo pictures, 2 dog pictures, a squirrel or a chipmunk picture, a frog or a green-frog picture, and a clearly identified buffalo picture. There are totally 21 animal pictures, equal to the number of human pictures, indicating the body of knowledge which ancient humans transferred into culture to the other generation of people with its identity. However, the current conditions in general inside the cave have changed according to the time. The appearing pictures have been blurred in some parts. Also, these pictures have become blurred because they were touched by tourists who visited them.

For the results of examining participation in conservative, cultural tourism management at Phu Pha Yon, it was found that before conducting the research the operation of tourism management at Phu Pha Yon did not agree with each other and lacked goals of participatory work performance leading to expressing opinions in decision-making together on some issues and to share responsibility limitedly. However, after the researcher and participants had created realization using study visits to conservative tourist attractions, and had created awareness of participatory work performance by examining narratives as case studies and after conducting the research, the team of participants determined goals, had participatory planning, and had operational plans for driving work to achieve goals and operation to achieve goals. The researcher used the major core issue of the preparing stage : having leaders of changes in conservative tourism. The researcher trained guide courses to the villagers and prepared cultural activity performances to visitors and holiday makers based on their interests using the workshop meeting method, practices, and studying sample cases. These caused the participants and the teamwork to have knowledge, understanding, and ability to organize cultural performance activities and to improve the community

landscape together. After conducting the research there were examination and reflection of participation of participants' team, it was found that everyone in the sample was enthusiastic and eager to learn about operation in improving and solving errors in the past work. They shared functional roles and expressed their responsibilities. New working culture emerged to be in congruence with their own context and conditions.

In conclusion, the team of participants realized the importance of group collection and participation, originated awareness, and desired to conserve Phu Pha Yon. Relationships were connected to affect common benefits of the community. There were additional products from the determined plans. Also, there was knowledge management in terms of Phu Pha Yon conservative tourism as a thinking base to generate learning leading to sustainable development.

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ	1
ภูมิหลัง	1
ความมุ่งหมายของการวิจัย	3
คำถามการวิจัย	4
ความสำคัญของการวิจัย	4
นิยามศัพท์เฉพาะ	4
กรอบแนวคิดในการวิจัย	5
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	7
แนวคิดเกี่ยวกับทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ	8
ความหมายของทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ	9
ธรรมชาติของทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ	10
ประเภทของทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ	11
รูปแบบหรือกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ	12
ความสำคัญและผลที่เกิดจากทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ	12
แนวคิดเกี่ยวกับทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	14
คุณลักษณะของทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	14
ความหมายของทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	15
ประเภทของทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	16
ทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมกับอุตสาหกรรมท่องเที่ยว	17
การอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม	21
แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม	21
หลักการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม	23
วิธีการจัดการเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม	25

แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในชนบท	28
ความหมายของพื้นที่ชนบท	28
ความหมายของการท่องเที่ยวในชนบท	28
ความสำคัญของการท่องเที่ยวในชนบท	29
นโยบายการท่องเที่ยวกับการประสานงาน	30
ความหมายของนโยบาย	30
นโยบายการประสานงานกับการท่องเที่ยว	30
ความสำคัญของนโยบาย	31
นโยบายของรัฐกับการประสานงานการท่องเที่ยว	31
หลักการ แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง	32
การมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น	36
ข้อดีและข้อเสียของการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น	33
การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม	33
เทคนิคกระบวนการวางแผนแบบมีส่วนร่วม	35
การมีส่วนร่วมในการพัฒนา	38
การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน (SWOT Analysis)	37
ทฤษฎีนิเวศน์วิทยาทางวัฒนธรรม	38
บริบทของแหล่งท่องเที่ยวภูผายนต์	39
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	45
งานวิจัยในประเทศ	45
งานวิจัยต่างประเทศ	51
3 วิธีดำเนินการวิจัย	56
พื้นที่ในการวิจัย	56
ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	56
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	57
การเก็บรวบรวมข้อมูล	58
การจัดกระทำกับข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล	59

บทที่	หน้า
4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	60
ผลการศึกษาริบทและสภาพการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม	
เชิงอนุรักษ์ภูผายนต์	60
ผลการศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว	
ทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์	80
5 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	86
ความมุ่งหมายของการวิจัย	86
สรุปผล	86
อภิปรายผล	90
ข้อเสนอแนะ	96
บรรณานุกรม	97
ภาคผนวก	103
ภาคผนวก ก เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	104
ภาคผนวก ข รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์	110
ประวัติย่อของผู้วิจัย	117

บัญชีตาราง

ตาราง	หน้า
1 ผลการดำเนินงานกระบวนการเรียนรู้ตามแผนดำเนินงาน/ กิจกรรม	83
2 รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์	109

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 กรอบแนวคิดทางการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์ภูผายนต์	6
2 ขั้นตอนการสร้างความรู้	35
3 ขั้นตอนการสร้างแนวทางพัฒนา	36
4 ขั้นตอนการสร้างแนวทางปฏิบัติ	36
5 บริเวณทางขึ้น-ลง ภูผายนต์	41
6 ระเบียงทางเดินขึ้น-ลง ภูผายนต์ในปัจจุบัน	41
7 บริเวณรูปรอยสลักลงบนหิน ณ ถ้ำผาลาย ภูผายนต์	42
8 แผนที่แสดงเส้นทางท่องเที่ยวบริเวณถ้ำผาลาย ภูผายนต์	45
9 แผนที่จังหวัดสกลนคร	61
10 แผนที่แสดงศิลปะถ้ำในจังหวัดสกลนคร	66
11 ศิลปะถ้ำที่เกิดจากคนได้ถ่ายทอดความรู้และจินตนาการ	67
12 การฝนเชาะร่องเพื่อก่อให้เกิดรูปภาพต่างๆ	70
13 การเกิดรูปรอยบนหินเนื่องจากการฝนเชาะร่อง	70
14 วิธีการลงสีเพื่อก่อให้เกิดภาพรูปมือ	71
15 การใช้สีเพื่อก่อให้เกิดรูปมือในลักษณะต่างๆ	71
16 รูปภาพคนที่มีสัดส่วนใกล้เคียง โครงสร้างสรีระของคน	72
17 รูปภาพมือคน	73
18 รูปภาพปลา	74
19 รูปภาพกากบาท	74
20 รูปภาพนก	75
21 รูปภาพวัวหรือควาย	75
22 รูปภาพคนกับสุนัข	76
23 รูปภาพกบหรือเขียดในท่ากระโดด	77
24 รูปภาพต้นไม้ใบหญ้า	78
25 รูปภาพหน้าจั่วคร่อมบนรูปคน อาจหมายถึงบ้านและผู้อาศัย	78
26 เครื่องมือเกษตรกรรม เช่น จอบหรือเสียม พัดใบกว้างและไถ	79

ภาพประกอบ

หน้า

27	เปรียบเทียบกับภาพประกอบ 26 ซึ่งเป็นภาพตัดลอก	79
28	การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลในการวิจัย	112
29	การสนทนากลุ่มเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย	114
30	การประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย	116

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

กิจกรรมการท่องเที่ยวมีส่วนสำคัญต่อการจัดหารายได้และยังผลต่อการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่มีการกระจายรายได้ออกไปสู่ท้องถิ่นต่างๆ นอกจากนี้ยังเกิดการสร้างงาน สร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ ในท้องถิ่นเพื่อรองรับการท่องเที่ยว เช่น ธุรกิจโรงแรม ร้านอาหาร ร้านขายของที่ระลึก ธุรกิจการคมนาคมขนส่ง มัคคุเทศก์ เป็นต้น การพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวจึงเป็นแนวทางสำคัญที่ก่อให้เกิดการกระจายรายได้ กระตุ้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการบริการและพาณิชยกรรม เมื่อมีการเดินทางเกิดขึ้น ย่อมมีการใช้จ่าย เริ่มตั้งแต่การเดินทาง การรับประทานอาหาร การใช้บริการนำเที่ยว การซื้อสินค้าที่ระลึก การรับฝากรถยนต์ การพักผ่อนและบริการอื่นๆ สิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดการขยายตัวของบริการต่างๆ รายได้ก็จะเพิ่มขึ้นในท้องถิ่นที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว หากจำนวนนักท่องเที่ยวมากขึ้นเท่าใด การขยายตัวทางเศรษฐกิจก็มากขึ้นไปด้วย (อุดม บัวศรี และคณะ. 2539 : 2-3)

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวโดยเน้นการรักษาธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมท้องถิ่น การท่องเที่ยวแบบนี้เป็นการเยี่ยมชมสถานที่และพักผ่อนในสถานที่ที่เป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติและชนบท รวมถึงการสัมผัสวิถีชีวิตชาวบ้านซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้คนจากสองวัฒนธรรมได้เรียนรู้ร่วมกัน ดังที่หลายคนเชื่อว่าการท่องเที่ยวสามารถทะลายกำแพงความไม่เข้าใจระหว่างคนจากพื้นฐานครอบครัว การทำงานและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน โดยผ่านการพูดคุยหรือการใช้ชีวิตร่วมกัน เป็นกระบวนการที่นำไปสู่การแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน ผลที่ตามมาจึงได้แก่ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าบ้านกับผู้มาเยือน โดยความสัมพันธ์นั้นแน่นแฟ้นเพียงใดขึ้นอยู่กับบุคลิกและประสบการณ์ส่วนตัวของแต่ละบุคคล การเดินทางอาจทำให้นักท่องเที่ยวบางคนได้ทำในสิ่งที่ไม่เคยได้กระทำเมื่ออยู่บ้าน การมีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มคนที่ไม่เคยรู้จักมาก่อน ซึ่งในบรรดาความสัมพันธ์ทั้งหมดนั้น หากเกิดขึ้นอย่างฉิวเฉียดในระยะเวลาอันสั้นและปรากฏให้เห็นมากที่สุด โดยเป็นความสัมพันธ์ระหว่างนักท่องเที่ยวกับผู้ให้บริการในสถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ (สิรินยา วัฒนสุขชัย. 2545 : 1-2)

ประเทศไทยมีประวัติศาสตร์อันยาวนาน มีผู้คนหลายเชื้อชาติอาศัยอยู่ในภูมิภาคต่างๆ โดยดำเนินชีวิตตามแนวทางความเชื่อและความศรัทธาของกลุ่มตนเอง มีการแสดงออกในรูปแบบของพิธีกรรม การแต่งกาย สิ่งปลูกสร้าง อาหาร อาชีพ ที่สืบทอดกันจนเป็นวัฒนธรรม (กรมสามัญศึกษา. 2541 : 12) จากเงื่อนไขและสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีผลต่อการพัฒนาประเทศนั้นพบว่า สังคมไทยมีเอกลักษณ์แห่งความเป็นไทย มีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สั่งสมมายาวนาน มีความรักสงบ สมานฉันท์ เอื้ออาทรและเกื้อกูลต่อกันและกัน เป็นสังคมที่ยืดหยุ่น เปิดกว้าง สามารถประสานประโยชน์ท่ามกลางกระแสวัฒนธรรมที่หลากหลาย (สำนักนายกรัฐมนตรี. 2544 : 9-69)

สภาพสังคมในปัจจุบัน จากหนังสือเรื่องคลื่นลูกที่สามของทอเฟเลอร์ (Toffler) ปี ค.ศ. 1980 ได้อธิบายถึงอารยธรรมเก่าแก่ที่คุ้นเคยโดยแสดงให้เห็นภาพที่ครอบคลุมลักษณะอารยธรรมทั้งเก่าและใหม่ อารยธรรมใหม่ที่ปรากฏขึ้นจากการปฏิวัติในปัจจุบันนั้นท้าทายความเชื่อหรือข้อตกลงเบื้องต้นเก่าๆ วิธีการคิดแบบดั้งเดิม สมการแบบเดิม ลัทธิเดิม อุดมการณ์เดิม ซึ่งเห็นว่า มีคุณค่าและมีประโยชน์ในอดีต แต่ในปัจจุบันใช้ไม่ได้กับข้อเท็จจริงที่ปรากฏ โดยโลกกำลังเกิดปรากฏการณ์ที่มีต่อความขัดแย้งในค่านิยมใหม่และเทคโนโลยีกับค่านิยมเก่า อีกทั้งเกี่ยวกับแนวโน้มของศตวรรษที่ 21 ความว่า แนวโน้มที่ 1 ซึ่งสำคัญที่สุดคือ จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วและขาดความสมดุลของกลุ่มประชากรระหว่างคนรวยและคนจน ประเทศร่ำรวยและประเทศยากจน แนวโน้มที่ 2 เป็นผลจากแนวโน้มที่ 1 คือ ประชากรที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อม มลภาวะเพิ่มขึ้น ก่อให้เกิดความหายนะของโลก เช่น ความแห้งแล้งเป็นระยะเวลายาวนาน แนวโน้มที่ 3 คือ เทคโนโลยีซึ่งทำให้งานที่เคยมีอยู่ในอดีตพื้นสมัยและสูญหายไป มีงานใหม่ๆ และระบบการผลิต การให้บริการใหม่ๆ เกิดขึ้นแทนที่ บุคคลบางกลุ่มอาจล้าหลังไป แนวโน้มที่ 4 คือ การปฏิรูปการเกษตรกรรมและการผลิต มีการใช้เครื่องจักรทำให้มีคนตกงาน (พรชูลี อาชวอำรุง. 2538 : 33-130)

ในการวิเคราะห์และสังเคราะห์บริบทของประเทศไทย มีผลกระทบจากกระแสโลกาภิวัตน์ ทำให้โลกต้องพึ่งพิงอาศัยกันจึงจะอยู่รอดและในด้านเศรษฐกิจนั้น มีความเป็นไปได้ที่ไทยอาจเป็นศูนย์กลางทางการเงินในภูมิภาคเอเชียและเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวในภูมิภาคนี้ ส่วนด้านวัฒนธรรมและสังคมนั้นจะเป็นสังคมที่มีลักษณะเป็นครอบครัวเล็กและมีผู้ปกครองคนเดียว ลักษณะทางวัฒนธรรมจะมีการแสดงออกทางเพศสูงขึ้น มีความหลากหลายและไร้พรมแดน ส่วนวิถีชีวิตของคนในเมืองจะขาดความสัมพันธ์แบบดั้งเดิม มีการหย่าร้างสูง ต่างคนต่างอยู่ มีความฟุ้งเฟ้อมากขึ้น บริโภคสื่อหลากหลายชนิด เกิดปัญหาอาชญากรรมเพิ่มขึ้นและมีอัตราเสี่ยงต่อการเกิดอุบัติเหตุเพิ่มขึ้น

บทบาทสตรีจะทัดเทียมชาย ทำให้การปรับตัวของคนในสังคมมีความจำเป็นเพื่อการอยู่รอด แต่ทั้งนี้ ยังมีลักษณะที่ยังคงอยู่ ได้แก่ เอกลักษณะชนบทไทย ค่านิยมไทยและภูมิปัญญาท้องถิ่น และในเรื่องของสิ่งแวดล้อมนั้นพบว่า ถูกทำลายมากขึ้นด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ก่อให้เกิดปัญหามลพิษ สารพิษและวิกฤติทางทรัพยากรธรรมชาติอันจะส่งผลให้เกิดความขาดแคลนและมีมูลค่าสูงขึ้น

ภูผายนต์เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่มีลักษณะเด่นคือ ความสวยงามของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและมีร่องรอยประวัติศาสตร์สำคัญหลายแห่ง เช่น ถ้ำเสรีไทย รูปรอยสลักผาสามพันปี (ถ้ำผาลาย) ซึ่งอยู่บริเวณบ้านนาผาง ตำบลกกปลาซิว อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร เป็นรูปรอยสลักบนหิน มีอายุประมาณ 4,000-5,600 ปี มาแล้ว ประกอบด้วยภาพคน 21 ภาพ ภาพมือเพียงข้างเดียวซึ่งเป็นภาพมือขวามี 6 นิ้ว และภาพสัตว์มี 21 ภาพ โดยแต่ละภาพเป็นลวดลายรูปทรงเรขาคณิต นอกจากนี้ยังมีความเชื่อของชาวบ้านเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ของถ้ำแห่งนี้ ทั้งนี้หากไม่มีการอนุรักษ์และจัดการที่เหมาะสมต่อไปในอนาคต สถานที่ท่องเที่ยวแห่งนี้อาจถูกทำลายด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของชาวท้องถิ่นและอาจถูกทำลายด้วยความโลภของนักท่องเที่ยวซึ่งสืบเนื่องมาจากกระแสโลกาภิวัตน์และความเจริญทางเทคโนโลยีด้านต่างๆ ยังผลให้เกิดการสูญเสียทรัพยากรการท่องเที่ยวและทรัพยากรธรรมชาติเพิ่มมากขึ้น ณ บริเวณถ้ำแห่งนี้

ดังนั้นแหล่งท่องเที่ยวภูผายนต์หากได้รับการดูแลและพัฒนาอย่างเหมาะสม มีการบริหารจัดการที่ดี จัดระบบการประชาสัมพันธ์ให้นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศได้รับทราบข้อมูลและดึงดูดจิตใจด้วยจุดเด่นของสถานที่พร้อมทั้งประวัติศาสตร์อารยธรรม โบราณและร่องรอยประวัติศาสตร์การเมืองไทย โดยการสร้างความตระหนักให้ชาวท้องถิ่นเห็นคุณค่าในการร่วมมือกันอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวแล้วก่อให้เกิดการสร้างงานเกี่ยวกับการท่องเที่ยวและชาวท้องถิ่นยังมีรายได้เพิ่มเติมจากอาชีพหลัก (อาชีพเกษตรกร) อันจะส่งผลถึงการอนุรักษ์วัฒนธรรมที่ดั้งเดิมของชาวท้องถิ่น อีกทั้งเยาวชนได้ตระหนักถึงคุณค่าของวัฒนธรรมดั้งเดิมแห่งตนและคงไว้เพื่อสืบทอดต่อไป

ผู้วิจัยมีความสนใจในการศึกษาเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยศึกษาในพื้นที่บ้านนาผาง ถ้ำผาลาย ภูผายนต์ ทั้งนี้เพื่อเป็นแนวทางพัฒนาจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อเป็นข้อเสนอแนะสำหรับองค์กรที่เกี่ยวข้องอันจะเป็นแนวทางในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและการอนุรักษ์วัฒนธรรมอันดั้งเดิมของแหล่งท่องเที่ยวภูผายนต์สืบไป

ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทและสภาพการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์ภูผายนต์
2. เพื่อศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์

คำถามการวิจัย

1. บริบทของชุมชนและสภาพการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์ภูผายนต์มีความเป็นมา สภาพการและพัฒนาการอย่างไรบ้าง
2. กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์ภูผายนต์ มีกระบวนการอย่างไรและมีข้อสรุปจากกระบวนการนี้ที่เป็นประโยชน์อย่างเหมาะสมต่อชุมชนอย่างไร

ความสำคัญของการวิจัย

ได้ข้อสนเทศเกี่ยวกับบริบท สภาพและกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์ภูผายนต์จากการวิจัยครั้งนี้ อีกทั้งนำเสนอต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเพื่อใช้เป็นแนวทางให้ประชาชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้ตระหนักและร่วมมืออนุรักษ์ พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์อย่างต่อเนื่อง

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. การจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์ภูผายนต์ หมายถึง การดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับการท่องเที่ยวภูผายนต์ ที่เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสกับสภาพการณ์ที่แท้จริง
2. การมีส่วนร่วมของชุมชน หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนในการแสดงความคิดเห็น มีส่วนร่วมตัดสินใจและมีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อแหล่งท่องเที่ยวภูผายนต์
3. กระบวนการเรียนรู้ หมายถึง พฤติกรรมของชุมชนในทิศทางที่เอื้อประโยชน์ต่อการสนับสนุนและส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยใช้กิจกรรม เช่น การจัดอบรม การออกแบบการแสดงเพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยว การศึกษาดูงาน เป็นต้น
4. แกนนำในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์ หมายถึง ประชาชนในชุมชนที่ประกอบอาชีพเกี่ยวกับการท่องเที่ยวและประชาชนที่ตระหนักถึงความสำคัญของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์

5. การจัดการท่องเที่ยว หมายถึง การดำเนินงานเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในด้านการวางแผน การจัดผู้รับผิดชอบ การควบคุม การจัดสรรงบประมาณ การประเมินผลและรายงานเกี่ยวกับ แหล่งท่องเที่ยวอุทยานต์

6. ชุมชน หมายถึง ประชาชนที่อาศัยในบริเวณแหล่งท่องเที่ยวอุทยานต์และนักท่องเที่ยว ที่เข้าไปท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวอุทยานต์

7. แหล่งท่องเที่ยว หมายถึง อุทยานต์ บ้านนาผาง ตำบลกกปลาซิว อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร

8. ผู้ให้ข้อมูล หมายถึง ผู้ได้รับการสัมภาษณ์ ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มและผู้เข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการ

9. อุทยานต์ หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์ ตั้งอยู่ที่บ้านนาผาง ตำบลกกปลาซิว อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร

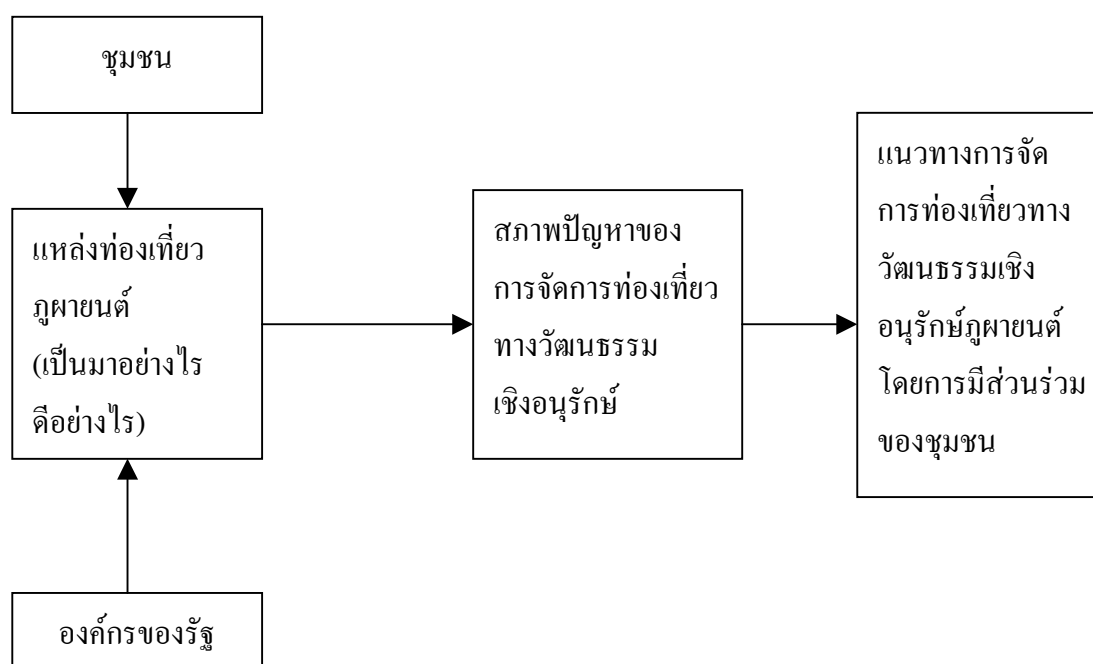
กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้กรอบแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของสถาบันพัฒนาการท่องเที่ยว เพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ดังนี้ (สถาบันพัฒนาการท่องเที่ยว เพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม. 2548 : เว็บไซต์)

1. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เป็นการท่องเที่ยวที่ให้ความสำคัญกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (Nature Based) ด้านความหลากหลายทางชีวภาพ ด้านสภาพภูมิศาสตร์และด้านวิถีชีวิตวัฒนธรรมประเพณี โดยยึดหลักสำคัญที่ความต้องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมเหล่านั้นไว้ให้ดีที่สุดเพื่อก่อให้เกิดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน
2. การท่องเที่ยวทุกประเภทต้องเป็นการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน (Sustainable Management Tourism) ในเชิงเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม ต้องพยายามจัดการท่องเที่ยวไม่ให้เกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมหรือให้กระทบน้อยที่สุด
3. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์รวมถึงการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยม ตลอดจนวิถีชีวิต เอกลักษณ์ของท้องถิ่นและประเทศ (Inclusive of Social and Cultural Aspects)

4. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ต้องให้การศึกษาทั้งต่อนักท่องเที่ยวและประชากรท้องถิ่น (Environmentally Educative) เพื่อเป็นการศึกษาที่ต้องการหยั่งรากลึกกลงในจิตสำนึกของแต่ละคน ในอันที่จะถนอมไว้ซึ่งสภาพแวดล้อมรอบๆ ตัวเรา
5. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เน้นตรงจุดที่ว่า ในการจัดการท่องเที่ยว ประชาชนในพื้นที่ ต้องมีส่วนร่วมในการวางแผนตัดสินใจและสามารถได้รับประโยชน์จากกำไรของการท่องเที่ยวเป็น สำคัญ (Benefit and Involvement of Local People)
6. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จากมุมมองเชิงการตลาด มีจุดเน้นที่ว่าผลิตภัณฑ์คือ ทัวร์ (Tour) ต่างๆ นั้นต้องเป็นทัวร์ที่มีลักษณะครบตามเกณฑ์ที่กล่าวมาแล้วในข้อ 1-5 มิใช่การนำเอาชื่อ Ecotourism ไปติดบนผลิตภัณฑ์เดิมเท่านั้น (Product Authentic)
7. ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน (Tourist Satisfaction) นักท่องเที่ยวที่พึงพอใจจะกลับมาท่องเที่ยวอีก กิจกรรมที่เสนอต่อนักท่องเที่ยว ต้องเป็นกิจกรรมที่ตรงหรือเกินความคาดหวังของนักท่องเที่ยว

ภาพประกอบ 1 กรอบแนวคิดทางการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์อุทยานต์

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน กรณีศึกษาอุทยานแห่งชาติ อ่างฤๅษี จังหวัดสกลนคร โดยศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
 - 1.1 ความหมายของทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
 - 1.2 ธรรมชาติของทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
 - 1.3 ประเภทของทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
 - 1.4 รูปแบบหรือกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
 - 1.5 ความสำคัญและผลที่เกิดจากทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
2. แนวคิดเกี่ยวกับทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
 - 2.1 คุณลักษณะของทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
 - 2.2 ความหมายของทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
 - 2.3 ประเภทของทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
 - 2.4 ทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมกับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว
3. การอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม
 - 3.1 แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม
 - 3.2 หลักการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม
 - 3.3 วิธีการจัดการเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม
4. แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในชนบท
 - 4.1 ความหมายของพื้นที่ชนบท
 - 4.2 ความหมายของการท่องเที่ยวในชนบท
 - 4.3 ความสำคัญของการท่องเที่ยวในชนบท
5. นโยบายการท่องเที่ยวกับการประสานงาน
 - 5.1 ความหมายของนโยบาย
 - 5.2 นโยบายการประสานงานกับการท่องเที่ยว
 - 5.3 ความสำคัญของนโยบาย
 - 5.4 นโยบายของรัฐกับการประสานงานการท่องเที่ยว

6. หลักการ แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง
 - 6.1 การมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น
 - 6.2 ข้อดีและข้อเสียของการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น
 - 6.3 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
 - 6.4 เทคนิคกระบวนการวางแผนแบบมีส่วนร่วม
 - 6.5 การมีส่วนร่วมในการพัฒนา
 - 6.6 การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน (SWOT Analysis)
 - 6.7 ทฤษฎีนิเวศน์วิทยาทางวัฒนธรรม
7. บริบทของแหล่งท่องเที่ยวภูผายนต์
8. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 8.1 งานวิจัยในประเทศ
 - 8.2 งานวิจัยต่างประเทศ

แนวคิดเกี่ยวกับทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

1. ความหมายของทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

คำว่า “นิเวศหรืออีโค (Eco)” (Richardson. 1993 : 8) มาจากคำในภาษากรีก “Oikos” หมายความว่า “บ้าน (House)” และในความหมายที่กว้างขึ้น หมายถึง สิ่งแวดล้อม อันเป็นสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ (Habitat) ได้แก่ ดิน อากาศและน้ำ อันเป็นที่อยู่อาศัยของคน สัตว์ รวมทั้งพืช (Hornby. 2000 : 419) โดยในกรณีของคนนั้น สิ่งแวดล้อมนี้ประกอบด้วย 2 ส่วน คือ สิ่งมีชีวิต (Biophysical Component) และวัฒนธรรม (Cultural Component)

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นการท่องเที่ยวในอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งเฮกเตอร์ เซบอลโลซ ลาสคูเรียน (Hector Ceballos-Lascurain) ได้ให้คำนิยามหรือความหมายไว้ว่า เป็นการเดินทางท่องเที่ยวไปยังพื้นที่ทางธรรมชาติที่มีความเป็นธรรมชาติซึ่งยังไม่ถูกรบกวนหรือถูกทำลายและมีลักษณะเฉพาะ ดึงดูดใจให้ผู้เดินทางไปเยือนสามารถศึกษาเรียนรู้ ชื่นชมและเพลิดเพลินกับทัศนียภาพของพื้นที่ สัตว์ป่าและไม้ป่า ตลอดจนลักษณะทางวัฒนธรรม (ทั้งในอดีตและปัจจุบัน) ที่มีอยู่ในพื้นที่แห่งนั้น (Richardson. 1993 : 8)

คำนิยามหรือความหมายข้างต้นซึ่ง เฮกเตอร์ เซบอลโลซ ลาสคูเรียน (Hector Ceballos-Lascurain) ให้ไว้ค่อนข้างกว้าง และมีนักวิชาการท่านอื่น เช่น จาเน็ต ริชาร์ดสัน (Janet Richardson) ให้ความหมายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่า เป็นการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนเชิงนิเวศในพื้นที่ทางธรรมชาติซึ่งมีการสื่อความหมายเพื่อให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวผู้เดินทางมาเยือนทั้งใน

เรื่องธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรวมถึงวัฒนธรรมที่สำคัญนั้น นอกจากนักท่องเที่ยวเดินทางมาเยือนจะมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตลอดจนวัฒนธรรมนั้นๆ แล้ว ยังมีส่วนสนับสนุนและผลักดันให้มีการปกป้องอนุรักษ์สิ่งเหล่านั้นไว้และชุมชนในพื้นที่แห่งนั้น ได้รับรายได้และมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และเวียร์เวอร์ (Weaver, 1998 : 15) ให้ความหมายว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวแบบใหม่ (Alternative Tourism) ซึ่งเน้นในเรื่องธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นปัจจัยสำคัญในการเลือกเดินทางท่องเที่ยว ส่วน Wight และ Pamela (1993 : 62) เห็นควรให้ความหมายว่า ในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้นจะมีองค์รวมของประสบการณ์ซึ่งอาจมาจากสิ่งที่พื้นที่มีให้ (Supply Factors) หรือสิ่งที่ผู้ซื้อต้องการ (Demand Factors) สิ่งที่มีพื้นที่นั้นอาจเป็นทรัพยากรทางธรรมชาติ วัฒนธรรมของชุมชนพื้นถิ่น ที่พัก สิ่งอำนวยความสะดวกและรายการท่องเที่ยว ส่วนสิ่งที่ผู้ซื้อต้องการ เช่น ประสบการณ์และกิจกรรมต่างๆ ระดับของความสนใจในธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม เป็นต้น

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2542 : 2-51) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่า เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นและแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศโดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่นเพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน ดังนั้น ทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism Product) คือ ส่วนผสมผสานระหว่างสิ่งที่พื้นที่มี เช่น ทรัพยากรทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และสิ่งที่มีการสร้างหรือพัฒนาขึ้นมา เช่น สถานที่พัก สิ่งอำนวยความสะดวก สาธารณูปโภคและรายการท่องเที่ยว (Wight and Pamela, 1993 : 62)

จากคำจำกัดความหรือความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ อาจกล่าวได้ว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศและทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หากมองภาพในเชิงระบบหรือองค์รวม นอกจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะมีความหมายครอบคลุมถึงทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติที่มีความหลากหลาย นับตั้งแต่ระบบนิเวศป่าเขา ชายฝั่งและหมู่เกาะ ซึ่งมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นและเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของสิ่งมีชีวิตแล้ว ยังมีความหมายครอบคลุมถึงสิ่งที่มีการสร้างหรือพัฒนาขึ้นมาเพื่อรองรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศด้วย เช่น สถานที่พัก สิ่งอำนวยความสะดวก สาธารณูปโภคและรายการท่องเที่ยว เป็นต้น กล่าวโดยสรุป ทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นส่วนผสมระหว่างทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมซึ่งมีความหลากหลาย มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นและเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตของคนท้องถิ่นและสิ่งที่ถูกสร้างหรือพัฒนาขึ้นมารองรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

2. ธรรมชาติของทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของพื้นที่ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนี้เป็นสิ่งดึงดูดความสนใจในการท่องเที่ยวและเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของพื้นที่ท่องเที่ยว ดังนั้นธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงมีความสำคัญอย่างมากต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หากความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตในระบบนิเวศถูกทำลายให้เสียหาย ทรัพยากรการท่องเที่ยวย่อมกระทบกระเทือนด้วยเช่นเดียวกัน นอกจากนี้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแล้ว ส่วนประกอบสำคัญอีกประการหนึ่งคือ สิ่งที่มีการก่อสร้างหรือพัฒนาขึ้นมาเพื่อรองรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศด้วย เช่น สถานที่พัก สิ่งอำนวยความสะดวก สาธารณูปโภคและรายการท่องเที่ยว เป็นต้น จากความหมายของทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ อาจสรุปธรรมชาติของทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ 6 ประการ คือ

2.1 เป็นแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น คือ แหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ธรรมชาติที่มีลักษณะของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเฉพาะ เช่น เกรทแบเรียรีฟในออสเตรเลีย ป่าดงดิบเขา ยอดดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่ และป่าพรุสิรินธร จังหวัดนครราชสีมา พื้นที่เหล่านี้ต่างมีธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกัน

2.2 เกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรม หมายถึง กิจกรรมทางการท่องเที่ยวของมนุษย์ นอกจากเกี่ยวพันกับธรรมชาติแล้ว ยังเกี่ยวพันโยงใยกับวัฒนธรรมและวิถีชีวิตต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ สัตว์ หรือพืช ดังนั้นการเดินทางท่องเที่ยว เช่น การเดินป่าในพื้นที่บางแห่งซึ่งแม้จะเป็นแหล่งธรรมชาติ แต่ในขณะเดียวกันก็มีผู้คนอาศัยเป็นชุมชน เป็นหมู่บ้านที่มีวัฒนธรรมพื้นถิ่น น่าสนใจ การเดินทางท่องเที่ยวไปในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติต่างๆ ทำให้นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสแวะเยี่ยมชมและได้รับประสบการณ์หรือได้สัมผัสวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนหรือหมู่บ้านนั้น

2.3 มีการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องอย่างมีระบบ การจัดการด้านสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว มีการจัดการทั้งในเรื่องของการรักษาความสะอาด การกำจัดขยะอย่างเป็นระบบและการจัดการน้ำเสีย เป็นต้น ทั้งนี้โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อรักษาสภาพแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวให้มีคุณค่าและมีคุณภาพอย่างยั่งยืน ส่วนผู้ที่เกี่ยวข้องในที่นี้หมายถึงเจ้าของสถานที่ท่องเที่ยว บริษัทนำเที่ยวและตัวแทนจำหน่ายบริการทางการท่องเที่ยว มัคคุเทศก์ และนักท่องเที่ยว ทุกฝ่ายต้องมีความรับผิดชอบร่วมกันในการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ

2.4 มีการจัดการด้านการให้ความรู้ กล่าวคือ เป็นการจัดการเพื่อให้ความรู้เรื่องธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น การจัดทำป้ายสื่อความหมายและการจัดทำคู่มือศึกษาธรรมชาติ ทั้งนี้เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้รับความรู้และเข้าใจในเรื่องทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมากขึ้น

2.5 การมีความรับผิดชอบโดยผู้เป็นเจ้าของแหล่งท่องเที่ยวซึ่งเป็นการรับผิดชอบต่อตามหลักการของแผนแม่บทการจัดการสิ่งแวดล้อมของโลก (Agenda 21) และรัฐธรรมนูญของไทย โดยให้โอกาสแก่ท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการวางแผนจัดการ ดำเนินการร่วมกันและร่วมรับประโยชน์อย่างเสมอภาค

2.6 นักท่องเที่ยวได้รับความเพลิดเพลินความประทับใจรวมถึงความรู้และประสบการณ์ กล่าวคือ นักท่องเที่ยวควรเพลิดเพลิน ประทับใจ ได้รับความรู้และประสบการณ์จากการเดินทางท่องเที่ยวไปในพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพราะได้สัมผัสและได้รับประสบการณ์ขณะท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตลอดจนได้เยี่ยมชมและเรียนรู้ชุมชนในพื้นที่ (มหาวิทยาลัยสุโขทัย ธรรมมาธิราช. 2549 ข : 7-8)

3. ประเภทของทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

3.1 กลุ่มทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมซึ่งมีความหลากหลาย มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นและเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตของคนท้องถิ่น สามารถแบ่งตามสภาพได้ 2 กลุ่ม คือ (1) ทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศทางบก ซึ่งมีระบบนิเวศเป็นป่าบก เช่น ป่าดิบชื้น ป่าดิบแล้งและป่าสน เป็นต้น และมีสิ่งอื่นๆ ที่น่าสนใจเป็นองค์ประกอบ เช่น น้ำตก ถ้ำ ลำห้วย ภูเขา สัตว์ป่า พืชพันธุ์และชุมชนที่ใช้ชีวิตเกี่ยวข้องกับป่า เป็นต้น รูปแบบหรือกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศทางบก เช่น การเดินป่า การศึกษาระบบนิเวศบนบก การจี่ม้า การนั่งช้าง การร่วมกิจกรรมเรียนรู้พฤติกรรมของคนในชุมชน เป็นต้น อย่างไรก็ตามนักท่องเที่ยวทุกคนจะมีกิจกรรมเช่นที่กล่าว นักท่องเที่ยวบางคนอาจทำกิจกรรมเพียงบางส่วนหรือบางอย่างนั้นซึ่งอาจเรียกว่า เป็นกิจกรรมกึ่งนิเวศ เช่น การถ่ายรูปสัตว์ป่า เป็นต้น นักท่องเที่ยวบางคนอาจมีกิจกรรมเพื่อความเพลิดเพลิน พักผ่อนและชมความงาม เช่น การชมทิวทัศน์และการพักผ่อน เป็นต้น (2) ทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศทางทะเล ประกอบด้วย ทรัพยากรชายฝั่งทะเล เกาะแก่ง ทั้งนี้อาจรวมถึงพื้นที่รอยต่อ เช่น ป่าชายเลน พื้นที่ลุ่มน้ำชายฝั่ง องค์ประกอบที่น่าสนใจของทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศกลุ่มนี้ เช่น แนวปะการัง ภูเขาทะเล สัตว์ทะเล กองหิน พันธุ์ไม้ตามชายหาด ป่าไม้บนเกาะ ชายเลนรวมถึงวิถีชีวิตของชาวประมงหรือชาวเล เป็นต้น รูปแบบหรือกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศทางทะเล เช่น การพายเรือแคนูและคายัค การศึกษาระบบนิเวศในน้ำและทะเล การล่องแพ การดำน้ำดูปะการัง ทั้งดำน้ำดูปะการังทั้งดำน้ำตื้นและดำน้ำลึก การร่วมกิจกรรมเรียนรู้พฤติกรรมของคนในชุมชน ส่วนกิจกรรมกึ่งนิเวศ เช่น การถ่ายรูปและการตกปลา เป็นต้น สำหรับกิจกรรมเพื่อความเพลิดเพลิน พักผ่อนและชมความงาม เช่น การล่องเรือชมทิวทัศน์ การเล่นเรือใบ การเล่นน้ำและการว่ายน้ำ เป็นต้น

3.2 สิ่งที่ถูกสร้างหรือพัฒนาขึ้นมารองรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เช่น สถานที่พักผ่อน สิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ สาธารณูปโภคและรายการท่องเที่ยว เป็นต้น

4. รูปแบบหรือกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

4.1 กลุ่มที่มีรูปแบบหรือกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบเข้มข้น ได้แก่ การศึกษาธรรมชาติ การเดินป่า การดูนก การดำน้ำดูปะการัง (น้ำลึก-น้ำตื้น) การล่องแพ เรือแคนูและคะยัค เป็นต้น

4.2 กลุ่มที่มีรูปแบบหรือกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบกึ่งนิเวศ คือ รูปแบบหรือกิจกรรมซึ่งอาจไม่มีการศึกษาระบบนิเวศ เช่น การศึกษาท้องฟ้าและดวงดาว การปีนเขา การไต่เขา การขี่จักรยานเสือภูเขา ซาฟารีทัวร์และการตกปลา เป็นต้น (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. 2549 ข : 8-9)

5. ความสำคัญและผลที่เกิดจากทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การที่ทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศสามารถดึงดูดความสนใจนักท่องเที่ยวมากขึ้นส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากกระแสของการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ได้รับความสำคัญเป็นอย่างมากซึ่ง Weaver (1998 : 19) กล่าวว่า ในการท่องเที่ยวเพื่อพักผ่อนหย่อนใจของผู้คนเป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศถึงร้อยละ 20-25 ซึ่งประเทศแคนาดามีการสำรวจวิจัยและระบุกิจกรรมท่องเที่ยว เช่น การดูนก การเดินชมป่าธรรมชาติและการทัศนศึกษานันทนาการมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างมากในศตวรรษที่ 21 และในประเทศสหรัฐอเมริกาได้สำรวจเรื่องนันทนาการและสิ่งแวดล้อมของประเทศ (National Survey on Recreation and The Environment) พบว่า กลุ่มคนที่มีอายุ 16 ปีขึ้นไปที่มีการทำกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพิ่มจำนวนมากขึ้น ขณะที่จากการสำรวจกลุ่มบริษัทจัดนำเที่ยวเชิงนิเวศและตัวแทนจำหน่ายบริการทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจำนวนหนึ่งมีการเสนอขายทัวร์เชิงนิเวศหรือที่เรียกว่า “อีโคทัวร์” (Ecotour) ให้กับนักท่องเที่ยวทั่วโลกมีจำนวนเพิ่มขึ้น รวมทั้งรายได้จากการขายทัวร์ลักษณะนี้ก็เพิ่มขึ้นเช่นเดียวกัน จากที่กล่าวมาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศซึ่งเป็นการท่องเที่ยวที่เสนอขายทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีความสำคัญต่ออุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในภาพรวม แต่เพื่อให้เห็นภาพที่ชัดเจนของทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ อาจสรุปความสำคัญและผลที่เกิดจากทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ ดังนี้

5.1 ด้านเศรษฐกิจ จากการส่งเสริมการพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมนั้น สิ่งหนึ่งที่ชุมชนพึงได้รับคือ โอกาสและรายได้จากการท่องเที่ยว เช่น ชุมชนสามารถเป็นมัลติเพล็กซ์ท้องถิ่นและผลิตผลิตภัณฑ์ชุมชนเสนอขายแก่นักท่องเที่ยว เป็นต้น เหล่านี้นับเป็นการกระจายรายได้และพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนให้มีความมั่นคง ในขณะเดียวกัน หากพิจารณาถึงศักยภาพในการใช้จ่ายของนักท่องเที่ยวที่นิยมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะเห็นได้ว่า นักท่องเที่ยวมักเป็นนักท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ มีความหวังใยและร่วมรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การใช้จ่ายเพื่อกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่สูง จึงส่งผลให้รายได้จากการท่องเที่ยวพุ่งสูงขึ้น แต่เมื่อมีนักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยวก็ย่อมต้องมีการจัดการต่างๆ เพื่อรองรับ

ซึ่งต้องอาศัยเงินเป็นจำนวนพอสมควร ทั้งนี้อาจสรุปผลทั้งทางบวกและลบได้ กล่าวคือ 1) ผลกระทบทางบวก ได้แก่ (1) ได้รายได้จากนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (2) เกิดการจ้างงานในชุมชน (3) มีการเชื่อมโยงกับสาขาและกิจกรรมอื่นๆ ในชุมชน ท้องถิ่นและพื้นที่ และ (4) กระตุ้นเศรษฐกิจในพื้นที่รอบนอก เป็นต้น 2) ผลกระทบทางลบ ได้แก่ (1) มีค่าใช้จ่าย (Cost) เกิดขึ้นจากการส่งเสริมให้มีการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เช่น การจัดสร้างสาธารณูปโภคและสิ่งต่างๆ ในพื้นที่อนุรักษ์ เป็นต้น และ (2) มีค่าใช้จ่ายต่อเนื่อง เช่น ค่าจ้างคนงานและค่าบำรุงรักษาสาธารณูปโภคและสิ่งปลูกสร้างต่างๆ ในพื้นที่อนุรักษ์ เป็นต้น

5.2 ด้านสังคมและวัฒนธรรม รายได้จากการท่องเที่ยวส่งผลให้คุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชนในชุมชนท้องถิ่นและพื้นที่ดีขึ้น เพราะฉะนั้นประชาชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณที่มีทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่สมบูรณ์ ย่อมได้รับรายได้จากการท่องเที่ยวและมีผลต่อเนื่องคือ ทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น เมื่อทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการท่องเที่ยว หน่วยงานต่างๆ รวมถึงนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงสนใจที่จะร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากรเหล่านี้ และเมื่อมีการอนุรักษ์เกิดขึ้นก็เท่ากับเป็นการสนับสนุนการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนซึ่งเป็นผลดีต่อสังคม แม้ว่าทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะก่อให้เกิดผลดีต่อสังคมและวัฒนธรรมดังที่กล่าวมา แต่ตามธรรมดาโลกนั้นเมื่อมีคุณย่อมมีโทษด้วยเสมอ จะต่างก็ตรงที่จะมากหรือน้อยเท่านั้น ผลทางลบบางประการซึ่งอาจจะมีผลต่อตัวทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศหรือสังคม จึงอาจเกิดขึ้นได้ เมื่อมีนักท่องเที่ยวจากต่างถิ่นมาเยี่ยมชม ทั้งนี้กล่าวคือ 1) ผลกระทบทางบวก ได้แก่ (1) ประชาชนในชุมชน ท้องถิ่นและพื้นที่ทุกระดับสังคมและนักท่องเที่ยวผู้มาเยือนสามารถบริโภคและได้รับความเพลิดเพลินจากทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (2) ประสิทธิภาพที่ประชาชนในชุมชน ท้องถิ่นและพื้นที่ทุกระดับสังคมและนักท่องเที่ยวผู้มาเยือน ได้รับจากการบริโภคและได้รับความเพลิดเพลินจากทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้นมีคุณค่าทางจิตวิญญาณ และ (3) ประชาชนในชุมชน ท้องถิ่นและพื้นที่ทุกระดับสังคมและนักท่องเที่ยวผู้มาเยือนเกิดความตระหนักและเห็นความสำคัญมากขึ้นในการอนุรักษ์ปกป้องทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศหรือก็คือ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 2) ผลกระทบทางลบ ได้แก่ (1) เกิดการรบกวนทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะวัฒนธรรมของประชาชนในชุมชน ท้องถิ่นและพื้นที่ (2) มีการยอมรับและนำระบบการให้คุณค่าของต่างชาติเข้ามาใช้ และ (3) ชุมชนท้องถิ่นและพื้นที่ถูกควบคุมโดยผู้เชี่ยวชาญต่างชาติที่เข้ามาทำงาน เป็นต้น

5.3 ด้านสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ ความสนใจในการเดินทางท่องเที่ยวเพื่อบริโภคทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศหรือที่เรียกว่า อีโคทัวร์ อันเป็นผลมาจากกระแสในเรื่องการอนุรักษ์และปกป้องสิ่งแวดล้อมและชาตินั้น ได้ส่งผลทั้งในด้านบวกและลบต่อสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติเป็นอย่างมาก กล่าวคือ 1) ผลกระทบทางบวก ได้แก่ (1) กระตุ้นให้เกิดการอนุรักษ์และปกป้องสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ (2) กระตุ้นและส่งเสริมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงปรับปรุง

สิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ และ (3) การเพิ่มจำนวนสัตว์ป่า พืชพันธุ์และพื้นที่อนุรักษ์ เป็นต้น
 2) ผลกระทบทางลบ ได้แก่ (1) จำนวนนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วมีผลทำให้
 เกินความสามารถในการรองรับ (Carrying Capacity) ของสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ (2) การติดตาม
 และประเมินผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติในระยะยาวทำได้ยากและ (3) การท่องเที่ยว
 ทุกประเภท รวมถึงการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ย่อมก่อให้เกิดผลทางลบต่อสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ
 เป็นต้น

5.4 ด้านการตลาด ในภาวะที่การอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
 ได้รับความสนใจจากหลายองค์กรทั้งในระดับชาติและระดับระหว่างประเทศตลอดจนนักท่องเที่ยว
 จึงทำให้การบริโภคทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สนใจบริโภคการท่องเที่ยวสีเขียว (Green Tourism)
 หรือการท่องเที่ยวที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม เช่น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศซึ่งเป็นรูปแบบของการ
 ท่องเที่ยวที่มีคุณภาพอันเกิดขึ้นมาเพื่อตอบรับกระแสดังกล่าว จึงก่อให้เกิดแนวการตลาด ทั้งในด้าน
 บวกและลบ กล่าวคือ 1) ผลกระทบทางบวก ได้แก่ (1) บริษัทจัดนำเที่ยวและตัวแทนจำหน่าย
 บริการทางการท่องเที่ยวหันมาเสนอขายการท่องเที่ยวสีเขียวหรือการท่องเที่ยวที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม
 และ (2) ทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศกลายเป็นวัตถุประสงค์ที่สำคัญในการดึงดูดตลาดหรือก็คือ
 นักท่องเที่ยวนั่นเอง เป็นต้น 2) ผลกระทบทางลบ ได้แก่ (1) มีบริษัทจัดนำเที่ยวและตัวแทน
 จำหน่ายบริการทางการท่องเที่ยวบางรายที่ทำการตลาดเพื่อตอบรับกระแสการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและ
 ธรรมชาติ เช่น ดัดป้ายบนรายการนำเที่ยวว่าเป็นการท่องเที่ยวสีเขียวหรือการท่องเที่ยวที่ไม่ทำลาย
 สิ่งแวดล้อม แต่แท้จริงแล้วไม่ใช่ และ (2) นักท่องเที่ยวหลงเชื่อและซื้อการท่องเที่ยวสีเขียวหรือ
 การท่องเที่ยวที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ทั้งที่แท้จริงแล้วรายการนำเที่ยวที่ซื้อนั้นไม่ใช่การท่องเที่ยว
 สีเขียวหรือการท่องเที่ยวที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมแต่อย่างใดหรือเป็นแต่เพียงบางส่วน ซึ่งทำให้
 นักท่องเที่ยวต้องเสียเงินสูงกว่าซื้อสินค้าและรายการนำเที่ยวที่ไม่ได้ดัดป้ายฉลากเขียว (มหาวิทยาลัย
 สุโขทัยธรรมมาธิราช. 2549 ก : 11-15)

แนวคิดเกี่ยวกับทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

1. คุณลักษณะของทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

1.1 ธรรมชาติของวัฒนธรรม มนุษย์เป็นสัตว์ผู้มีวัฒนธรรม เป็นหนึ่งเครื่องมือที่ใช้
 หาประโยชน์จากธรรมชาติแวดล้อม วัฒนธรรมจึงช่วยให้มนุษย์สร้างสรรค์สังคมได้อย่างมีพัฒนาการ
 จากสภาพสังคมของผู้ที่ยังชีพด้วยการหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติมาเป็นการผลิตอาหารได้เองเพื่อ
 เลี้ยงดูประชากรโลกที่เพิ่มขึ้นในเวลาต่อมา วัฒนธรรม คือ ทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างเพื่อการดำรง

ชีวิตร่วมกันในสังคม วัฒนธรรมจึงมีความหมายครอบคลุมแบบแผนการดำเนินชีวิตทุกแง่มุม พิจารณาจากทัศนะของการยังชีพแล้วอาจกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมเป็นคั่งอุปกรณที่มนุษย์ใช้ปรับตัว เพื่อความอยู่รอด เห็นได้ชัดเจนจากกรณีของผู้ที่ต้องพึ่งพาธรรมชาติเป็นหลัก เช่น สังคมของผู้ที่หาของป่าล่าสัตว์ที่ได้คิดค้นและทำเครื่องใช้ไม้สอยเพื่อจัดหาปัจจัย 4 ที่เป็นพื้นฐานแห่งชีวิต ตามนัยนี้ วัฒนธรรมจึงเป็นภูมิปัญญาที่คนรุ่นลูกหลานได้สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ การเรียนรู้มักเริ่มต้นอย่างไม่เป็นทางการโดยผ่านประเพณีจากคำบอกเล่าประเภทนิทานตำนาน ตลอดจนการอบรมสั่งสอนและการเลียนแบบอย่างการกระทำของคนในครอบครัวและวงศัวาน ส่วนการเข้ารับการศึกษาวิชาชีพและความรู้ต่างๆ จากผู้รู้และสถาบันเป็นการเรียนรู้วัฒนธรรมอย่างเป็นทางการ ดังนั้นในปัจจุบันได้มีการนำสิ่งที่เรียกว่า วัฒนธรรมมาใช้ประโยชน์ในเชิงการท่องเที่ยว จึงทำให้กลายเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

2. ความหมายของทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

2.1 วัฒนธรรมตามอุดมคติ คือ สิ่งที่ควรเป็นจริงตามกฎระเบียบ แนวทางและความคาดหวังที่มีอยู่โบราณสถาน เช่น วัด จึงเป็นสถานที่ที่เคยใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เครื่องปั้นดินเผาที่ขุดพบในบริเวณหลุมฝังศพก็ควรเป็นสิ่งที่มีคุณค่าให้แก่ผู้ตาย จิตรกรรมฝาผนัง อุโบสถที่เล่าเรื่องพุทธประวัติและนรกสวรรค์คือ ห้องเรียนที่สอนศีลธรรมจรยาและบาปบุญคุณโทษ การให้ความหมายระดับอุดมคติจะปรากฏอยู่ในขั้นต้นเมื่อจะหาคำตอบอธิบายให้กับสิ่งต่างๆ รอบตัว ความหมายในอุดมคติของบางสิ่งบางอย่างมีนัยถึงความดีงาม เลิศเลอและควรรักษาไว้ในฐานะของสูง สิ่งที่อยู่ในอุดมคติลักษณะนี้มักมีอยู่เป็นจำนวนน้อยจึงต้องสงวนไว้ให้กับผู้ที่คู่ควรหรือผู้มีบุญบารมีเท่านั้น

2.2 วัฒนธรรมตามสภาพที่เป็นจริง อาจกล่าวได้ว่า ในสภาพที่เป็นจริง สิ่งเดียวกันอาจมีความหมายแตกต่างกันไปจากความหมายในอุดมคติ เห็นได้จากตัวอย่างการบุกรุกพื้นที่อุทยานแห่งชาติเพื่อปรับเปลี่ยนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นสมบัติของส่วนบุคคลหรือการนำเอาโบราณวัตถุมาเป็นสินค้าแทนที่จะสงวนรักษาไว้ให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อคนรุ่นหลัง

2.3 คุณลักษณะของทรัพยากรเชิงวัฒนธรรม มนุษย์สร้างวัฒนธรรมสืบทอดกันมาเป็นระยเวลานานับพันปี วัฒนธรรมย่อมมีความซับซ้อนจากการสะสมภูมิปัญญาของยุคสมัยต่างๆ ฉะนั้นก่อนจะกระทำใดๆ เกี่ยวกับวัฒนธรรมจำเป็นต้องพิจารณาลักษณะสำคัญของวัฒนธรรม ดังนี้ 1) วัฒนธรรมมีลักษณะเป็นองค์รวม ประกอบด้วย ส่วนต่างๆ ซึ่งสัมพันธ์กัน เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ข้างต้น นักสังคมศาสตร์ได้จัดแบ่งวัฒนธรรมออกเป็น 4 กลุ่มใหญ่ๆ คือ (1) วัฒนธรรมเกี่ยวกับครอบครัวและเครือญาติ (2) แบบแผนการทำมาหากิน (3) การจัดระเบียบทางการเมือง-การปกครอง และ (4) เรื่องราวของศาสนาความเชื่อ ลักษณะพื้นฐานของวัฒนธรรมเช่นนี้ เป็นสิ่งสากลที่พบได้ในสังคมมนุษย์ทุกหนแห่ง องค์ประกอบพื้นฐานของวัฒนธรรมดังที่กล่าวมาล้วน

เกี่ยวข้องกับอันอยู่เสมอ การที่องค์ประกอบส่วนหนึ่งส่วนใดไม่ทำหน้าที่ที่เกื้อหนุนกับองค์ประกอบอื่นย่อมส่งผลกระทบต่อระบบใหญ่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สภาพเช่นนี้มีนัยว่าการแยกส่วนกระทำการอย่างหนึ่งอย่างใดในวัฒนธรรมนำมาซึ่งความสับสนและความขัดแย้ง บทบาทหน้าที่แต่ละส่วนของวัฒนธรรมมีต่อกันจึงเป็นประเด็นสำคัญต้องให้ความสนใจเป็นพิเศษ เช่น ประเพณีการแต่งกายและงานบุญบั้งไฟที่จัดขึ้นมาก็เพื่อคาดหวังถึงความอุดมสมบูรณ์จากดินฟ้าอากาศ ขณะที่การรดน้ำขอพรผู้ใหญ่ในเทศกาลสงกรานต์หรือการเซ่นไหว้บรรพบุรุษครวญจินก็สัมพันธ์กับการกระชับความสัมพันธ์ของสมาชิกในวงศ์ตระกูล เป็นต้น 2) วัฒนธรรมแต่ละแห่งต่างมีความหมายเป็นเฉพาะของตน ผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมมีเหตุผลต่อการแสดงออกในวัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดกันมาเนิ่นนาน จึงสามารถอธิบายได้ว่า ประเพณีการลุยไฟในเทศกาลกินเจของชาวจีนที่จังหวัดกระบี่และภูเก็ต การไหว้ผีตะกวดของชาวมอญ จังหวัดสุรินทร์ และการรำผีมอญของชาวมอญในจังหวัดต่างๆ มีความสำคัญอย่างไรต่อการคงอยู่ของกลุ่มคน 3) วัฒนธรรมเกิดจากการลอกเลียนแบบอย่างที่มีมาก่อนหน้า คนชั้นหลังจะปรับเปลี่ยนรูปแบบวัฒนธรรมที่รับมาให้เข้ากับเงื่อนไขตามยุคสมัยของตน การเปลี่ยนแปลงและการสืบเนื่องของวัฒนธรรมจึงเป็นปรากฏการณ์สากล เช่น รูปลักษณะของอักษรไทยที่ใช้ในปัจจุบันจึงแตกต่างไปจากอักษรไทยสมัยพ่อขุนรามคำแหงบ้าง ขณะที่อาหารการกินบ้านเรือนที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่มและยารักษาโรคย่อมมีความหลากหลายกว่าแต่ก่อนเป็นธรรมดา (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. 2549 ก : 253-254)

3. ประเภทของทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

3.1 วัฒนธรรมทางวัตถุ ที่เห็นได้ชัดคือ อนุสรณ์และสิ่งของเครื่องใช้เกี่ยวกับปัจจัย 4 ได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่มและยารักษาโรค

3.2 วัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ จากพัฒนาการของสังคมวัฒนธรรมไทยที่ผ่านมา อาจกล่าวได้ว่า โดยภาพรวมแล้วสังคมวัฒนธรรมไทยประกอบด้วย

3.2.1 ส่วนที่เรียกว่าประเพณีหลวง ประเพณีหลวง คือ แบบแผนความเป็นอยู่ของชนชั้นผู้นำ เจ้านายและขุนนาง ปัจจุบันประเพณีหลวงบางอย่างยังคงถือปฏิบัติอยู่ แต่ส่วนใหญ่ก็คลายความเข้มข้นลง เนื่องจากทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่มีบทบาทสำคัญต่อการท่องเที่ยวเป็นเรื่องราวประเพณีของสามัญชน จึงละเว้นที่จะไม่กล่าวถึง

3.2.2 ส่วนที่เป็นประเพณีราษฎร์ ลักษณะสังคมและวัฒนธรรมไทยเกิดจากการผสมผสานระหว่างอิทธิพลของวัฒนธรรมอินเดีย จีน เขมร และลักษณะสังคมที่มีมาแต่ดั้งเดิม พิจารณาจากแง่มุมของการผลิตและรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมแล้ว อาจกล่าวได้ว่า สังคมและวัฒนธรรมไทยในอดีตเป็นวิถีชีวิตแบบชวาชาวาไร เมื่อครั้งที่ยังไม่ได้ติดต่อกับสังคมภายนอกมากนัก ผู้คนส่วนใหญ่ประกอบการเกษตรกรรมแบบพอยังชีพควบคู่กันไปกับการหาอาหารจากป่า

ด้วยการล่าสัตว์และสิ่งของอื่นๆ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ คนไทยใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ ที่ดิน น้ำและแร่ธาตุ เป็นต้น เพียงเพื่อสนองความต้องการจำเป็นของชีวิตในด้านปัจจัย 4 คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค แต่ละชุมชนต่างก็สามารถสร้างสิ่งจำเป็นในชีวิตเหล่านั้นได้เอง การค้าขายแลกเปลี่ยนจึงอยู่ในขอบเขตอันจำกัดและมักเป็นการนำเอาสิ่งที่มีมากเกินไปแลกเปลี่ยนกับของกินของใช้ที่ยังขาดแคลนจากคนอื่น ๆ พัฒนาการในช่วงเวลาที่ผ่านไปได้หล่อหลอมสังคมและวัฒนธรรมไทยให้ปรับเปลี่ยนตัวเองอย่างสัมพันธ์กับภาวะต่างๆ ที่แวดล้อมอยู่ หลักฐานการจัดระเบียบทางสังคมด้านต่างๆ และลักษณะทางวัฒนธรรมทั้งที่เป็นวัตถุล้วนแต่สะท้อนให้เห็นความกลมกลืนกันของสังคมและวัฒนธรรมกับดินฟ้าอากาศและสรรพสิ่งมีชีวิตทั้งหลายในระบบนิเวศของภูมิภาคแถบนี้ ทั้งนี้คงจะเห็นได้จากความนิยมอยู่อาศัยกันในครอบครัวขนาดใหญ่ที่ประกอบด้วยคนช่วงอายุต่างๆ มีปู่ตายาย พ่อแม่ และลูกหลาน การมีสมาชิกในครอบครัวหลายคนและการแลกเปลี่ยนแรงงานกับญาติพี่น้องและเพื่อนพ้อง นับว่าช่วยแก้ปัญหาการขาดแคลนแรงงานในการทำนา ทำไร่ ได้เป็นอย่างดี ผู้คนในสังคมมักสร้างสรรค์งานศิลปะและหัตถกรรมตลอดจนถึงคติข้อห้ามและข้อควรปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับการทำมาหากินอยู่เสมอ ลัทธิธรรมนิยมและพิธีประเพณีพื้นบ้าน อีกทั้งความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาแบบชาวบ้านและความเชื่อในเรื่องผีसाงเทวดา เหล่านี้ล้วนว่าเป็นผลพวงแห่งวัฒนธรรมของสังคมเกษตรกรรมที่ต้องอาศัยความเมตตาจากธรรมชาติ เพื่อความอยู่รอดเป็นสำคัญ แบบแผนของพิธีประเพณีและเทศกาลต่างๆ คือ เรื่องราวของประเพณีราษฎร์เกือบทั้งสิ้น (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. 2549 ก : 255-258)

4. ทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมกับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว

ความสนใจใคร่รู้จักวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมวัฒนธรรมอื่นเป็นสิ่งมีอยู่ในมนุษย์ทุกหมู่เหล่ามานาน ในอดีตการรับรู้เรื่องราวของคนอื่นเป็นเพียงผลพลอยได้ที่เกิดขึ้นระหว่างที่เดินทางไปทำธุระ เช่น ค้าขาย เจรจาทางการทูต ออกรบและเดินธุดงค์ เห็นสิ่งใดแปลกใหม่มาก็อาจจดจำไว้ในรูปของนิราศหรือบันทึกเดินทาง ในหมู่ชาวนาชาวไร่ เช่น กรณีของนายฮ้อยจากภาคอีสานหรือบรรดาพ่อค้าวัวในภาคเหนือจะบอกประสบการณ์ต่างแดนให้พวกพ้องในท้องถิ่นได้รับฟัง ต่อมาเมื่อการคมนาคมสะดวกขึ้น คนในชนบทได้เรียนรู้เรื่องราวต่างถิ่นมากยิ่งขึ้นจากการได้เดินทางไปทอดกฐินและผ้าป่า มาในระยะหลังที่เศรษฐกิจรุ่งเรือง ชนชั้นกลางในเมืองและชนชั้นสูง นิยมเดินทางท่องเที่ยวทั้งในประเทศและต่างประเทศกันเป็นจำนวนมาก ดังเห็นได้จาก สถิติปี 2526 ที่ประมาณว่านักท่องเที่ยวไทย 1 ล้านคน เดินทางไปต่างประเทศ ทั้งนี้ส่วนหนึ่งน่าจะมาจากความต้องการพักผ่อนเป็นสำคัญ หลายคนจึงมีบ้านที่ 2 อยู่ในต่างจังหวัดที่มีวิวทิวทัศน์สวยงาม (Muqbil. 1993 : 23) ในส่วนของนักท่องเที่ยวชาวต่างชาตินั้นเริ่มปรากฏอยู่บ้างช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เช่น ช่วงปี 2473 มีเรือท่องเที่ยวประมาณ 5 ลำ และนักท่องเที่ยวประมาณ 500 คน

เดินทางมาเที่ยวประเทศไทยโดยขึ้นเรือที่ท่าเรือกรุงเทพมหานคร การท่องเที่ยวไทยเริ่มพัฒนาเป็นอุตสาหกรรมช่วงปี 2503 ตามนโยบายการพัฒนาประเทศของนายกรัฐมนตรี จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่ให้ตั้งองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวขึ้นมาเป็นหน่วยงานรับผิดชอบโดยตรง พร้อมกันนั้นก็ได้อนับสนุนการลงทุนต่างชาติในอุตสาหกรรมนี้ เมืองไทยจึงกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อการพักผ่อนและนันทนาการมากที่สุดในเวลานั้น ช่วงสงครามเวียดนามนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ ได้แก่ ทหารอเมริกัน จี. ไอ. การเยือนของทหารอเมริกันช่วงนั้นนับว่าเป็นการเพิ่มจำนวน นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติและเป็นการเปลี่ยนแปลงสภาพลักษณะการท่องเที่ยวไทยอีกมิติหนึ่ง ในอดีตนักท่องเที่ยวมาเมืองไทยก็เพื่อชื่นชมกับความแปลกแตกต่างของศิลปะวัฒนธรรมและเสน่ห์ของราชอาณาจักร แต่ภายหลังการเข้ามาพำนักที่ฐานทัพในเมืองไทยของทหารอเมริกัน จำนวน 40,000 นาย ความต้องการมาเมืองไทยก็เพิ่มขึ้นเป็นเรื่องราวของการตอบสนองความต้องการทางเพศควบคู่ไปกับการพักผ่อน ทหาร จี. ไอ. ได้อาศัยหมู่บ้านประมงเล็กๆ ของพืชมายเป็นที่พักผ่อนตามอรัญชัย พืชมายจึงกลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเรีงรมย์ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา นับวันการท่องเที่ยวแบบนี้จะเติบโตอย่างไม่มีขอบเขต ทั้งนี้คงจะยืนยันได้จากแหล่งท่องเที่ยวใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นมาในระยะหลัง เช่น ที่จังหวัดภูเก็ต เกาะสมุยและเกาะพีพี เป็นต้น (Meyer. 1988 : 71-73)

นับแต่ปี 2500 เป็นต้นมาการท่องเที่ยวเจริญเติบโตอย่างไม่คาดคิดมาก่อน จำนวนนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติเข้ามาเยือนเมืองไทยเพิ่มขึ้นประมาณ 10 เท่าตัว กล่าวคือ ในปี 2513 มีนักท่องเที่ยวราวๆ 600,000 คน พอมาถึงปี 2536 จำนวนนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นถึง 6 ล้านคน นอกจากจำนวนนักท่องเที่ยวมากขึ้นแล้ว ระยะเวลาการเข้ามาพักก็นานกว่าแต่ก่อน สถิติปี 2513 นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่พำนักในประเทศไทยน้อยกว่า 5 วัน ช่วงปี 2533 ปรากฏว่านักท่องเที่ยวชาวต่างชาติมีแนวโน้มพักในเมืองไทยประมาณ 7 วัน ในระยะแรกความสนใจของนักท่องเที่ยวและการอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวเน้นอยู่ในกรุงเทพมหานครและซานเมือง เป็นหลักการดึงดูดนักท่องเที่ยวโดยจะอยู่ที่เรื่องราวเกี่ยวกับวัด ตลาดน้ำและแหล่งประวัติศาสตร์โบราณคดีที่สำคัญๆ ในกรุงเทพมหานครและบริเวณใกล้เคียง พอการคมนาคมสะดวกขึ้นพบว่า มีนักท่องเที่ยวรุ่นหนุ่มสาวขึ้นไปเยือนถึงถิ่นที่อยู่ของชาวเขาในภาคเหนือและท่องเที่ยวไปตามเกาะต่างๆ ของภาคใต้ โดยสรุปแล้ว ที่ผ่านมาในประเทศไทยมีการท่องเที่ยว 5 แบบใหญ่ๆ คือ

4.1 การท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ การท่องเที่ยวที่พบอยู่แพร่หลาย คือ การท่องเที่ยวทางธรรมชาติตามแหล่งอุทยานแห่งชาติ ซึ่งมีอยู่ประมาณ 77 แห่ง จุดประสงค์ของการอุทยานก็เพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและเพื่อให้เป็นที่พักผ่อนของนักท่องเที่ยวทั่วไป ระยะ 2-3 ปีนี้ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้ร่วมมือกับกรมป่าไม้เพื่อพัฒนาอุทยานแห่งชาติให้เกิดประโยชน์ทางการท่องเที่ยวยิ่งขึ้น ในรูปของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่มีกิจกรรมหลักๆ เช่น กิจกรรมการเดินป่า

กิจกรรมศึกษาธรรมชาติ กิจกรรมส่องหรือดูนก กิจกรรมศึกษาหรือเที่ยวถ้ำ กิจกรรมล่องเรือศึกษาธรรมชาติ กิจกรรมพายเรือแคนูและกิจกรรมดำน้ำชมปะการังน้ำตื้น เป็นต้น การท่องเที่ยวธรรมชาติเชิงนิเวศมีวิสัยทัศน์เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ เสริมสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อก่อให้เกิดความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยว เพื่อการมีส่วนร่วมของชุมชนและการกระจายรายได้

4.2 การท่องเที่ยวเพื่อการพักผ่อน เป็นที่ทราบกันดีว่า แหล่งท่องเที่ยวเพื่อการพักผ่อนตามชายทะเลท่ามกลางหาดทรายสวยลมและแสงแดด ส่วนใหญ่อยู่ทางภาคใต้ ทั้งฝั่งอ่าวไทยและฝั่งทะเลอันดามัน กิจกรรมการท่องเที่ยวในระยะแรกอาจเป็นเพียงการมาเล่นน้ำทะเลอาบแดด (สำหรับนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ) ระยะเวลาหลังมีกิจกรรมใหม่ๆ เปิดให้บริการอย่างครึกครื้น เช่น การดำน้ำและการเล่นกอล์ฟ ล่าสุดที่กำลังนิยมคือ การมาพักผ่อนเพื่อรักษาสุขภาพ แต่เพราะการท่องเที่ยวแบบนี้ค่าใช้จ่ายค่อนข้างสูง นักท่องเที่ยวในกลุ่มนี้จึงจะจำกัดอยู่ในหมู่ผู้นำ และนักธุรกิจผู้มั่งคั่ง

4.3 การท่องเที่ยวเชิงชาติพันธุ์ ประเทศไทย ประกอบด้วย กลุ่มชาติพันธุ์ที่มีพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมแตกต่างกันเป็นจำนวนมาก ในแง่ของการปกครองท้องถิ่นจัดว่า กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง ม้ง ลีซอ อะข่า ลาหู่และเมี่ยนเป็นชาวเขาหรือคนที่ราบสูง ในปี 2540 มีประชากรชาวเขาทั้งประเทศเกือบ 8 แสนคน ผู้คนบนดอยเหล่านี้ตั้งถิ่นฐานกระจายบนพื้นที่สูงทางภาคเหนือและภาคกลางด้านทิศตะวันตก ในพื้นที่ 20 จังหวัด มีหมู่บ้าน 3,746 หมู่ ในจำนวนนี้เป็นหมู่บ้านในความดูแลของกรมประชาสงเคราะห์ 1,838 หมู่บ้าน นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติให้ความสนใจต่อการเข้าไปเที่ยวชมชีวิตผู้คนบนดอยมาตั้งแต่ปี 2513 การขึ้นมาท่องเที่ยวบนดอยส่งผลให้เกิดทัวร์ป่าในเวลาต่อมา หมู่บ้านม้งที่คอยปุยได้รับการส่งเสริมให้มีฐานะเป็นเสมือนสินค้าทางชาติพันธุ์สำหรับนักท่องเที่ยวต่างชาติที่ต้องการค้นหาความแปลกใหม่ให้กับชีวิต ส่วนทางภาคใต้ โดยเฉพาะแถบชายฝั่งจังหวัดกระบี่และภูเก็ต มีกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลซึ่งยังคงหากินด้วยการร่อนเร่หาอาหารจากท้องทะเลเหมือนเช่นในอดีต นับเป็นจุดสนใจของการท่องเที่ยวแนวนี้ด้วยเช่นกัน

4.4 การท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี ศิลปวัตถุ โบราณสถานและวัดวาอาราม ทั้งสมัยก่อนประวัติศาสตร์และสมัยประวัติศาสตร์ที่ปรากฏอยู่ตามภาคต่างๆ คือ สิ่งดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวมาตั้งแต่แรกเริ่ม มีการท่องเที่ยวอย่างเป็นทางการในประเทศไทยขึ้นมาในระยะ 20 กว่าปีที่ผ่านมารัฐบาลได้เห็นความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมด้านนี้ จึงได้ทุ่มเทงบประมาณเพื่อการศึกษา ขุดค้น อนุรักษ์และเผยแพร่เรื่องราวที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์อารยธรรมให้โลกได้รู้ถึงความยิ่งใหญ่และคุณค่าของมรดกเหล่านั้น โดยเฉพาะแหล่งโบราณคดีสำคัญๆ เช่น บ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี ที่ค้นพบอารยธรรมยุคสำริด ภาพเขียนสีที่ผาแต้ม

อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานีและอุทยานประวัติศาสตร์ทั้ง 9 แห่ง เช่น อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย อุทยานประวัติศาสตร์อยุธยาและอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ นับว่าเป็นจุดศูนย์กลางของการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี อยู่ในความรับผิดชอบของกรมศิลปากร จึงสามารถบูรณะปฏิสังขรณ์ปราสาทราชวังและอาคารสถานทางเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ในแหล่งท่องเที่ยวเหล่านี้ด้วยการอาศัยแสง สี เสียง และสื่อผสมพิเศษที่นิยมทำกันขณะนี้ช่วยกระตุ้นให้การท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์โบราณคดีมีความเคลื่อนไหวอีกยิ่งขึ้น

4.5 การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม หากเปรียบเทียบการท่องเที่ยวประเภทต่างๆ ที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเป็นเรื่องของนามธรรมที่ไม่มีรูปแบบมาตรฐานวิสัยทัศน์ นโยบาย องค์ประกอบและการกำหนดกิจกรรมที่แน่นอนแต่อย่างใด ความพยายามในรูปแบบต่างๆ ที่จะรักษา ส่งเสริมและพัฒนาวัฒนธรรมไทยมีมานาน แต่ที่ผ่านมามีการดำเนินงานเกี่ยวกับวัฒนธรรมอยู่ภายใต้อำนาจและนโยบายของชนชั้นปกครองซึ่งได้กำหนดขอบเขตความหมายและการปฏิบัติเกี่ยวกับวัฒนธรรมเพื่อผลประโยชน์ของกลุ่มเป็นสำคัญ บรรดาผู้นำได้รับการศึกษาสูง มีอำนาจและมีโอกาสติดต่อกับสังคมภายนอก จึงเลือกเฟ้นและเน้นว่าวัฒนธรรมที่ตนคุ้นเคย คือ ความดีงามที่ควรปฏิบัติ สมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ตั้งกระทรวงวัฒนธรรมขึ้นมาเพื่อจัดระเบียบชีวิตของคนทั่วไปให้สอดคล้องกับนโยบายสร้างชาติ ขอบเขตเนื้อหาของวัฒนธรรมจึงเป็นเรื่องเฉพาะ ระเบียบวินัยและการทำตามผู้นำ เช่น ห้ามกินหมาก ห้ามนุ่งโจงกระเบน และให้นุ่งผ้าซิ่น สวมหมวกตามแบบทางการกำหนด เป็นต้น นับเป็นยุคที่วัฒนธรรมพื้นบ้านต้องถึงแก่ความเสื่อมโทรมเป็นที่สุด เพราะรัฐได้กำหนดรูปแบบของศิลปะ ดนตรี นาฏศิลป์และสถาปัตยกรรมขึ้นมาแทนที่ของท้องถิ่น การกระทำเช่นนี้คือ การอนุรักษ์และพัฒนาที่มีลักษณะหยุดนิ่ง เน้นรูปแบบวัฒนธรรมมากกว่าการทำให้เกิดความเข้าใจความหมายของวัฒนธรรม ล่วงมาถึงรัฐบาลสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ กระทรวงวัฒนธรรมถูกยุบ เพราะเห็นว่า วัฒนธรรมเป็นสิ่งฟุ่มเฟือยและไม่เอื้อต่อการพัฒนาประเทศที่กำลังทุ่มเทให้กับการพัฒนาทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 1-4 (พ.ศ. 2504-2524) จึงไม่ปรากฏเรื่องราวของวัฒนธรรมว่าเป็นสิ่งสำคัญแต่อย่างใด อย่างไรก็ตาม การวิพากษ์ วิจัยเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมอย่างรุนแรง ตั้งแต่เหตุการณ์วันที่ 14 ตุลาคม ปี 2516 และเหตุการณ์วันที่ 6 ตุลาคม ปี 2519 นับว่าเป็นการกระตุ้นให้เกิดความเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมเป็นอย่างมาก ปี 2544 รัฐมีนโยบายวัฒนธรรมเกิดขึ้นตามนัยรัฐธรรมนูญเพื่อให้ใช้เป็นแนวทางในการรักษา ส่งเสริมและพัฒนาวัฒนธรรมภายใต้การดำเนินงานของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.)

ตามนโยบายดังกล่าวมีการกำหนดแนวทางในการพัฒนา สิ่งที่ต้องพัฒนาและวิธีการพัฒนาวัฒนธรรมไว้อย่างชัดเจน เช่น ระบุว่า การอนุรักษ์ ทำนุบำรุงและฟื้นฟูวัฒนธรรมคือ การจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมมาแต่อดีต ได้แก่ โบราณสถาน โบราณวัตถุ แหล่งโบราณคดีและประวัติศาสตร์

รวมไปถึงการให้การศึกษาคือความเป็นมาแห่งอดีตและการจัดตั้งศูนย์วัฒนธรรม พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์
 แนวทางในการพัฒนาวัฒนธรรมนั้น รัฐมีหน้าที่ส่งเสริมให้มีการวางแผนวัฒนธรรมทั้งแผนระยะสั้น
 และแผนระยะยาว แผนระดับชาติและระดับท้องถิ่น เชื่อมโยงกันอย่างมีระบบ ยิ่งไปกว่านั้นรัฐยังมี
 หน้าที่ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการประสานงานและระดมสรรพกำลังด้านทรัพยากรเพื่อการพัฒนา
 วัฒนธรรมระหว่างหน่วยงานของรัฐ เอกชน องค์กรเอกชนและระหว่างประเทศ เจตนารมณ์ของ
 นโยบายวัฒนธรรมข้างต้นได้รับการสืบทอดอย่างกว้างขวาง ทั้งนี้คงจะยืนยันได้จากกรณีที่หน่วยงาน
 ซึ่งเกี่ยวข้องกับการศึกษา ได้แก่ มหาวิทยาลัย สถาบันราชภัฏและศูนย์วัฒนธรรมของแต่ละจังหวัด
 ได้พยายามจัดให้มีการศึกษาและสัมมนาปัญหาต่างๆ ทางวัฒนธรรม หน่วยงานบางแห่ง เช่น
 กรมศิลปากรและหน่วยงานราชการระดับจังหวัดร่วมกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.)
 รื้อฟื้นประเพณีในอดีต ได้แก่ ประเพณีเผาเทียนเล่นไฟ นำมาออกแสดงด้วยแสง สี เสียง และ
 สื่อผสมจำลองเหตุการณ์ในอดีตของท้องถิ่น บางกรณี ททท. ก็สนับสนุนด้านการเงินและการ
 โฆษณาเพื่อให้การจัดงานด้านวัฒนธรรมประเพณีที่ชุมชนเคยปฏิบัติมาให้ความเอิกเกริกอลังการ
 ยิ่งขึ้นตามจุดประสงค์ของการอนุรักษ์พัฒนาและผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว เพื่อให้ความสะดวก
 แก่นักท่องเที่ยวและเกิดประโยชน์ด้านการท่องเที่ยวอย่างแท้จริง การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้
 พัฒนาการตลาด การท่องเที่ยวให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น จึงเน้นการโฆษณาในรูปแบบต่างๆ ได้แก่
 แผ่นพับ สารคดี และคู่มือการท่องเที่ยว ยิ่งกว่านั้นยังได้จัดกิจกรรมการท่องเที่ยวประเพณีที่มีตาม
 จังหวัดต่างๆ ให้เป็นระเบียบยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการจัดข้อมูล ลำดับเหตุการณ์ กิจกรรมที่จัดขึ้น
 ในแต่ละท้องที่ ลงไว้เป็นปฏิทินประเพณีในรอบปีที่องค์กรส่งเสริมการท่องเที่ยวร่วมกับจังหวัดได้
 ทำไว้ เช่น ปฏิทินของเดือนเมษายนอันเป็นช่วงเวลาที่มียุทธศาสตร์ด้านประเพณีหลากหลายทั่วภูมิภาค
 (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. 2549 ข : 267-270)

การอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

1. แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

1.1 ความหมายของการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมการอนุรักษ์
 ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม หมายถึง การนำทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เช่น
 แหล่งประวัติศาสตร์ โบราณสถาน วิถีชีวิต งานประเพณี เป็นต้น มาใช้เพื่อประโยชน์ทางการ
 ท่องเที่ยว โดยต้องกระจายผลประโยชน์ให้ทั่วถึงกัน การใช้วิทยาการสมัยใหม่เพื่อเสริมสร้างปัจจัย
 และบริการต่างๆ ด้านการท่องเที่ยวและเน้นการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เพื่อให้
 ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเป็นหลักฐานสำคัญในการเรียนรู้ เป็นสิ่งดึงดูดใจนักท่องเที่ยว
 และเป็นมรดกทางวัฒนธรรมสืบทอดไปถึงชนรุ่นหลัง

1.2 ประเภทของการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากคติความเชื่อหรือการประดิษฐ์คิดค้นของมนุษย์ซึ่งแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่นตามสภาพแวดล้อมทางกายภาพและสิ่งแวดล้อมทางสังคมซึ่งสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในเชิงนันทนาการได้ กล่าวคือ 1) ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ หมายถึง สิ่งปลูกสร้างหรือวัตถุที่มนุษย์สร้างขึ้นและสามารถนำมาใช้ประโยชน์เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวได้โดยแบ่งเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทแหล่งประวัติศาสตร์ ได้แก่ (1) เมือง เมืองเป็นพื้นที่ที่สามารถกำหนดขอบเขตได้จากกำแพงเมืองและคูเมือง ที่แบ่งพื้นที่ของเมืองออกจากพื้นที่โดยรอบทางกายภาพซึ่งเมืองที่มีความสัมพันธ์ทางช่วงเวลาในประวัติศาสตร์ ได้แก่ เมืองร้าง แต่ปัจจุบันนำกลับมาใช้ใหม่ เมืองที่มีความต่อเนื่องนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและเมืองร้าง แต่ได้นำกลับมาใช้ในอดีตสืบเนื่องถึงปัจจุบัน (2) ย่านประวัติศาสตร์ เป็นพื้นที่ส่วนใดส่วนหนึ่งของเมืองที่ประกอบด้วยอาคารและองค์ประกอบอื่นที่เหมาะสมกับกิจกรรมของย่านนั้น โดยแบ่งตามลักษณะของกิจกรรมคือ ย่านประวัติศาสตร์อุตสาหกรรม ย่านประวัติศาสตร์พาณิชย์กรรม ย่านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและย่านประวัติศาสตร์ชนบท (3) แหล่งโบราณคดี เป็นพื้นที่ซึ่งมีหลักฐานทางโบราณคดีอยู่รวมกันหรือใกล้เคียงกัน มีความสัมพันธ์ทางเนื้อหา เรื่องราวต่อเนื่องกัน สามารถกำหนดพื้นที่ให้เป็นย่านที่มีความต่อเนื่องกันทางเนื้อหาได้ เช่น กลุ่มภาพเขียนสีตามเพิงผา พื้นที่อยู่อาศัยและประกอบกิจกรรมของชุมชนโบราณบ้านเชียง เป็นต้น ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทโบราณสถาน โบราณวัตถุ โบราณสถาน หมายถึง สิ่งปลูกสร้างหรือสิ่งของโบราณที่เคลื่อนที่ไม่ได้ อาจสร้างด้วยวัสดุประสงค์ที่แตกต่างกัน เช่น พระราชวัง ถนน คลอง คูเมือง กำแพงเมือง อุทยานประวัติศาสตร์ เป็นต้น ส่วนโบราณวัตถุ หมายถึง สิ่งของโบราณที่เคลื่อนย้ายได้ เช่น ศิลปจารึก เทวรูป เครื่องมือ เครื่องใช้โบราณ เป็นต้น ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทศาสนสถานและปูชนียวัตถุ หมายถึง สิ่งปลูกสร้างหรือสิ่งของโบราณที่ยังคงใช้ประโยชน์ในการประกอบกิจกรรมทางศาสนา เป็นที่พึงพอใจ เป็นศูนย์รวมจิตใจ เป็นสถานที่ศึกษาทางศาสนา เช่น วัด โบสถ์ มัสยิด เทวาลัย ศาลเจ้า พระพุทธรูป เป็นต้น ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทอื่นๆ หมายถึง สถานที่ท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้นและใช้ประโยชน์เพื่อการพักผ่อน สนุกสนาน ศึกษาหาความรู้อื่นๆ นอกเหนือจากที่กล่าวมาแล้ว เช่น สวนสนุก เขื่อน อ่างเก็บน้ำ พิพิธภัณฑ์ สถานที่ ดาอากาศ สวนสัตว์ เป็นต้น 2) ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ หมายถึง กิจกรรมหรือแนวทางปฏิบัติที่มนุษย์คิดขึ้นมาเพื่อตอบสนองความต้องการด้านจิตใจให้เป็นที่ยึดเหนี่ยวซึ่งอาจเกี่ยวกับเรื่องของความรื่นเริง ความหวาดกลัว การบำรุงขวัญของสมาชิกในสังคม คือ (1) วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและความเชื่อ ด้วยเหตุผลความเชื่อทางด้านศาสนาและความเชื่อเกี่ยวกับเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ทางธรรมชาติจึงทำให้มีการกำหนดพิธีกรรมต่างๆ ขึ้น และในปัจจุบัน

ได้มีการนำมาใช้ประโยชน์เพื่อการท่องเที่ยวด้วย เช่น การแห่เทียนพรรษา การแห่ฟิดาโชน บุญบั้งไฟ พิธีตักบาตรเทโว เทศกาลกินเจ เป็นต้น (2) วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับ ประเพณี การละเล่นและการฉลองประเพณี เป็นเรื่องของการปฏิบัติในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งสืบเนื่องมาเป็นเวลาช้านาน จนเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปในชุมชนหรือสังคมส่วนใหญ่ ประเพณี มักเป็นเรื่องที่ก่อให้เกิดความเบิกบานใจ รื่นเริง มีความสุขและปัจจุบันก็นิยมนำประเพณีมาใช้ประโยชน์เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวด้วย เช่น สงกรานต์ ลอยกระทง การแข่งเรือ ไหลเรือไฟ เป็นต้น และ (3) วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับวิถีชีวิต เป็นการศึกษาเรียนรู้สัมผัสการดำเนินชีวิตของชาวบ้านในท้องถิ่นต่างๆ หรือศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เช่น การเที่ยวชมวิถีชีวิตลาวโซ่ง กะเหรี่ยงป่าดอง (กะเหรี่ยงคอยาว) และชาวเล เป็นต้น

1.3 ปัจจัยที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอาจเสื่อมสภาพ ถูกทำลาย สูญหายได้เนื่องจากสาเหตุต่างๆ ดังนี้

- 1) ภัยธรรมชาติ เช่น อัคคีภัย วัคภัย อุทกภัย เป็นต้น ภัยธรรมชาติเหล่านี้สามารถเกิดขึ้นตามธรรมชาติหรือจากการกระทำของมนุษย์ก็ได้ เมื่อเกิดขึ้นแล้วมักส่งผลกระทบต่อทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์ โบราณสถานและศาสนสถานให้พังทลายลงอย่างรวดเร็ว
- 2) การเสื่อมสภาพตามกาลเวลา แหล่งประวัติศาสตร์โบราณสถานและศาสนสถาน เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมา บางแห่งเก่าแก่มากมีอายุกว่าพันปี ย่อมเกิดการเสื่อมสภาพ ซึ่งจำแนกการเสื่อมสภาพเนื่องจาก (1) วัสดุเสื่อมสภาพ เนื่องจากวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง เช่น ศิลาแลง หิน ดิน อิฐ ไม้ เป็นต้น มีความคงทนต่อสภาพแวดล้อมต่างกัน (2) สภาพแวดล้อม เช่น สภาพภูมิอากาศที่แตกต่างกัน ย่อมส่งผลต่อการเสื่อมสภาพของโบราณสถาน ศาสนสถาน เช่น ความร้อน ความแห้งแล้ง แสงแดด ความชื้น น้ำฝน เป็นต้น หรือเสียง ซึ่งระดับเสียงและ ความสั่นสะเทือนที่มากเกินไป ทำให้โบราณสถานทรุดตัว แตกร้าวได้ง่าย 3) การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคม ซึ่งมนุษย์เป็นตัวการที่สำคัญทำให้เกิดผลกระทบที่ดีและผลกระทบทางด้านลบต่อทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยมีสาเหตุหลายประการ เช่น การบูรณะซ่อมแซมโดยไม่ถูกต้องตามหลักวิชาการเพื่อการท่องเที่ยว การสงคราม การทำลายเพื่อนำเอาวัสดุเดิมไปใช้งานอื่น เป็นต้น 4) การกระทำของสัตว์ สัตว์หลายชนิดมีส่วนทำลายมรดกทางประวัติศาสตร์ เช่น การกัด เจาะ ขูดรู ทำให้โบราณสถานหักพังได้

2. หลักการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

2.1 สาเหตุที่ต้องมีการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเป็นทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น รวมทั้งสิ่งที่ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาในการอยู่ร่วมกันเป็นสังคม เช่น โบราณสถาน งานเทศกาลประเพณีต่างๆ เป็นต้น ซึ่งทรัพยากรการท่องเที่ยวเหล่านี้สามารถดึงดูดใจนักท่องเที่ยวได้ จึงจำเป็นต้องมีการอนุรักษ์และการจัดการที่ดี ดังนั้นสาเหตุที่ต้องมีการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จำแนกได้ 1) การใช้

ทรัพยากรในลักษณะสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เนื่องจากการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรและความเจริญก้าวหน้าด้านเทคโนโลยีทำให้ประชากรทำงานหนักขึ้น เมื่อมีเวลาว่างจึงมีความปรารถนาที่จะพักผ่อน การท่องเที่ยวจึงเป็นรูปแบบหนึ่งที่ยิยมกระทำกัน จึงเกิดลักษณะของการใช้ทรัพยากรทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว เมื่อนักท่องเที่ยวเดินทางไปที่越来越多ขึ้น สถานที่นั้นอาจถูกทำลายหรือเกิดการเปลี่ยนแปลง จึงเป็นสาเหตุให้เกิดการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรดังกล่าวให้คงความงดงาม มีคุณค่าตลอดไป 2) การสร้างงานให้กับประชาชนในท้องถิ่น เมื่อนักท่องเที่ยวนิยมเข้าไปท่องเที่ยวในสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมมากขึ้น ทำให้ประชากรในท้องถิ่นมีงานทำ เช่น มัคคุเทศก์ จัดหารถเช่า จำหน่ายสินค้าที่ระลึก ให้บริการที่พักแรม จำหน่ายอาหารและเครื่องดื่ม เป็นต้น เป็นการเพิ่มรายได้และยกระดับมาตรฐานการครองชีพให้กับประชาชนในท้องถิ่น 3) เป็นแหล่งรายได้ของประเทศ การอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมให้คงสภาพเดิมไว้และมีการพัฒนาสถานที่ท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้นจะสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งในและต่างประเทศให้เดินทางท่องเที่ยวมากขึ้น เป็นผลทำให้ประเทศไทยได้รับรายได้ที่เกิดจากการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นตามลำดับ 4) เป็นเครื่องหมายแสดงถึงความเจริญทางด้านวัฒนธรรม มรดกทางวัฒนธรรมเป็นเครื่องแสดงออกถึง ความเจริญ ความเป็นเอกลักษณ์ของชาติและท้องถิ่น จึงควรได้รับการอนุรักษ์ทำนุบำรุงรักษาให้ดี เพื่อคงคุณค่าเป็นมรดกของชาติสืบไป 5) การประชาสัมพันธ์ประเทศ การที่ประเทศหรือท้องถิ่นใดมีทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ มีสภาพสมบูรณ์และงดงามจะเป็นเรื่องดึงดูดใจนักท่องเที่ยวให้เข้าเยี่ยมชมและเป็นการประชาสัมพันธ์ประเทศหรือท้องถิ่นนั้นให้เป็นที่รู้จักและมีชื่อเสียง

2.2 วัตถุประสงค์ของการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม วัตถุประสงค์ของการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ประกอบด้วย 1) เพื่อให้ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมคงสภาพความงดงามและคุณค่าในฐานะมรดกของชาติ 2) เพื่อลดภาวะความเสื่อมโทรมของทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมให้น้อยที่สุด 3) เพื่อรองรับจำนวนนักท่องเที่ยวให้ได้มากที่สุด โดยส่งผลกระทบต่อทรัพยากรและสภาพแวดล้อมโดยรอบน้อยที่สุด 4) เพื่อลดการกระทำบางอย่างที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เช่น การขีดเขียนตามบริเวณโบราณสถาน การลักลอบขโมยศิลปวัตถุ การตัดเศียรพระพุทธรูปเพื่อประโยชน์ทางการค้า เป็นต้น 5) เพื่อให้ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเดินทางมาเยือนในระยะยาว

2.3 หลักการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม หลักการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยเน้นการจัดการเพื่อให้ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ คงคุณค่าและสามารถตอบสนองต่อความต้องการของนักท่องเที่ยวได้ในลักษณะ

ยั่งยืน ดังนั้นหลักการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมจึงมีดังนี้ 1) การออกกฎหมายเพื่อเวนคืนที่ดิน การเวนคืนที่ดินสำหรับสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมบางแห่ง ซึ่งอาจเป็นที่ดินที่เอกชนถือครองอยู่ให้กลายเป็นของรัฐ เพื่อสามารถปรับปรุง บูรณะซ่อมแซม อนุรักษ์ให้ถูกต้องตามหลักวิชาการได้โดยอาศัยนักวิชาการที่มีความรู้ด้านต่างๆ ร่วมมือกับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้สถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมคงความเป็นเอกลักษณ์และมีคุณค่าสืบไป 2) การสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกที่พอเพียงและเหมาะสม เป็นหลักการสำคัญที่ควรคำนึงถึง โดยเน้นการสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกโดยเฉพาะสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน เช่น การตัดถนนเพื่อเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม การสร้างสถานที่จอดรถ การติดตั้งระบบโทรศัพท์ การสร้างห้องสุขา เป็นต้น ทั้งนี้ต้องให้พอเพียงและเหมาะสม ให้กลมกลืนและไม่ขัดกับสภาพแวดล้อมโดยรวมหรือไม่ก่อให้เกิดทัศนอุจาดขึ้น นอกจากนี้ยังเน้นการจัดสิ่งอำนวยความสะดวกอื่นให้เหมาะสมด้วย เช่น ร้านอาหารจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่ม ร้านค้าของที่ระลึก การจัดสร้างสถานที่พักผ่อน เป็นต้น 3) การรักษาความปลอดภัย สถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมบางแห่งอาจอยู่ไกลจากชุมชนหรือบางแห่งมีบริเวณกว้าง การรักษาความปลอดภัยจึงเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อลดปัญหาการสูญเสียชีวิตหรือความเสียหายที่จะเกิดแก่ชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยว โดยในปัจจุบันมีหน่วยงานที่รับผิดชอบดูแลรักษาความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยว เช่น ตำรวจท่องเที่ยว ศูนย์รับเรื่องราวร้องทุกข์นักท่องเที่ยว เป็นต้น 4) การจัดสร้างสถานที่ท่องเที่ยวโดยคำนึงถึงสภาพวัฒนธรรมดั้งเดิม การจัดสร้างสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมควรคำนึงถึงหลักการอนุรักษ์สภาพวัฒนธรรมดั้งเดิมซึ่งสามารถสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่แสดงออกทั้งในแง่ที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม และยังเป็นการส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวอยากเดินทางไปท่องเที่ยว เนื่องจากเล็งเห็นในคุณค่าศิลปวัฒนธรรมและเทศกาลงานประเพณีของท้องถิ่น 5) การอนุรักษ์ตามข้อตกลงนานาชาติ การอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของประเทศไทยจะสอดคล้องกับหลักการอนุรักษ์ของกฎบัตรนานาชาติ ซึ่งเป็นข้อตกลงที่นานาชาติให้ความเห็นชอบร่วมกัน เช่น หลักการบูรณะโบราณสถาน พ.ศ. 2474 (Charte De La Restauration 1931) หลักการนี้เกิดขึ้นจากโบราณสถานในประเทศอิตาลี มีความเห็นร่วมกันว่าหลักการบูรณะโบราณสถานให้คำนึงถึงความมั่นคงแข็งแรง ความงามและเป็นเอกภาพทางสถาปัตยกรรม การเคลื่อนย้ายของเดิมและเอาของใหม่เข้ามาแทนที่ซึ่งทำได้โดยใช้หลักการทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่เข้าช่วย เป็นต้น ทั้งนี้ควรมีการตรวจสอบ เสนอแนะ และรายงานการบูรณะ โดยควรจัดพิมพ์รายงานเป็นเอกสารทางวิชาการ เป็นต้น

3. วิธีการจัดการเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม การจัดการเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล สามารถดำเนินการโดยมีแนวทาง 2 ลักษณะ คือ

3.1 การจัดการเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ
 ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ สามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการ
 ท่องเที่ยวได้มาก จึงควรอนุรักษ์และดำเนินการจัดการให้ทรัพยากรเหล่านั้นยังคงสภาพเดิม และมี
 คุณค่าสืบไป การจัดการเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุจะนำเสนอถึง
 แนวทางการอนุรักษ์ตามสภาพแหล่งท่องเที่ยวและแนวทางในการจัดการ กล่าวคือ 1) แนวทางการ
 อนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ การอนุรักษ์ คือ การดูแล รักษา เพื่อให้
 สิ่งนั้นๆ คงคุณค่าไว้โดยใช้วิธีการต่างๆ เช่น การป้องกัน การสงวนรักษา การปฏิสังขรณ์และ
 การบูรณะ เป็นต้น ทั้งนี้การอนุรักษ์มีระดับที่แตกต่างกันตามความจำเป็นและตามสภาพของ
 แหล่งท่องเที่ยว ดังนี้ (1) การปฏิสังขรณ์ (Preservation) เป็นการกระทำตามกระบวนการที่
 เหมาะสม โดยใช้วิทยาการสาขาต่างๆ ที่จะทำให้รูปทรงหรือรายละเอียดต่างๆ ของสถานที่นั้น
 รวมทั้งสภาพแวดล้อมของแหล่งที่ตั้ง ให้เป็นเช่นเดิมเหมือนกับในอดีตให้มากที่สุด วิธีการปฏิบัติ
 อาจมีส่วนที่มีผู้สร้างต่อเติมขึ้นภายหลังออกให้เหลือแต่เฉพาะสิ่งที่สร้างขึ้นในครั้งแรกหรืออาจ
 เสริมส่วนดั้งเดิมที่สำคัญซึ่งขาดหายไปตามความเหมาะสม (2) การบูรณะ (Restoration) เป็นการ
 ซ่อมแซมและปรับปรุงสถานที่นั้นให้มีลักษณะเหมือนของเดิมที่สุดเท่าที่จะทำได้ ในกรณีที่จะต้อง
 เสริมบางส่วนที่ขาดหายไปต้องแสดงให้เห็นความแตกต่างของสิ่งที่เสริมขึ้นมาให้ชัดเจน
 แยกต่างจากของเดิม (3) การสร้างชิ้นใหม่ (Reconstruction) เป็นการสร้างสิ่งก่อสร้างขึ้นใหม่
 ทดแทนของเดิมที่ถูกทำลายไปแล้ว สิ่งก่อสร้างนั้นยังยึดเหนี่ยวจิตใจของสังคมโดยรวมและมีผลต่อ
 จิตใจสูง การสร้างชิ้นใหม่จึงต้องทำตามแบบเดิมโดยให้มีรายละเอียดต่างๆ เช่นเดียวกับของเดิมด้วย
 ความหมายของการสร้างชิ้นใหม่ยังรวมถึงการสร้างเลียนแบบแม่เพียงบางส่วนของโบราณสถาน
 ด้วย 2) แนวทางการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุดำเนินการได้ ดังนี้
 (1) การบูรณะซ่อมแซม ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมหรือสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม
 เช่น โบราณสถาน แหล่งประวัติศาสตร์ ศาสนสถาน ศิลปวัตถุต่างๆ มักเสื่อมโทรมไปตามกาลเวลา
 จึงควรมีการบูรณะซ่อมแซมให้คงสภาพเดิมอยู่ตลอดเวลา ทั้งนี้ต้องพยายามยึดหลักการอนุรักษ์
 ของเก่าไว้ เพื่อคงคุณค่าด้านศิลปะและความงดงาม บางกรณีอาจต้องสร้างชิ้นใหม่เพื่อทดแทน
 ของเก่าที่พังทลายลงมา เนื่องจากการกระทำของธรรมชาติหรือมนุษย์ แต่ยังคงให้เหมือนของเก่า
 ทุกประการ เช่น พระธาตุพนม โดยประชาชนยังคงให้ความเคารพบูชาเหมือนเดิม (2) การให้
 การศึกษา เพื่อพัฒนาคนให้มีความคิดและจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยว
 วัฒนธรรม และตระหนักถึงความรับผิดชอบร่วมกันของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องและประชาชนทั่วไป
 รวมทั้งการประชาสัมพันธ์ซึ่งเป็นการให้ข้อมูลข่าวสารแก่ประชาชนและนักท่องเที่ยวให้รู้จักสถานที่
 ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและเชิญชวนให้มาเยี่ยมชม โดยประชาสัมพันธ์ให้ทราบถึงความสำคัญของ
 สถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ฤดูระเบียบ ข้อบังคับหลักปฏิบัติของนักท่องเที่ยวในการเข้าไป

เยี่ยมชมสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม รวมทั้งอาจประชาสัมพันธ์ถึงโทษที่ได้รับหากฝ่าฝืนหรือทำให้โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ศาสนสถานและแหล่งประวัติศาสตร์เกิดความเสียหาย (3) การป้องกัน เป็นการใช้มาตรการต่างๆที่เหมาะสม เพื่อปกป้องคุ้มครองสภาพทางกายภาพของสถานที่ให้พ้นจากการเสื่อมสภาพ เสี่ยงต่อการสูญหายหรือถูกทำอันตราย ซึ่งมีมาตรการต่างๆ ดังนี้ (3.1) การออกกฎหมายบังคับใช้ ปัจจุบันรัฐบาลเห็นความสำคัญของทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมมากขึ้นเพราะเป็นสถานที่ที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเยี่ยมชมได้มากและเพิ่มรายได้แก่ประเทศ การออกกฎหมายควบคุมนับว่าเป็นมาตรการป้องกันที่สำคัญ เช่น พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 เป็นต้น รวมทั้งการปรับปรุงประสิทธิภาพ การบริหารราชการและกฎระเบียบที่เกี่ยวข้อง โดยอาจมีการเร่งรัดการปรับปรุงแก้ไขกฎระเบียบต่างๆ โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมให้มีประสิทธิภาพ (3.2) การจัดเจ้าหน้าที่ดูแลรักษา เนื่องจากทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งมีค่า เช่น โบสถ์ วิหาร เจดีย์ สถูป สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ โบราณสถาน พิพิธภัณฑสถาน เป็นต้น จำเป็นต้องมีผู้ดูแลรักษาเพื่อป้องกันการละเมิดข้อบังคับของสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมนั้นๆ เช่น การขีดเขียน ลักขโมยโบราณวัตถุ การลบคำ เป็นต้น หากเจ้าหน้าที่ดูแลไม่ทั่วถึงก็อาจเกิดปัญหาขึ้นได้ (3.3) การจัดหาสถานที่ปลอดภัยเก็บรักษากรรมศิลปากรได้จัดตั้งพิพิธภัณฑสถานขึ้นเพื่อรวบรวมศิลปวัตถุและโบราณวัตถุอันมีค่าเอาไว้ เช่น พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติรามคำแหง และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระบรมธาตุ เป็นต้น ทั้งนี้เนื่องจากศิลปวัตถุหรือโบราณวัตถุที่ขุดค้นพบได้มีขนาดไม่ใหญ่มาก อาจถูกโจรกรรมหรือถูกลักลอบตัดบางส่วนไป เช่น เศียรพระพุทธรูป เป็นต้น

3.2 การอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุจะใช้แนวทางในการอนุรักษ์เพื่อให้ทรัพยากรดังกล่าวคงอยู่คงคุณค่าความเป็นเอกลักษณ์และสืบทอดเป็นมรดกของชาติสืบไป การอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ มีวิธีการดังนี้ 1) การฟื้นฟู โดยการคงความเชื่อดั้งเดิมหรือแนวคิดดั้งเดิมของวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับศาสนา ความเชื่อประเพณีและการละเล่น การฉลองควรส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวเกิดความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับความเชื่อดั้งเดิมหรือเผยแพร่ความเชื่อดั้งเดิมของงานดังกล่าวให้กว้างขวางออกไป เพื่อทราบถึงลักษณะสังคม สภาพแวดล้อมของแหล่งกำเนิดวัฒนธรรมย้อนหลัง การทำลายความเชื่อดั้งเดิมเป็นเสมือนการทำลายวัฒนธรรมและความเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มชนออกจากกัน ทำให้การปฏิบัติตามที่เคยทำกันมาสิ้นสุดลง 2) คงความรู้ทางภูมิปัญญาของท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นประสบการณ์ที่สั่งสมมาเป็นเวลานานด้วยภูมิปัญญาชาวบ้านในท้องถิ่น ใช้สิ่งที่อยู่รอบตัวเข้าแก้ปัญหาและเสริมสร้างองค์ประกอบเพื่อสนองความต้องการทางร่างกายและจิตใจ ซึ่งถือเป็นการยกย่องให้ชาวบ้านซึ่งเป็นเจ้าของวัฒนธรรม

เป็นผู้มีส่วนร่วมที่สำคัญของวัฒนธรรมต่างๆ เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยว การตัดแปลงหรือแก้ไขเนื้อหาโดยไม่ระมัดระวัง ขาดความจริงใจหรือเน้นด้านเศรษฐกิจเกินไปจะส่งผลกระทบทางลบและเป็นการกีดกันไม่ให้เจ้าของวัฒนธรรมเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง 3) คงความเป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มชนหรือท้องถิ่นไว้ กลุ่มชนแต่ละกลุ่มมีลักษณะพิเศษที่แตกต่างกัน การแสดงออกทางวัฒนธรรมที่เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวมีความบริสุทธิ์ จริงใจตามลักษณะพิเศษนั้น การอนุรักษ์จึงควรคงความเป็นเอกลักษณ์เหล่านี้ไว้เพื่อให้การแสดงออกเป็นไปตามธรรมชาติ ให้เกิดความเข้าใจตรงตามความมุ่งหมายของแบบความเชื่อและค่านิยมเดิมของท้องถิ่นและเป็นการรักษาไว้ให้คงอยู่ เช่น การอนุรักษ์ภาษาท้องถิ่น ลักษณะการแต่งกายของท้องถิ่น เป็นต้น (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. 2549 ข : 5-23)

แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในชนบท

1. ความหมายของพื้นที่ชนบท

พื้นที่ชนบท หมายถึง พื้นที่นอกเขตเมือง นอกเขตเทศบาล รวมถึงเมืองเล็กๆ ชานเมืองที่กำลังพัฒนา ส่วนโรบินสัน (Robinson) ได้แสดงความคิดเห็นว่า การให้คำนิยามถึงการท่องเที่ยวในชนบทนั้น สิ่งที่ต้องพิจารณาถึงสิ่งแรกคือ การให้คำนิยามถึงพื้นที่ชนบท ซึ่งโรบินสันได้อธิบายว่า พื้นที่ชนบทคือ เขตที่มีประชากรเบาบาง เขตห่างไกลจากศูนย์กลางความเจริญ มีพื้นที่ว่างเปล่าที่จะนำมาใช้ประโยชน์ได้อีกมาก และโคลค์ (Clove) ได้อธิบายความหมายของคำว่า พื้นที่ชนบทคือ พื้นที่ที่มีประชากรอาศัยอยู่เบาบาง มีการตั้งถิ่นฐานแบบกระจายและผู้คนในท้องถิ่นประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก (David. 1987 : 8)

2. ความหมายของการท่องเที่ยวในชนบท

การท่องเที่ยวในชนบท (Rural Tourism) คือ กิจกรรมการท่องเที่ยวทั้งหลายที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชนบท เช่น การท่องเที่ยวเชิงเกษตร การท่องเที่ยวฟาร์ม การท่องเที่ยวธรรมชาติ การท่องเที่ยวชมศิลปวัฒนธรรม ทั้งนี้การท่องเที่ยวในชนบทได้เริ่มมีบทบาทสำคัญมาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1970 มีนักท่องเที่ยวจากเขตเมืองเดินทางมาเยี่ยมเยือนเขตชนบท อันเป็นพื้นที่ห่างไกลเป็นจำนวนมากแล้วก่อให้เกิดผลกระทบต่างๆ ทั้งด้านดีและลบต่อสังคมชนบท และลักษณะของสังคมชนบทแต่ละสังคมมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกันออกไป ผู้คนในชนบทแต่ละคนที่มีความเกี่ยวข้องกับพื้นที่ล้วนเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในพื้นที่ชนบทนั้นๆ ส่วนการท่องเที่ยวในชนบทเป็นกิจกรรมที่ผู้คนในพื้นที่ช่วยสร้างสรรค์กันขึ้นมา ทุกคนล้วนเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยในการพัฒนาการท่องเที่ยว ดังนั้นลักษณะเด่นๆ ของการท่องเที่ยวในชนบทมีดังนี้ 1) แหล่งท่องเที่ยวตั้งอยู่ในพื้นที่ชนบทซึ่งก็คือ พื้นที่นอกเขตเมือง นอกเขตเทศบาล รวมไปถึงเมืองเล็กๆ และ

ชานเมืองที่กำลังขยายเติบโตด้วย 2) มีการออกแบบมาเพื่อชนบทโดยเฉพาะคือ เป็นการท่องเที่ยวที่มีการวางแผนพัฒนาโดยยึดตามลักษณะพิเศษของความเป็นชนบท มีผู้ประกอบการขนาดเล็กและย่อม มีความใกล้ชิดกับธรรมชาติมากที่สุดและยังคงอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีของชนบทไว้เป็นอย่างดี 3) มีการจำกัดความเจริญให้อยู่ในขอบเขต คือ จำกัดอาคาร สิ่งก่อสร้างต่างๆ ให้เหมาะสมกับสภาพท้องที่ชนบท มีการรักษาลักษณะเฉพาะของชนบทไว้ คือ จำกัดความเจริญให้เป็นไปอย่างช้าๆ เพื่อคงความเป็นชนบทให้อยู่ภายในท้องถิ่น มีการสร้างสายสัมพันธ์กับครอบครัวชาวบ้านซึ่งจะก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป (Page และ Getz. 1997)

3. ความสำคัญของการท่องเที่ยวในชนบท มีดังนี้

3.1 ความสำคัญต่อเศรษฐกิจ ได้แก่ 1) การท่องเที่ยวก่อให้เกิดอาชีพใหม่ๆ ในชนบท ไม่ว่าจะเป็นอาชีพที่ต้องเกี่ยวข้องกับการให้บริการโดยตรงแก่นักท่องเที่ยว เช่น พนักงานต้อนรับในโรงแรมที่พัก พนักงานเสิร์ฟในร้านอาหาร มัคคุเทศก์ เป็นต้น และอาชีพที่ให้บริการเสริมแก่นักท่องเที่ยว เช่น พนักงานตามร้านค้าต่างๆ พนักงานซักรีด เป็นต้น ซึ่งอาชีพต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวเป็นการช่วยลดการย้ายถิ่นฐานของผู้คนในชนบทออกไปสู่เมืองใหญ่ เป็นการกระจายการตั้งถิ่นฐาน ลดความหนาแน่นของประชากรตามเมืองใหญ่ๆ 2) นักท่องเที่ยวมีการใช้จ่ายในที่พัก ร้านค้า ร้านอาหาร ค่าใช้จ่ายสำหรับกิจกรรมท่องเที่ยวต่างๆ เป็นรายได้หมุนเวียนอยู่ในชนบทและเป็นการกระจายเม็ดเงินสู่ท้องถิ่น

3.2 ความสำคัญต่อสังคม ได้แก่ 1) ผู้คนในท้องถิ่นมีรายได้ที่เป็นผลพลอยได้จากการท่องเที่ยวนอกจากรายได้การประกอบเกษตรกรรมซึ่งเป็นอาชีพหลัก ทำให้มีชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น เป็นการยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้คนในชนบท 2) การท่องเที่ยวในชนบทก่อให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกันระหว่างคนต่างถิ่นและคนในท้องถิ่น เป็นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน 3) ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี นับว่าเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สำคัญอย่างหนึ่งของชนบท ดังนั้นการท่องเที่ยวจึงทำให้ผู้คนในชนบทช่วยกันอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีของตน เพื่อให้คงอยู่คู่ท้องถิ่นและเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สำคัญของท้องถิ่นตลอดไป

3.3 ความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ นอกจากศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีที่เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สำคัญของชนบทแล้ว สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติก็นับว่าเป็นทรัพยากรสำคัญที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เดินทางมาเยือนชนบท ดังนั้นการท่องเที่ยวจึงช่วยปลูกจิตสำนึกของผู้คนในท้องถิ่นให้ช่วยกันปกป้องรักษาสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ทั้งป่าไม้ อากาศ พื้นดินและต้นน้ำลำธารต่างๆ ไม่ให้ถูกทำลายไป (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. 2549 ก : 355-356)

นโยบายการท่องเที่ยวกับการประสานงาน

1. ความหมายของนโยบาย นโยบาย (Policy) มีการให้ความหมายไว้หลากหลาย ดังนี้
พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2542) และ นววรรณ พันธุมเมธา (2544)
กล่าวว่า นโยบาย เป็นคำนาม หมายถึง หลักและวิธีปฏิบัติซึ่งถือเป็นแนวดำเนินการ
สมพงษ์ เกษมสิน (2513) กล่าวไว้ในหนังสือการบริหารว่า นโยบายในทางบริหาร
หมายถึง การตัดสินใจขั้นต้นที่กำหนดแนวทางกว้างๆ ทั่วไป เพื่ออาศัยเป็นแนวอำนาจให้การปฏิบัติ
งานเป็นไปโดยถูกต้อง

กล่าวโดยสรุป นโยบาย หมายถึง หลักและวิธีปฏิบัติในการบริหารงาน เป็นการ
กำหนดอำนาจหน้าที่และแนวทางปฏิบัติงานเพื่อให้เป็นไปโดยถูกต้องในทิศทางเดียวกัน

2. นโยบายการประสานงานกับการท่องเที่ยว การประสานงานเป็นสิ่งสำคัญในการจัดการ
เพื่อนำไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ กิจกรรมการท่องเที่ยวทางธรรมชาติมักเกี่ยวข้องกับหน่วยงานทั้ง
ภาครัฐและเอกชน แต่ละหน่วยงานก็มีเป้าหมายการทำงานของตนเอง หากไม่มีการประสานงาน
ระหว่างหน่วยงานแล้ว อาจทำให้เกิดปัญหาหรืออุปสรรคในการทำงาน หรือการพัฒนาด้าน
การท่องเที่ยวได้ ประเทศไทยมีหน่วยงานหลักรับผิดชอบทางด้านการท่องเที่ยว คือ การท่องเที่ยว
แห่งประเทศไทย (ททท.) มีหน้าที่ส่งเสริมและพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวของประเทศ
ขึ้นตรงต่อสำนักนายกรัฐมนตรี มีหน่วยงานภายในดำเนินการด้านต่างๆ ให้เป็นไปตามเป้าหมาย
ที่กำหนดไว้ เพื่อตอบสนองนโยบายทางการท่องเที่ยวของรัฐ แต่อย่างไรก็ตามการท่องเที่ยว
แห่งประเทศไทยก็มีเจ้าของทรัพยากรการท่องเที่ยวทั้งหมด ภาระหน้าที่ของการท่องเที่ยว
แห่งประเทศไทยคือ ดำเนินการส่งเสริมการตลาดทั้งในและนอกประเทศให้สามารถแข่งขันและ
สร้างรายได้ให้กับประเทศ ซึ่งในปัจจุบันสามารถทำรายได้เข้าประเทศปีละนับแสนล้านบาท
การทำหน้าที่ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยต้องอาศัยความร่วมมือของหน่วยงานภาครัฐและ
ภาคเอกชนในการพัฒนาและส่งเสริมการตลาด ทำให้เกิดการช่วยกันดูแลรักษาคุณภาพทรัพยากร
การท่องเที่ยวและมาตรฐานการให้บริการการท่องเที่ยว ซึ่งรวมถึงกิจกรรมนันทนาการและ
การท่องเที่ยวทางธรรมชาติในทุกรูปแบบ ความสำเร็จของการส่งเสริมการท่องเที่ยวที่นำรายได้
เข้าประเทศจำนวนมากอีกประการหนึ่งคือ นโยบายการส่งเสริมการตลาดของรัฐ ทำให้มีการ
วางแผนและพัฒนากิจกรรมท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง แต่จากการทบทวนบทบาทขององค์การส่งเสริม
การท่องเที่ยวในรายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการศึกษาเพื่อจัดทำแผนแม่บทการพัฒนาการท่องเที่ยว
ของประเทศ โดยสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศ เสนอต่อการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย
เดือนมีนาคม 2540 พบว่า การดำเนินการของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ถึงแม้ว่าได้รับ

คำชมจากนานาชาติในด้านการศึกษาสัมพันธ์ประเทศไทยให้มีชื่อเสียงไปทั่วโลก แต่ภายในประเทศกลับได้รับการวิจารณ์จากนักวิชาการและสื่อมวลชนว่า การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยเป็นต้นเหตุของการเสื่อมโทรมของทรัพยากรการท่องเที่ยว เพราะมีการโฆษณาโดยขาดการจัดการที่ดี เป็นการนำเข้าวัฒนธรรมจากภายนอกผู้ท้องถิ่นที่ยังไม่มีความพร้อมและยังไม่มียุทธศาสตร์ดำเนินการจัดการที่ดีเป็นของตน ทำให้บุคคลภายนอกสามารถเข้ามาเก็บเกี่ยวผลประโยชน์และเกิดการบิดเบือนวัฒนธรรมขึ้น ดังนั้นหากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจะเป็นองค์กรทำหน้าที่การประสานงานการท่องเที่ยวแล้ว จำเป็นต้องมีนโยบายเพื่อกำหนดแผนงานและแนวทางปฏิบัติ รวมทั้งจัดสรรงบประมาณรองรับ

3. ความสำคัญของนโยบาย การกำหนดนโยบายเป็นแนวทางการบริหารงานเพื่อให้ไปสู่เป้าหมายตามวัตถุประสงค์ของแต่ละองค์กร จึงมีความสำคัญต่อองค์กรทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อต้องดำเนินงานร่วมกับหน่วยงานหรือองค์กรอื่นๆ จำเป็นต้องปรับเข้าหากันเพื่อร่วมกันทำงาน ต้องใช้วิธีการประสานงานเพื่อเป็นเครื่องมือในการดำเนินงาน ดังนั้นนโยบายจึงเป็นเสมือนกรอบในการดำเนินงานของแต่ละองค์กร เมื่อเกิดการประสานงานจึงต้องทำความเข้าใจนโยบายของแต่ละองค์กรว่าได้กำหนดอำนาจหน้าที่ และมีจุดประสงค์ขององค์กรอย่างไร เพื่อทำการประสานงานได้อย่างราบรื่น

4. นโยบายของรัฐกับการประสานงานการท่องเที่ยว รัฐบาลให้ความสำคัญกับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก เพราะจากวิกฤติทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นกับประเทศไทย การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมเดียวที่โอบอ้อมทำรายได้หล่อเลี้ยงเศรษฐกิจของประเทศ และนำเงินเข้าประเทศเป็นจำนวนกว่าสองแสนล้านบาท จากนักท่องเที่ยวนานาชาติประมาณ 9.5 ล้านคน ในปี พ.ศ. 2543 รายได้จากอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวจึงเปรียบเสมือนเลือดที่หล่อเลี้ยงประเทศไทย จึงทำให้รัฐบาลคาดหวังว่าในช่วงปีสุดท้ายของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 จะมีนักท่องเที่ยวต่างประเทศมาเที่ยวประเทศไทยไม่น้อยกว่า 14 ล้านคน และการท่องเที่ยวของคนไทยในปี พ.ศ. 2549 ประเมินว่าจะสูงมากขึ้นเช่นกัน จากเป้าหมายที่ตั้งไว้ รัฐบาลจึงได้วิเคราะห์จุดอ่อนของการท่องเที่ยวที่ในอดีตผ่านมา รวมไปถึงการขาดความร่วมมือและการขาดการประสานงานภายในภาครัฐ ซึ่งได้วิเคราะห์ถึงต้นเหตุของปัญหาในการขาดการประสานงาน คือ ระบบบริหารของราชการไทยที่แยกส่วน จึงทำให้การบริหารงานในภาครัฐเป็นระบบต่างคนต่างทำไม่มีการประเมินและการวัดผลการปฏิบัติงาน ไม่มีระบบการติดตามผลงานอย่างจริงจัง นอกจากนี้จุดอ่อนที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ การท่องเที่ยวในประเทศไทยมีแนวโน้มอ่อนแอลง ถ้าการบริหารงานไม่ปฏิบัติตามแผนและเวลาที่กำหนดไว้ ทำให้แผนต่างๆ ไม่น่าเชื่อถือในสายตาของภาคเอกชน ทั้งนี้ภาคเอกชนเป็นผู้ที่ต้องเสี่ยงต่อการลงทุนและอาจประสบการขาดทุนได้ จากแผนพัฒนาของรัฐที่ขาดการประสานงานในการลงทุนระหว่างภาครัฐและภาคเอกชน ดังนั้นหากไม่ต้องการให้เกิด

ปัญหาสะสมแล้วนำไปสู่การทำลายหรือการเสื่อมโทรมของทรัพยากรการท่องเที่ยว รัฐต้องวางนโยบายการท่องเที่ยวและต้องสร้างให้เกิดการแก้ไขปัญหาการบริหารจัดการร่วมกันแล้วนำไปสู่การประสานงานอย่างมีประสิทธิภาพและประสบผลสำเร็จในการดำเนินงาน (มหาวิทยาลัยสุโขทัย ธรรมาธิราช. 2549 ก : 125-127)

หลักการ แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1. การมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น

คำนิยามของการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น คือ ความสามารถของชุมชนท้องถิ่นที่ทำหน้าที่ให้เกิดสิ่งที่ต้องการจากโครงการพัฒนาต่างๆ และ Cernea (Drake. 1991) ได้ให้ความหมายว่า เป็นการให้โอกาสประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในโครงการต่างๆ อย่างมีประสิทธิภาพซึ่งหมายถึง การให้อำนาจแก่ประชาชนเพื่อใช้ความสามารถของตนในการจัดการทรัพยากร การวางแผนและควบคุมโครงการต่างๆ ที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของเขาเอง (Drake. 1991) และบริษัทเทสโก (2545) ให้นิยามว่า เป็นกระบวนการที่นำเอาความหวังกังวลของสาธารณชน ความต้องการค่านิยมผนวกเข้าไปกับการดำเนินการตัดสินใจของรัฐ กระบวนการมีส่วนร่วมของสาธารณชนจึงเป็นสื่อสองทางด้วยมีจุดหมาย เพื่อนำไปสู่การตัดสินใจที่ดีกว่าโดยสรุป การมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น คือ กระบวนการแลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็นเพื่อแสวงหาทางเลือกและการตัดสินใจต่างๆ เกี่ยวกับโครงการอย่างเหมาะสมและเป็นที่ยอมรับร่วมกันของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง จึงเข้าร่วมในกระบวนการนี้ตั้งแต่เริ่มแรกจนกระทั่งการติดตามและประเมินผล เพื่อให้เกิดความเข้าใจและดำเนินการปรับปรุงโครงการร่วมกันซึ่งเป็นประโยชน์แก่ทุกฝ่าย

Sam Paul ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนจาก World Bank ได้แบ่งการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 ระดับ คือ 1) การแบ่งปันข้อมูล ระดับนี้ประชาชนมีบทบาทในการให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องให้แก่ทีมงานวางแผนโครงการ 2) การปรึกษา ประชาชนมิได้เป็นเพียงผู้รับรู้อย่างเดียว แต่ต้องให้การปรึกษาในประเด็นสำคัญในบางขั้นตอนหรือทุกขั้นตอนของโครงการ 3) การตัดสินใจ ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับการวางแผนโครงการต่างๆ รวมทั้งปฏิบัติตามแผน 4) การริเริ่มดำเนินการ เป็นระดับของการมีส่วนร่วมที่มีความเข้มข้นที่สุด คือ ประชาชนเป็นผู้ผลักดันให้เกิดการปฏิบัติตามแผน (Drake. 1991)

2. ข้อดีและข้อเสียของการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น

2.1 ข้อดี ข้อดีของการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นมีหลายประการซึ่ง Sam Paul ได้สรุปไว้ดังนี้ 1) เป็นการเพิ่มประสิทธิภาพของโครงการ โดยวิธีการปรึกษาหารือกับประชาชนในช่วงการวางแผนโครงการหรือให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปฏิบัติตามแผน 2) เป็นการเพิ่มประสิทธิภาพของโครงการโดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมมากขึ้นเพื่อให้เกิดความมั่นใจได้ว่าโครงการบรรลุตามวัตถุประสงค์ทุกประการ และผลประโยชน์ไปสู่กลุ่มเป้าหมาย 3) เป็นการให้ความรู้แก่ผู้รับผลประโยชน์จากโครงการพัฒนาโดยให้โอกาสเข้าไปร่วมวางแผนและปฏิบัติตามแผนของโครงการ 4) เพิ่มอำนาจให้แก่องค์กรท้องถิ่นในการดูแลรักษาทรัพยากรและในการตัดสินใจต่างๆ ที่มีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของราษฎรซึ่งหมายความว่าราษฎรได้รับประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรด้วย 5) ประชาชนมีส่วนช่วยสนับสนุนโครงการโดยใช้แรงงาน ทรัพย์หรือการดูแลรักษาหลังจากที่มีความเข้าใจและเกิดข้อตกลงเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมแล้ว (Drake. 1991)

2.2 ข้อเสีย ข้อเสียของการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นมีหลายประการซึ่ง Goddard and Cotter ได้สรุปไว้ดังนี้ 1) ต้องเพิ่มบุคลากรและงบประมาณเพื่อดำเนินการเรื่องนี้ โดยเฉพาะ ผลที่ตามมามักมีแรงกดดันจากชุมชนเพื่อให้เปิดบริการมากขึ้นซึ่งเกินกว่าที่กำหนดไว้ในแผน 2) ผู้วางแผนไม่สามารถควบคุมการพัฒนาให้เป็นไปตามแผน เนื่องจากมีการวิ่งเต้นขอสนับสนุนโครงการพิเศษจากหน่วยงานที่ควบคุมงบประมาณ 3) ไม่มั่นใจว่าผลประโยชน์ไปสู่กลุ่มเป้าหมายที่กำหนดไว้ 4) เมื่อประชาชนได้รับข้อมูลเกี่ยวกับโครงการพัฒนาไปแล้ว ถ้าเกิดการดำเนินงานล่าช้าไปหรือพัฒนาต่ำกว่าเป้าหมายในแผนก็อาจรู้สึกไม่พอใจได้ 5) ในพื้นที่ซึ่งมีความอ่อนไหวทางการเมือง การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอาจทำให้เกิดความขัดแย้งได้ง่าย ทำให้โครงการดำเนินไปได้โดยยากหรืออาจทำให้มีปัญหามากขึ้น (Drake. 1991)

3. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR)

3.1 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) แตกต่างจากการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research) คือ วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วมเป็นการที่นักวิจัยทำการสังเกตเพื่อเก็บข้อมูลในสนาม โดยที่นักวิจัยเข้าร่วมเป็นสมาชิกของสังคม ส่วนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมนั้นเป็นวิธีการที่ให้ผู้ถูกวิจัย (ชาวบ้าน) เข้ามามีส่วนร่วมวิจัย เป็นวิธีการที่เหมาะสมสำหรับโครงการวิจัยประเภทประยุกต์ ให้ชาวบ้านเป็นนักวิจัยด้วยมีส่วนร่วมให้ข้อมูลและช่วยวิเคราะห์ข้อมูล ตลอดจนช่วยหาวิธีแก้ไขปัญหาหรือส่งเสริมกิจกรรมนั้นๆ ในปัจจุบันได้มีการกล่าวถึงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกันอยู่มากและได้มีการใช้วิธีการวิจัยนี้ในการพัฒนาทั้งโดยภาครัฐและภาคเอกชน

3.2 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมหรือที่เรียกย่อๆ ว่า PAR เป็นวิธีการเรียนรู้ประสบการณ์โดยอาศัยการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมวิจัย นับตั้งแต่การระบุปัญหาการดำเนินการ การติดตามผลจนถึงขั้นประเมินผล ในการวิจัยชนิดนี้คำว่าปฏิบัติการ (Action) หมายถึง กิจกรรมที่โครงการวิจัยต้องการจะดำเนินการ อาจเป็นเรื่องพัฒนาแหล่งน้ำ พลังงานหรือภาวะโภชนาการ ฯลฯ ส่วนใหญ่แล้วปฏิบัติการมักเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับการพัฒนาด้านใดด้านหนึ่ง ส่วนคำว่า การมีส่วนร่วม (Participation) หมายถึง การมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องของทุกฝ่ายที่ร่วมกิจกรรมวิจัยในการวิเคราะห์สภาพปัญหาหรือสถานการณ์อันใดอันหนึ่งแล้วร่วมในกระบวนการตัดสินใจและการดำเนินการจนเสร็จสิ้นการวิจัย การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมคือ การนำแนวคิด 2 ประการนี้มาผสมผสานกัน โดยปกติแล้วการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) หมายถึง กระบวนการที่ผู้วิจัยได้เลือกกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งเห็นว่าดีเหมาะสม ตามความรู้ ความเข้าใจของผู้วิจัยมาดำเนินการปฏิบัติเพื่อทดลองว่าใช้ได้หรือไม่ ประเมินดูความเหมาะสมในความเป็นจริง ควบคุมแนวทางปฏิบัติการแล้วนำผลมาปรับปรุงปฏิบัติการเพื่อนำไปทดลองใหม่จนกว่าจะได้ผลเป็นที่พอใจ นำไปใช้และเผยแพร่ได้ การวิจัยนี้เอื้อต่อการเปลี่ยนแปลงแผนการดำเนินงานเมื่อผู้วิจัยได้ข้อมูลใหม่เพิ่มขึ้น ทำให้รูปแบบการวิจัยยืดหยุ่นได้ การวิจัยเชิงปฏิบัติการอาจเป็นแบบมีส่วนร่วมหรือไม่ก็ได้ ส่วนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research) ข้อมูลที่ได้จากการวิจัยทุกขั้นตอนเป็นสิ่งที่ชุมชนหรือชาวบ้านร่วมรับรู้และใช้ประโยชน์ด้วย ชาวบ้านเป็นผู้ร่วมกำหนดปัญหาของชุมชนและกลุ่มทางแก้ไขปัญหา ชาวบ้านเป็นผู้ตัดสินใจและยืนยันเจตนารมณ์ที่จะแก้ไขปัญหานั้น กระบวนการวิจัยดำเนินไปในลักษณะการแลกเปลี่ยนความเห็นระหว่างชาวบ้านกับผู้วิจัย เพื่อให้ได้ข้อสรุปเป็นขั้นๆ อาจกล่าวได้ว่า กระบวนการสังเคราะห์ข้อสรุปมีลักษณะเชิงวิภาษวิธี (Dialectic) ชาวบ้านจะค่อยๆ พัฒนาศักยภาพในการแก้ไขปัญหาของชุมชน ชาวบ้านจะค่อยๆ เรียนรู้ด้วยตนเอง ด้วยวิธีการวิจัยแบบมีส่วนร่วมนี้ ข้อมูลที่ได้จะมีความชัดเจน สะท้อนความคิดอ่านของชาวบ้านตลอดจนนิสัยใจคอ ความต้องการและแบบแผนการดำเนินชีวิตของเขา อย่างไรก็ตามข้อมูลเหล่านี้อาจไม่นำไปสู่การปฏิบัติโดยตรงก็ได้

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นแนวทางการวิจัยที่ต่างไปจากการวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ เพราะเน้นการยอมรับหรือความเห็นพ้องจากฝ่ายชาวบ้าน ในการวิจัยชนิดนี้ นักวิจัยจะต้อง 1) ประเมินความสัมพันธ์ระหว่างผู้วิจัยกับชาวบ้านอยู่ตลอดเวลา และ 2) ทบทวนวัตถุประสงค์ของการวิจัยเป็นครั้งคราว เพื่อให้สอดคล้องกับความเห็นของชาวบ้าน อันจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงและการเปลี่ยนแปลงของชุมชน

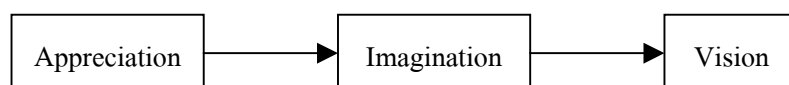

ในการวิจัยแบบ PAR ผู้วิจัยถือว่าชาวบ้านเป็นผู้รู้ดีเท่าๆ กับนักวิจัยหรือนักพัฒนา ในการกำหนดปัญหาและการเลือกปฏิบัติการใดๆ ก็ตามที่จะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิต ปัญหาของการวิจัยจึงเริ่มจากชาวบ้านด้วย ไม่ใช่จากสมมุติฐานของผู้วิจัยหรือนักพัฒนาแต่ฝ่ายเดียว จะเห็นว่าทั้งสามฝ่ายคือ ชาวบ้าน นักวิจัยและนักพัฒนา ต่างก็มีบทบาทเท่าเทียมกัน ในการร่วมกำหนดปัญหาและเลือกแนวทางปฏิบัติการ การวิจัยนี้จะเป็นการผสมผสานระหว่างความรู้เชิงทฤษฎี และระเบียบวิธีของนักวิจัย เป้าหมายและวัตถุประสงค์ของนักพัฒนาและความต้องการกับความรอบรู้ของชาวบ้าน (สุภางค์ จันทวานิช. 2545 : 67-69)

4. เทคนิคกระบวนการวางแผนแบบมีส่วนร่วม (Appreciation Influence Control : A.I.C)

กระบวนการ A.I.C เป็นกระบวนการที่จะให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผน และตัดสินใจร่วมสร้างความเข้าใจในการดำเนินงาน สร้างการยอมรับและรับผิดชอบในฐานะสมาชิกของชุมชน เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของและความภาคภูมิใจในผลงานที่ตนมีส่วนร่วมในการพัฒนา จึงเกิดความต่อเนื่องและก่อให้เกิดความสำเร็จสูง โดยมีขั้นตอนดังนี้ (ธีระพงษ์ แก้วหาวงษ์. 2543) (ประเวศ วะสี และไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม. 2537 : 14-17)

4.1 ขั้นตอนการสร้างความรู้ (Appreciation : A) เป็นขั้นตอนของการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ขั้นตอนนี้เปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมประชุมทุกคนได้แสดงความคิดเห็น รับฟังและหาข้อสรุปร่วมกันอย่างสร้างสรรค์เป็นประชาธิปไตย ยอมรับความคิดเห็นของสมาชิก โดยใช้การวาดรูปเป็นสื่อในการแสดงความคิดเห็น แบ่งเป็น A1 : การวิเคราะห์สภาพการณ์ของหมู่บ้านหรือชุมชนในปัจจุบัน A2 : การกำหนดอนาคตหรือวิสัยทัศน์อันเป็นภาพที่พึงประสงค์ในการพัฒนาว่าต้องการอย่างไร โดยการวาดภาพหรือการเขียน ดังภาพประกอบ 2

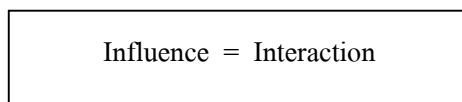

ภาพประกอบ 2 ขั้นตอนการสร้างความรู้

4.2 ขั้นตอนการสร้างแนวทางพัฒนา (Influence : I) เป็นขั้นตอนของการหาวิธีการทางเลือกในการพัฒนาตามที่ได้สร้างภาพที่พึงประสงค์ เป็นช่วงที่ต้องร่วมกันหามาตรการ วิธีการ และค้นหาเหตุผลเพื่อกำหนดทางเลือกในการพัฒนา กำหนดเป้าหมาย กำหนดกิจกรรมและจัดลำดับความสำคัญของกิจกรรม โครงการ โดยแบ่งเป็น 2 ช่วง คือ I1 : การคิดกิจกรรม โครงการที่

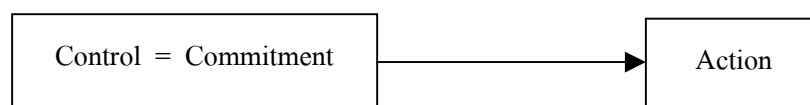

กระทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามภาพที่พึงประสงค์ I2 : การจัดลำดับความสำคัญของกิจกรรมโครงการ โดยแยกเป็น โครงการที่ชาวบ้าน ชุมชนทำเองได้และกิจกรรมหรือโครงการที่ต้องขอความร่วมมือช่วยเหลือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ดังภาพประกอบ 3

ภาพประกอบ 3 ขั้นตอนการสร้างแนวทางพัฒนา

4.3 ขั้นตอนการสร้างแนวทางปฏิบัติ (Control : C) เป็นขั้นตอนที่ยอมรับและทำงานร่วมกันโดยนำเอากิจกรรมหรือโครงการต่างๆ มาสู่การปฏิบัติและจัดกลุ่มผู้ดำเนินการ โดยแบ่งเป็น 2 กิจกรรม คือ C1 : การแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ C2 : การตกลงในรายละเอียดของการดำเนินงาน ดังภาพประกอบต่อไปนี้

ภาพประกอบ 4 ขั้นตอนการสร้างแนวทางปฏิบัติ

5. การมีส่วนร่วมในการพัฒนา

การมีส่วนร่วมหมายความว่า เป็นการเปิดโอกาสแก่ประชาชนเข้าร่วมในการดำเนินงาน ตั้งแต่กระบวนการเบื้องต้นจนถึงกระบวนการสิ้นสุด โดยการเข้าร่วมอาจเข้าร่วมในขั้นตอนหนึ่งหรือครบวงจรก็ได้ การเข้าร่วมมีทั้งรายบุคคล กลุ่มหรือองค์กรซึ่งมีความคิดเห็นสอดคล้องกัน เพื่อดำเนินการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ต้องการ โดยการกระทำผ่านกลุ่มหรือองค์กร เพื่อให้บรรลุถึงการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ (คุชฎี อายูรัตน์. 2535) ส่วนระดับของการมีส่วนร่วมซึ่งสมาคมสาธารณสุขสหรัฐอเมริกา (American Public Health Association) (ธีระพงษ์ แก้วหาญ. 2543) ได้กล่าวถึงระดับของการมีส่วนร่วม ดังนี้ ระดับที่ 1 ระดับการตัดสินใจ (Decision Making) ในระดับนี้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนและจัดการกับกิจกรรมการพัฒนาด้วยตัวเองซึ่งถือว่าเป็นระดับการรับผิดชอบด้วยตนเอง ระดับที่ 2 ระดับการร่วมมือ (Cooperation) ระดับนี้ประชาชนให้ความร่วมมือต่อแผนงานที่ริเริ่มโดยหน่วยงานภายนอก แต่ต้องการความเสี่ยสละจากประชาชนด้านเวลา ทรัพย์สินหรือแรงงาน เพื่อให้โครงการ

ประสบความสำเร็จ ซึ่งการมีส่วนร่วมในระดับนี้ถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมที่ยอมรับได้ และระดับที่ 3 ระดับการใช้ประโยชน์ (Utilization) ในระดับนี้ประชาชนยอมรับและใช้ประโยชน์จากบริการที่วางโครงการไว้ให้ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมในระดับการยอมรับบริการเท่านั้น เช่น การเข้าร่วมโครงการทำหมัน เป็นต้น

6. การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน (SWOT Analysis)

SWOT มีความหมายย่อมาจากคำว่า Strengths, Weaknesses, Opportunities และ Threats ซึ่งอธิบายได้ดังนี้ 1) Strengths คือ จุดแข็ง หมายถึง การดำเนินงานภายในที่องค์กรกระทำได้ดี กระทำได้ตามความสามารถและสถานการณ์ภายในองค์กรที่เป็นบวก ซึ่งองค์กรนำมาใช้เป็นประโยชน์ในการทำงานเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ หรือหมายถึง ทรัพยากรที่องค์กรได้พัฒนาเป็นขีดความสามารถและกระบวนการซึ่งนำมาใช้และพัฒนาไปสู่ความได้เปรียบในการแข่งขันที่ยั่งยืน หรือหมายถึง ลักษณะเด่นของการดำเนินงาน หน้าที่ต่างๆ ภายในองค์กร ไม่ว่าจะเป็นการผลิต การตลาด การบัญชี การเงิน บุคลากรหรือธุรกิจ ลักษณะเช่นนี้เป็นปัจจัยเอื้อต่อความสำเร็จขององค์กรอย่างยั่งยืน 2) Weaknesses คือ จุดอ่อน หมายถึง การดำเนินงานภายในองค์กรที่กระทำไม่ได้ดี สถานการณ์ภายในที่เป็นลบและด้อยความสามารถ ซึ่งองค์กรไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการทำงานเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ หรือหมายถึง ทรัพยากรและความสามารถที่ยังขาดหรือไม่เพียงพอ ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อองค์กรที่จะพัฒนาที่ยังขาดหรือไม่เพียงพอซึ่งเป็นอุปสรรคต่อองค์กรที่จะพัฒนาความได้เปรียบในการแข่งขันที่ยั่งยืนหรือหมายถึง การดำเนินงานที่องค์กรไม่สามารถกระทำได้ดี อันเป็นอุปสรรคต่อความสำเร็จขององค์กร องค์กรจึงต้องหาทางแก้ไขจุดอ่อนที่เกิดขึ้นภายในองค์กร 3) Opportunities คือ โอกาส หมายถึง สภาพแวดล้อมภายนอกที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินการขององค์กร ปัจจัยและสถานการณ์ภายนอกที่เอื้ออำนวยให้การทำงานขององค์กรบรรลุวัตถุประสงค์ หรือหมายถึง แนวโน้มหรือการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยสภาพแวดล้อมภายนอกที่เป็นบวกหรือที่จะช่วยปรับปรุงการดำเนินงานขององค์กรหรือหมายถึง ช่องทางที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินงานขององค์กรที่เกิดจากสภาวะแวดล้อมภายนอกองค์กร และ 4) Threats คือ อุปสรรค หมายถึง สภาพแวดล้อมภายนอกที่เป็นปัญหาต่อองค์กร ปัจจัยและสถานการณ์ภายนอกที่ขัดขวางการทำงานขององค์กร ไม่ให้บรรลุวัตถุประสงค์หรือหมายถึง แนวโน้มหรือการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยสภาพแวดล้อมภายนอกที่เป็นลบหรือที่จะคุกคาม บั่นทอนการดำเนินงาน หรือหมายถึง สภาวะแวดล้อมภายนอกที่ก่อให้เกิดปัญหาหรือเป็นการคุกคามการดำเนินงานจนเกิดเป็นอุปสรรคต่อการบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์กร (สมยศ นาวิกาน. 2544 : 24 ; ชัยยศ สันติวงษ์ และนิตยา เจริญประเสริฐ. 2546 : 52)

7. ทฤษฎีนิเวศน์วิทยาทางวัฒนธรรม (Cultural Ecology)

ทฤษฎีนิเวศน์วิทยาทางวัฒนธรรม ได้กล่าวถึงปฏิกริยาตอบโต้กันระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ซึ่ง Julian Steward และคนอื่นๆ (1949) เช่น Andrew P. Vayda และ Roy A. Rappaport ซึ่งเป็นนักนิเวศน์วิทยาที่ให้ความสนใจในเรื่องธรรมชาติเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ แต่ธรรมชาติในสิ่งแวดล้อมซึ่งมีผลต่อพฤติกรรมนั้นต้องแยกออกจากธรรมชาติในทางชีวภาพของมนุษย์เพราะเป็นธรรมชาติต่างชนิดกัน อีกทั้งร่างกายของมนุษย์นั้นสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างยิ่ง เพราะว่าระบบความคิด ได้แก่ สมอง หัวใจ ต่อมต่างๆ เป็นต้น เป็นระบบธรรมชาติในร่างกายของมนุษย์ ระบบความคิดเป็นอย่างไรอยู่ที่ระบบร่างกายโดยรวมจะเป็นอย่างไรด้วย ร่างกายปรกติ ระบบความคิดปรกติ ผลของความคิดก็ปรกติ ระบบความคิดจะตอบสนองกับระบบธรรมชาติ ธรรมชาติเป็นตัวบงการความคิด แต่ถ้าร่างกายผิดปกติ ระบบความคิดก็จะทำงานไม่สะดวก ไม่คล่องตัวหรือบกพร่อง ต่อให้ได้รับความสำเร็จเพียงไรหรือมีพฤติกรรมดีหรือไม่ดีเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับร่างกายของตนเอง ถ้ามนุษย์มียีนส์ (Gene) จะทำให้สมองดี คิดดีและเจริญเร็ว เป็นต้น ที่กล่าวมานี้เป็นเพียงครั้งเดียวยังไม่จบขบวนการ ยังต้องมีธรรมชาติทางสิ่งแวดล้อมมาบงการอีกส่วนหนึ่งด้วย มิฉะนั้นระบบความคิดดีเพียงใดหากไม่มีสิ่งแวดล้อมมากระตุ้นความคิด ก็ไม่มีอะไรให้คิดเช่นกัน ในธรรมชาติเดียวกันถ้าระบบร่างกาย (ซึ่งก็คือระบบความคิดของมนุษย์) แตกต่างกันหรือยีนส์แตกต่างกัน เช่น คนหนึ่งยีนส์ดี อีกคนหนึ่งไม่ดีหรือโง่ คนทั้งสองนั้นก็คิดได้ไม่เท่ากัน ในสิ่งแวดล้อมเดียวกันคนจึงเจริญไม่เท่ากัน เป็นต้น เมื่อคนเจริญเติบโตขึ้นก็จะไปจัดสรรปรับปรุงแต่งธรรมชาติให้ดีขึ้นเพื่อให้ความสะดวกสบายในการดำรงอยู่ของมนุษย์

แนวความคิดในเรื่องนิเวศวิทยาทางวัฒนธรรม มีผู้ให้คำนิยามนิเวศวิทยาว่า เป็นการปรับตัวเข้าหากันระหว่างสิ่งแวดล้อมกับมนุษย์ การปรับตัวของมนุษย์นั้นต่างจากสัตว์ตรงที่ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางวัฒนธรรม นิเวศน์วิทยาวัฒนธรรมคือ การศึกษาถึงการปรับตัวหรือความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ การศึกษาวัฒนธรรมคือ การวิเคราะห์ระบบนิเวศวิทยาของสังคมเพื่อค้นหาลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรมแต่ละแห่ง ถึงแม้ว่าหลักนิเวศวิทยาเป็นองค์ประกอบสำคัญของสถาบันทางสังคมแต่ก็รู้ดีว่าไม่มีใครสามารถอธิบายองค์ประกอบทางวัฒนธรรมได้หมดทุกด้าน ด้วยแนวคิดทางด้านการปรับตัวทางนิเวศวิทยา นอกจากนี้ยังขึ้นอยู่กับความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมของแต่ละแห่งอีกด้วย ทั้งนี้สิ่งแวดล้อมมีผลต่อความแตกต่างในการปรับตัวของวัฒนธรรมวัฒนธรรมที่ต่างกันโดยสิ่งแวดล้อมที่เหมือนกันจะแสดงรูปแบบของพัฒนาการที่เหมือนกัน การศึกษาวิวัฒนาการสายเดียว (Unilinear) เพราะวัฒนธรรมจะเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไปท่ามกลางปัจจัยหรือตัวแปรภายนอกมากมายดังเช่นสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาตินั่นเอง อีกทั้งข้อแตกต่างระหว่างสังคมเรียบง่ายกับสังคมซับซ้อน โดยระบบของสังคมที่ซับซ้อนนั้นประกอบด้วยส่วนต่างๆ

อย่างหลากหลายและต่างไปจากสังคมแบบง่าย ๆ ระบบที่ต่างกันนี้ ถูกนำมาเป็นปัจจัยของการปรับตัวที่ต่างกัน แนวคิดในเรื่องวัฒนธรรมได้รับอิทธิพลมาจากอัลเฟรด โครเบอร์ แต่อาจถูกมองว่าเป็นแนวความคิดที่ได้รับมาจากฟรานซ์ โบแอส ในเรื่องเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อวิวัฒนาการของวัฒนธรรม โดยสิ่งแวดล้อมคือตัวการในการกำหนดวัฒนธรรม ซึ่งวัฒนธรรมมีรูปแบบหลากหลายเพราะเงื่อนไขของสภาพแวดล้อมต่างกัน วัฒนธรรมแบบหนึ่งอาจปรับตัวได้ดีแบบหนึ่งและไม่ได้ถูกสิ่งแวดล้อมจำกัดอยู่เพียงระดับใดระดับหนึ่งเท่านั้น มันจะวิวัฒนาการไปได้ในลำดับที่สูงกว่า ดีกว่า โดยการสนับสนุนของสิ่งแวดล้อมที่ดีกว่าอีกด้วย แนวคิดในเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับสิ่งแวดล้อมเป็นการขยายกรอบความคิดในเรื่องนิเวศวิทยา ความคิดด้านนิเวศวิทยาจะอธิบายสังคมที่ซับซ้อนได้น้อยกว่าเดิมเพราะในสังคมที่มีความเจริญจะเป็นอิสระจากการควบคุมของสิ่งแวดล้อม ในช่วงปี ค.ศ. 1930 งานด้านนิเวศวิทยาวัฒนธรรมได้รับการพัฒนาในหลายๆ แง่มุม เป็นการโต้ตอบกับแนวความคิดที่ว่าวัฒนธรรมมีลักษณะรวมของทุกสิ่งทุกอย่าง ดังนั้นแนวคิดทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรมอาจสรุปได้ว่า คนที่มีธรรมชาติทางระบบความคิดดี (หมายถึงธรรมชาติในร่างกาย) สามารถปรับสิ่งแวดล้อมให้มาเป็นวัฒนธรรมได้ดี ในขณะเดียวกันสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่ดีจะส่งเสริมให้ความคิดของคนดีขึ้นและสามารถสร้างวัฒนธรรมได้ดีขึ้น ทฤษฎีนิเวศวิทยาทางวัฒนธรรมจึงเป็นความสัมพันธ์สองทางและสวนทางระหว่างคนกับธรรมชาติและธรรมชาติกับวัฒนธรรม (นิยพรรณ (ผลวัฒนธรรม) วรรณศิริ. 2540 : 124-126)

บริบทของแหล่งท่องเที่ยวภูผายนต์

1. ข้อมูลทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมภูผายนต์

ภูผายนต์ ตั้งอยู่ตำบลกกปลาซิว อำเภอกุพาน จังหวัดสกลนคร เดิมตำบลกกปลาซิวขึ้นอยู่กับท้องที่อำเภอเมืองแล้วแยกมาขึ้นอยู่กับอำเภอกุพาน เมื่อ พ.ศ. 2537 ตำบลนี้มีศักยภาพด้านทรัพยากรธรรมชาติเนื่องจากมีพื้นที่ป่าไม้มาก บริเวณเทือกเขาภูพานมีลำน้ำพุ มีอุทยานแห่งชาติภูพานที่สวยงาม โดยเฉพาะอุทยานแห่งชาติภูผายนต์ มีภาพเขียนสีก่อนประวัติศาสตร์ มีหน้าผาที่สวยงาม มีผืนป่าที่อุดมสมบูรณ์ มีลำธาร น้ำตกและร่องรอยประวัติการต่อสู้ทางสังคมและการเมืองการปกครองของไทย เหมาะสำหรับการเป็นตำบลท่องเที่ยวและการศึกษาทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมที่หลากหลาย ตำบลนี้มีพื้นที่ 196 ตารางกิโลเมตร ห่างจากอำเภอกุพานไปทางทิศตะวันออก 10 กิโลเมตร มีประชากร 3,352 คน อาชีพส่วนใหญ่คือ การทำนา ทำสวน ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ ศูนย์ประสานงานวัฒนธรรมอำเภอกุพาน จังหวัดสกลนคร (2547 : 1-10) ได้กล่าวถึงแหล่งท่องเที่ยวภูผายนต์ว่า เมื่อประมาณ 250 ปีมาแล้ว มีกลุ่มคนอพยพหนีไข้ทรพิษจากบ้านแก้งและบ้านนาจันาค เข้ามาตั้งถิ่นฐานที่บ้านที่นาผาง ได้หักร้างถางพงทำไร่รนาและเข้าป่า

ล่าสัตว์ตามแนวเทือกเขาภูพานและพบเห็นภาพหรือการทำรูปรอยลงในหินที่ภูผายนต์ จึงเรียกว่า ถ้ำผาลาย ชาวบ้านนาผางรู้จักถ้ำผาลายและมีความเชื่อกันว่าภาพต่างๆ ที่ปรากฏ ณ ถ้ำแห่งนี้ เป็นของภูตผีปีศาจ ซึ่งมีเรื่องเล่าต่อกันมาว่าบริเวณถ้ำผาลายมีทรัพย์สมบัติ เสื้อผ้าและเครื่องประดับ มากมาย เมื่อถึงเทศกาลงานประเพณี ชาวบ้านจะขึ้นมาเยี่ยมเสื้อผ้า เครื่องประดับต่างๆ ไปใช้และ ไปแต่งกายกันบริเวณเชิงเขาตอนเหนือของหมู่บ้าน เรียกบริเวณนั้นว่าโนนสาวเอ้ (สถานที่แต่งกาย ของกลุ่มหญิงสาว) ครั้งหนึ่งมีสาวชาวบ้านได้ขึ้นมาเอาเสื้อผ้าไปใส่แต่งกายแล้วแต่ทำผ้าเปื้อนเลือด ซึ่งตนเองมีรอบเดือน ครั้นนำเสื้อผ้ากลับมาคืนที่ถ้ำผาลายก็เกิดอาถรรพณ์ทรัพย์สมบัติเสื้อผ้า เครื่องประดับที่เคยมีอยู่ที่ถ้ำแห่งนี้สูญหายไปหมด ไม่ปรากฏให้เห็นอีกเลย มีแต่เสียงร้องจากภูผา แห่งนี้ดังมาตามสายลมซึ่งจะเกิดขึ้นในช่วงวันขึ้น 14-15 ค่ำ และในบางคืนของคืนข้างแรม ความเชื่อเรื่องดังกล่าวนี้ทำให้ชาวบ้านนาผางไม่ค่อยขึ้นไปบนภูผายนต์และถ้ำผาลาย ประกอบกับ มีเหตุการณ์ชายสองคนขึ้นไปบนภูผายนต์ สกัดเอารูปช้างที่ถ้ำผาลายออก เพราะคิดว่ามีสมบัติ ซุกซ่อนอยู่แต่ไม่พบอะไรและต่อมาคนทั้งสองได้เสียชีวิตลงอย่างปัจจุบันทันด่วน จึงเข้าใจว่า เป็นเพราะอาถรรพณ์แห่งนี้และได้ทวีความเกรงกลัวกันมากขึ้น ในปี พ.ศ. 2530 เรื่องราวศิลปะ ถ้ำผาลายภูผายนต์ เริ่มเป็นที่รู้จักกันจากการสำรวจของนักวิชาการท้องถิ่น เช่น นายสุรัตน์ วรสารรัตน์ หัวหน้าภาควิชาประวัติศาสตร์และโบราณคดี วิทยาลัยครูสกลนคร นายวิโรจน์ ตรีสุวรรณ หัวหน้าวิศวกรรมโยธา อ่างเก็บน้ำห้วยหวด และคณะ เป็นต้น ต่อมาในวันที่ 7 มิถุนายน 2530 คณะสำรวจโบราณคดีได้เข้าทำการสำรวจและเสนอรายงานทางวิชาการต่อ กองโบราณคดี กรมศิลปากร และได้กำหนดให้เป็นแหล่งภาพสลักหรือรูปรอยลงในหินสมัย ก่อนประวัติศาสตร์ถ้ำผาลายภูผายนต์ ดังนั้นภาพศิลปะหรือรูปรอยลงในหิน ณ ถ้ำผาลาย ภูผายนต์ น่าจะเป็นกลุ่มคนก่อนประวัติศาสตร์ในสังคมเกษตรกรรม เมื่อประมาณ 2,000-3,000 ปีมาแล้ว ภาพเหล่านี้อาจสร้างขึ้นด้วยวัตถุประสงค์หลายอย่างหรืออย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น เพื่อบันทึกเหตุการณ์ พิเศษน่าจดจำ เพื่อแสดงออกซึ่งความสุนทรีย์ สนองความปรารถนาในการสร้างสรรค์งานศิลปะ ด้วยการเป็นตัวแทนของความคิดที่ส่งผ่านไปให้ผู้อื่นรับรู้ โดยที่ผู้อื่นนั้นอาจเป็นคนร่วมสมัยเดียวกัน หรือที่เป็นจินตภาพ เช่น ภูตผี เทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ อันเป็นที่เคารพเชื่อถือว่ามีพลังหรืออิทธิพล ต่อชีวิตสังคมของพวกเขาจึงให้ภาพเป็นสื่อกลางอย่างหนึ่งใน (พิธีกรรม) การควบคุมพลังธรรมชาติ เพื่อผลในการอยู่ดีมีสุข ความอุดมสมบูรณ์ เป็นต้น ภาพแกะรอยหรือทำรูปรอยลงในหิน (Petroglyph) ณ ถ้ำผาลาย ภูผายนต์ แสดงถึงเรื่องราวมากที่สุดและมีขนาดใหญ่ที่สุดบรรดา งานศิลปะเดียวกันนี้ที่พบแล้ว ๗ แห่งในประเทศไทย ซึ่งปรากฏเป็นรูปจำนวนมาก ด้วยการใช้ เทคนิคที่เรียกว่า การทำรูปลงในหิน (Petroglyph) ซึ่งมีอยู่หลายวิธีด้วยกัน กล่าวคือ ด้วยการ ฝนเซาะร่อง (Abrading) จึงมองเห็นเส้นเป็นร่องลึกป้องกันกลางแต่ปลายเส้นแคบและดั้นคล้ายเมล็ด ข้าวสารเกือบทุกเส้นเว้นแต่ตอนต่อของเส้นบางเส้นเป็นรอยที่เกิดจากการจารด้วยปลายแหลมของ

เครื่องมือโลหะชนิดเดียวกับที่ใช้ฝนชะร่องและวิธีอื่นๆ ผสมผสาน เช่น ใช้น้ำมาหล่อร่องขณะฝนหรือจาร คัดย้ายการหล่อน้ำเมื่อลับมีดอย่างที่ทำกันในปัจจุบัน

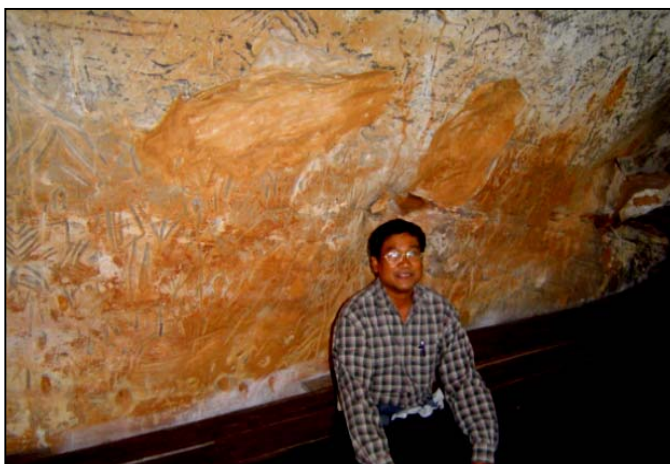

ภาพประกอบ 5 บริเวณทางขึ้น-ลง ภูผายนต์

ภาพประกอบ 6 ระเบียงทางเดินขึ้น-ลง ภูผายนต์ในปัจจุบัน

ภาพประกอบ 7 บริเวณรูปรอยสลักลงบนหิน ณ ถ้ำผาลาย ภูผายนต์

2. เฟิงผาปรากฏภาพ ณ ถ้ำผาลาย ภูผายนต์ อยู่บริเวณทิศตะวันตก ช่วงแสงแดดส่องในตอนบ่ายถึงพระอาทิตย์ตก สามารถมองเห็นภาพโดยมีเงาตกกระทบซึ่งต่างออกไปจากช่วงตอนเช้า น้ำหนักของแสงและเงาที่ปรากฏบนภาพด้วยเวลาต่างๆ กันนี้ทำให้เกิดมุมมองที่น่าพิศวง เพราะบางภาพมองเห็นชัดในช่วงตอนเช้าแต่ช่วงตอนบ่ายดูเลือนหายไป บางภาพดูไม่ออกว่าหมายถึงอะไร ก็อาจให้คำตอบในช่วงเวลาที่แตกต่างกันออกไป การศึกษาศิลปะประเภทนี้จึงต้องใช้เวลา และดำเนินการติดต่อกัน นอกจากนี้ยังมีสิ่งเป็นที่เคารพของประชาชนในบริเวณนี้ ได้แก่

2.1 ธาตุนางนี้ เป็นเสาหินขนาดใหญ่วางทับซ้อนกันคล้ายเจดีย์ มีจำนวน 3 หลัง ตั้งเป็นรูปสามเหลี่ยม ตั้งอยู่ห่างกันไม่ไกลเท่าใดนัก เป็นเสาหินที่สมบูรณ์สูงประมาณ 15 เมตร ชาวบ้านเรียกว่าธาตุนางนี้ ตามตำนานในสมัยการก่อสร้างพระธาตุพระพนม (อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม) โดยพุทธศาสนิกชนทั่วดินแดนสุวรรณภูมิได้นำสิ่งศักดิ์สิทธิ์และสมบัติอันมีค่าเพื่อนำไปร่วมบรรจุในพระธาตุพนม แต่ด้วยการเดินทางอันยาวไกลและทุรกันดาร เมื่อเดินทางมาถึงบริเวณดังกล่าว ได้ทราบข่าวว่าพระธาตุพนมสร้างเสร็จแล้วจึงพร้อมใจกันนำสิ่งศักดิ์สิทธิ์และสิ่งของที่มีค่านำมาบรรจุไว้ในธาตุนางนี้แห่งนี้ ส่วนที่มาของคำว่าธาตุนางนี้ ไม่ปรากฏในตำนาน เป็นเพียงคำสันนิษฐานของคนในครั้งนั้น ในปัจจุบันบริเวณนี้เป็นที่ราบเหมาะสำหรับการพักผ่อนเที่ยวชมพระอาทิตย์ขึ้นและตกเหนือภูมะแวง หลังอ่างเก็บน้ำห้วยเทาซึ่งมีทัศนียภาพอันงดงามยิ่ง

2.2 คำนกกก เป็นรูปรอยที่ปรากฏบนผนังถ้ำคล้ายภาพแกะสลักเป็นรูปส่วนหัวของนก มีสภาพเป็นหินสีเหลืองดงาม ตัดกับสีดำของผนังถ้ำ ชาวบ้านเรียกสิ่งที่พบว่านกกกและเรียกบริเวณนี้ว่า “คำนกกก” โดยมีคำบอกเล่าว่า ถ้ำนกกกนี้มีอาถรรพณ์และมีทรัพย์สมบัติ จึงมีร่องรอยของการขุดหาทรัพย์สมบัติและทองคำที่บริเวณดังกล่าว ในปัจจุบันยังมีร่องรอยปรากฏให้เห็นอยู่บ้าง

บริเวณกกกยังคงสภาพสมบูรณ์เนื่องจากชาวบ้านกลัวอาถรรพณ์ ประกอบกับเคยมีผู้เอาดวงตาดอก และหงอนนกไปแล้วต้องประสบกับความวิบัติ จึงเน้นย้ำความเชื่อของชาวบ้านมากยิ่งขึ้น

2.3 ถ้านายเตียง มีสภาพเป็นเพิงผากว้าง เหมาะแก่การพักผ่อนหย่อนใจ ใช้เป็นที่หลบแดด ลมฝนได้ บริเวณนี้มีน้ำไหลจากส่วนบนของหลังคาถ้ำลงมา ด้านหน้าเป็นลำธารเล็กๆ ไหลลงสู่เบื้องล่าง บริเวณดังกล่าวยังเป็นส่วนหนึ่งของถ้ำเสรีไทยอุทยานซึ่งใช้เป็นที่อยู่อาศัยเมื่อครั้งต่อสู้เพื่อความเป็นอิสระภาพประชาธิปไตยของไทย สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2

2.4 ป้อมค่าย ตามคำบอกเล่า เชื่อว่าพื้นที่บริเวณนี้เป็นป้อมค่ายของขบวนการเสรีไทย อุทยาน มีภูมิทัศน์เป็นหน้าผาสูง มองเห็นทิวทัศน์เบื้องล่างชัดเจนและสวยงาม เหมาะแก่การเป็นชัยภูมิในการตั้งป้อมค่าย

2.5 ผาอ่างน้ำ เป็นหน้าผาสูง มีอ่างน้ำอยู่บริเวณที่ราบหน้าผา ชาวบ้านเรียกว่าผาอ่างน้ำ เมื่อยืนอยู่บนหน้าผาแล้วมองกลับมาทางทิศตะวันตก สามารถมองเห็นหมู่บ้านในเขตตำบลกกปลาซิว ได้ทั้งตำบล หากเป็นวันที่อากาศแจ่มใสจะมองไปไกลถึงบริเวณที่ว่าการอำเภออุทยาน ที่ทำการเขื่อนน้ำพุงและหมู่บ้านในเขตอำเภออุทยาน อีกทั้งเหมาะแก่การชมพระอาทิตย์ตกในช่วงยามเย็น และเป็นอีกจุดหนึ่งที่มีทัศนียภาพงดงาม

3. เส้นทางเดินป่าภูผายนต์

3.1 เส้นทางที่ 1 เยือนถิ่นอารยธรรม 3,000 ปี โดยใช้เส้นทางเดินขึ้นเขา ชมความมหัศจรรย์ของภาพแกะสลักผนังถ้ำผาลาย ภูผายนต์ เทียวชมธรรมชาติอันสวยงามของผืนป่าอุทยาน แปลงดอกไม้ธรรมชาติ ชมทิวทัศน์ที่ราบของตำบลกกปลาซิว ลำน้ำพุงที่ลัดเลี้ยวไปตามช่องเขา ผ่านหมู่บ้านทุ่งนาและผืนป่า เส้นทางนี้มีระยะทางประมาณ 1,000 เมตร ทั้งไปและกลับรวม 2 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินเท้าเที่ยวชมประมาณ 2 ชั่วโมง

3.2 เส้นทางที่ 2 เดินทางตามรอยเสรีไทยอุทยาน โดยใช้เส้นทางเริ่มต้นเช่นเดียวกับเส้นทางที่ 1 แต่เดินทางผ่านป่าสมุนไพรธรรมชาติข้ามลำธารและแก่งน้ำนางผางซึ่งเป็นต้นกำเนิดของอ่างเก็บน้ำพระราชดำริห้วยผางอันเย็นฉ่ำ จากนั้นปีนป่ายขึ้นสู่ถ้ำนายเตียงซึ่งเป็นสถานที่หลบซ่อนทหารญี่ปุ่นของขบวนการเสรีไทยอุทยาน ที่มีสายน้ำไหลผ่านคูหาถ้ำอันเป็นฝ้าม่านบดบังถ้ำก่อนไหลเป็นลำธารเล็กๆ ลงหน้าถ้ำ และรับประทานอาหารเช้าบริเวณนี้ก่อนเดินเลียบหน้าผาชมถ้ำทหารญี่ปุ่น แล้วเลาะเลียบชมผาฝั่งอันสูงตระหง่านที่มีผิงมาทำรังเต็มหน้าผา แล้วเดินลอดช่องป่าปีนป่ายขึ้นเบื้องบนเพื่อชมทิวทัศน์ ผืนป่าภูผายนต์และที่ราบนาผางจากมุมบนก่อนเดินทางเข้าป่าดงดิบเพื่อศึกษาธรรมชาติของป่าต้นน้ำแล้วพักค้างแรมบนที่ราบผาอ่างน้ำซึ่งเป็นหน้าผาสูงที่สุดของภูเขาชมพระอาทิตย์ตกกลับเหยี่ยมเขาท่ามกลางสายหมอกยามเย็นผสมผสานไปกับควันไฟในการประกอบอาหารยามเย็นของชาวบ้านที่ปกคลุมหมู่บ้านอยู่เบื้องล่าง จุดชมวิวก่อนพระอาทิตย์ตกสามารถมอง

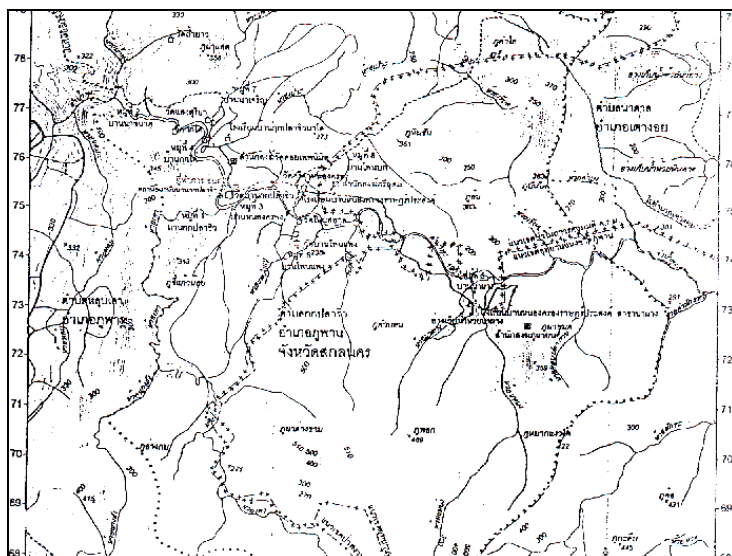

กลับมาทางทิศตะวันตกแล้วเห็นอ่างเก็บน้ำเขื่อนน้ำพุง หมู่บ้านทุกหมู่บ้านในตำบลกกปลาชีว ที่ว่าการอำเภอภูพาน ได้อย่างชัดเจนและเห็นแสงไฟยามค่ำคืนของอำเภอภูพาน ยามเช้ารับรุ่งอรุณที่ผาป้อมซึ่งเป็นเส้นทางเดินของขบวนการเสรีไทยภูพานอันมีประวัติศาสตร์การต่อสู้ที่ยิ่งใหญ่และเที่ยวชมธรรมชาติช่วงเช้า ก่อนเดินทางกลับสู่หมู่บ้านอันเป็นจุดเริ่มต้น ใช้เวลาเดินทางในวันแรก เป็นระยะทางประมาณ 6 กิโลเมตร และวันที่ 2 ประมาณ 3 กิโลเมตร

3.3 เส้นทางที่ 3 เป็นเส้นทางเที่ยวแดนมหัศจรรย์คำนกกอกและธาตุนางนิ เป็นระยะทางที่ใกล้ที่สุด เหมาะสำหรับนักผจญภัยหรือนักนิยมน้ำไพร เริ่มต้นจากบ้านนาผางโดยใช้เส้นทางเดียวกับเส้นทางที่ 1 และเส้นทางที่ 2 แวะชมความมหัศจรรย์ของภาพแกะสลักผนังถ้ำผาขันธ์แล้วเลียบเลาะริมเขาผ่านลำธาร เกาะแก่ง ขึ้นสู่ถ้ำนายเตียง ร่องรอยขบวนการเสรีไทยภูพาน แล้วแยกซ้ายเข้าชมถ้ำเฟิร์นธรรมชาติอันมหัศจรรย์ แล้วผ่านไปชมคำนกกอกที่มีตำนานอาถรรพณ์ของผืนป่า จากนั้นปีนป่าขึ้นสู่ผาอ่างกลอย อ่างเก็บน้ำบนหน้าผา แวะรับประทานอาหารเที่ยงที่นี้ก่อนเดินทางเข้าป่าต้นน้ำอันสมบูรณ์ ชมความงดงามของธรรมชาติและผืนป่า มีทั้งแมลง พืชและเห็ดป่าหลากหลายพันธุ์ มุ่งหน้าสู่ธาตุนางนิ พักค้างแรมบนที่ราบแล้วชมพระอาทิตย์ลับเหลี่ยมเขาเหนืออ่างเก็บน้ำห้วยเทาอันงดงาม ยามเช้าชมอรุณรุ่งเหนือผืนป่าภูมะแงว ท่ามกลางสายหมอกก่อนที่จะเที่ยวชมธาตุนางนิแล้วเดินทางกลับ แล้วแวะชมถ้ำเพชรอันมีความลึกกลับและงดงาม ลัดเลาะสายน้ำตามอ่างเก็บน้ำห้วยแห่งกลับสู่บ้านนาผาง เส้นทางนี้ใช้เวลาเดินทางรวมตลอดเส้นทางไปและกลับประมาณ 6 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทาง 2 วัน 1 คืน

3.4 เส้นทางที่ 4 เสาะแสวงหาร่องรอยคอมมิวนิสต์ภูพาน ปันจักรยานเสือภูเขาจากบ้านโพนแพง หมู่ 6 ตำบลกกปลาชีว ขึ้นสู่ภูเพาะ แล้วปั่นไปตามถนนคอนกรีตและทางลูกรัง สลับกันไปเป็นระยะทางประมาณ 3 กิโลเมตร แล้วเดินป่าไปยังวัดภูเพาะ พักเหนื่อยในเขตอภัยทาน และรับประทานอาหารเช้าที่วัดแห่งนี้ ก่อนเดินป่าชมถ้ำช้างที่มีร่องรอยช้างลับงา ผ่านผาด่านขาม ชมวิวอันงดงามอีกแห่งหนึ่ง เลาะเลียบไปตามผาด่านขาม ผ่านถ้ำหึ่ง ถ้ำที่เกี่ยยุทธโศภรณ์ของคอมมิวนิสต์ภูพาน และถ้ำอื่นๆ อันมีหมู่ผึ้งอยู่ทั่วไป แล้วแวะพักเหนื่อยบริเวณน้ำตกสาวกา ก่อนปีนป่าขึ้นสู่ภูวัดใจซึ่งเป็นระยะทางสั้นๆ ผ่านแนวมอสและเฟิร์น รับประทานอาหารเที่ยงแล้วเดินทางลงภูนั่งรถโดยสารรถกลับหมู่บ้าน เส้นทางเดินรวมประมาณ 4 กิโลเมตร ใช้เวลาประมาณ 4 ชั่วโมง

ภาพประกอบ 8 แผนที่แสดงเส้นทางท่องเที่ยวบริเวณถ้ำผาลาย ภูผายนต์

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. งานวิจัยในประเทศ

ฉลาด จันทรสมบัติ และคณะ (2545 : 28-40 ; อ้างอิงมาจาก คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. 2544 : 59) ได้ศึกษาวิจัยพบว่า ปัจจัยและเงื่อนไขที่ทำให้เกิดประชาคมคือ มีประวัติศาสตร์การตั้งชุมชนที่ยาวนานร่วมกันเป็นเมืองและความเป็นเครือญาติที่เหนียวแน่น วัฒนธรรมประเพณีเป็นพลังสำคัญของชุมชนที่ก่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์กันระหว่างชุมชน ผู้นำเป็นปัจจัยสำคัญในการรวบรวมสมาชิกมาร่วมกิจกรรมในชุมชน การมีช่องทางการสื่อสารในชุมชน เช่น การประชุม การฝึกอบรม การศึกษาดูงาน จากหน่วยงานราชการ องค์กรเอกชน มีกิจกรรม ทบสวนภายในกลุ่ม เกิดการก่อตั้งกิจกรรมใหม่ๆ ที่มีประโยชน์และตอบสนองความต้องการของกลุ่ม กระบวนการทำงานของกลุ่มที่มีการบริหารจัดการในรูปของคณะกรรมการแต่ละฝ่ายอย่างชัดเจนและมีการเรียนรู้ปัญหาาร่วมกัน

วรรณพร วณิชชานุกร (2548 : เว็บไซด์) ได้วิจัยเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในประเทศไทย พบว่า ความคิดเห็นของเจ้าหน้าที่รัฐสอดคล้องกับแนวคิดหลักการและกรอบการดำเนินงานของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและการอนุรักษ์สภาพแวดล้อม ในทางตรงกันข้ามเจ้าหน้าที่ของรัฐบางคนกล่าวว่ายังไม่มียุทธศาสตร์ที่ชัดเจนในปัจจุบันนี้

ส่วนความคิดเห็นของผู้ประกอบการนั้นแตกต่างไปจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ แต่ก็ได้มีบางคนได้พยายามแก้ปัญหาสภาพแวดล้อมและมีความต้องการเรียนรู้วิธีการแก้ไขปัญหามากขึ้น ผู้นำชุมชนและประชาชนจำนวนไม่น้อยที่มีความเห็นว่าการท่องเที่ยวได้ทำให้ชีวิตและความเป็นอยู่ดีขึ้น ผู้นำชุมชนและประชาชนส่วนใหญ่ต้องการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวของท้องถิ่น ในส่วนของนักท่องเที่ยวต่างชาติได้มีการเตรียมตัวเพื่อมาเที่ยวและใช้บริการมัคคุเทศก์ ต้องการพบปะและพักกับชาวบ้าน และนักท่องเที่ยวต้องการหนังสือคู่มือการเดินทางและแผนที่ ตลอดจนคำแนะนำสิ่งที่ควรปฏิบัติและไม่ควรปฏิบัติ

รพีพรรณ ทองหล่อ (2548 : เว็บไซต์) ได้วิจัยเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ที่เป็นผลจากการท่องเที่ยว : กรณีจังหวัดน่าน พบว่า

1. สถานการณ์การท่องเที่ยวของจังหวัดน่าน มีสถานที่ท่องเที่ยวหลากหลายรูปแบบ ทั้งแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ โบราณสถานและศิลปวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัฒนธรรมของชนเผ่าต่างๆ สักยภาพการท่องเที่ยวในเรื่องความสมบูรณ์ของธรรมชาติจัดว่ายังมีอยู่ในระดับสูงมาก มีอุทยานแห่งชาติหลายแห่ง มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่น่าสนใจหลายรูปแบบ มีโบราณสถานโบราณวัตถุ งานจิตรกรรมฝีมือช่างโบราณตามวัดวาอาราม ตลอดจนการผลิตผ้าทอพื้นเมือง (ผ้าทอลายน้ำไหลและไหล) และงานหัตถกรรมต่างๆ จังหวัดน่านได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจของจังหวัดโดยอาศัยศักยภาพด้านการท่องเที่ยวเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนา

2. การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของจังหวัดน่าน ด้านเศรษฐกิจมีการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนกว่าด้านอื่น คือ การพัฒนาการท่องเที่ยว ทำให้ประชาชนมีรายได้เพิ่มมากขึ้น มีอาชีพเสริมและหลากหลายมากขึ้นนอกเหนือจากการประกอบอาชีพทางการเกษตรเพียงอย่างเดียว อย่างไรก็ตามโดยภาพรวมจัดได้ว่ายังเกิดการเปลี่ยนแปลงน้อยมาก

3. ผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่มีต่อชุมชน

3.1 กลุ่มผู้ประกอบการในจังหวัดน่านเห็นว่า การท่องเที่ยวทำให้มีรายได้เพิ่มและทำให้คนในชุมชนมีวิถีชีวิตที่ทันสมัยมากขึ้น มากที่สุด รองลงมาได้แก่ การท่องเที่ยวทำให้เกิดการผลิตสินค้าประเภทหัตถกรรมเพิ่มขึ้นและการท่องเที่ยวนำไปสู่การพัฒนาการคมนาคม ไฟฟ้า น้ำประปา โทรศัพท์ สถานพยาบาล ตามลำดับ

3.2 กลุ่มประชาชนในจังหวัดน่านเห็นว่า ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ การท่องเที่ยวทำให้คนในชุมชนมีการพัฒนาตนเอง เพื่อให้เป็นคนที่มีความรู้ มีฝีมือในการประกอบอาชีพมากที่สุด ส่วนผลกระทบทางด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม การท่องเที่ยวทำให้ระบบไฟฟ้า ประปา และการคมนาคม มีความสะดวกมากขึ้น

วลัยลักษณ์ บุญปราบ (2548 : เวบไซค์) ได้วิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาอุตสาหกรรม การท่องเที่ยวเกาะสมุย อำเภอเกาะสมุย จังหวัดสุราษฎร์ธานี พบว่า

1. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ประกอบด้วย

1.1 ด้านสภาพพื้นที่ ได้แก่ ธรรมชาติที่สวยงาม ศูนย์กลางการท่องเที่ยวทาง ทะเล ภูมิอากาศที่เอื้ออำนวย ประมาณ 30.55 องศาเซลเซียส

1.2 สิ่งอำนวยความสะดวก ได้แก่ การพัฒนาเส้นทางคมนาคม ท่าเทียบเรือ ท่าเทียบแพขนานยนต์ที่ได้มาตรฐาน การขยายไฟฟ้า น้ำประปา ระบบการสื่อสารที่ทันสมัย ที่พักแรมสะดวกสบายไม่แออัดเกินไป ร้านอาหาร การรักษาความปลอดภัย

1.3 นโยบายของรัฐและท้องถิ่น มีแผนงาน โครงการต่างๆ สอดคล้องกันทั้งใน ระดับชาติ ระดับภาค ระดับจังหวัดและระดับพื้นที่ มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

2. กระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ได้แก่ การศึกษาสภาพปัญหา การกำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมาย การกำหนดแนวทางและมาตรการและการดำเนินงาน

3. ผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว

3.1 ด้านเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงอาชีพของชาวบ้าน การเคลื่อนย้ายแรงงาน ต่างถิ่น การบริโภคและมาตรฐานการครองชีพ

3.2 ด้านสังคม ได้แก่ ความสัมพันธ์ของคนในหมู่บ้าน การแข่งขันและ ความขัดแย้ง

3.3 ด้านสังคม วัฒนธรรม ได้แก่ การบริโภค ภาษา การแต่งกาย ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี

3.4 ด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ผลกระทบทางกายภาพ สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์ สร้างขึ้น

อารีวรรณ เสริมวิลาสกุล (2547 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับแนวทางการ พัฒนาการท่องเที่ยวอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา พบว่า นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเที่ยวอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย มีทั้งสองเพศจำนวนเท่าๆ กัน ส่วนใหญ่ มีอายุ 21-28 ปี สถานภาพโสด มักมาเป็นกลุ่มประมาณ 1-5 คน ใช้รถยนต์ส่วนตัวเป็นพาหนะ ในการเดินทาง นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ไม่พักค้างคืน นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มีความต้องการกลับมา เที่ยวใหม่และมีเหตุจูงใจในการเดินทางกลับมาเนื่องจากความสวยงามของสถานที่ นักท่องเที่ยว ให้ความสำคัญต่อปัจจัยโดยรวมอยู่ในระดับมาก ได้แก่ ด้านสินค้าและบริการ ด้านราคา ด้านทำเล ที่ตั้ง ด้านบุคลากร ด้านกระบวนการและด้านลักษณะทางกายภาพ ส่วนปัจจัยด้านการส่งเสริม การตลาดนักท่องเที่ยวให้ความสำคัญอยู่ในระดับปานกลาง

ประภัสสร เฝ้าพงศ์ช่วง (2547 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับพฤติกรรมและปัจจัย
 จูงใจนักท่องเที่ยวชาวไทยที่มาจากจังหวัดอุบลราชธานี พบว่า

1. นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุระหว่าง 20-30 ปี ชอบท่องเที่ยว
 ประเภทธรรมชาติที่สวยงาม เดินทางมาที่ครบครอบครัวประมาณ 1-5 คน ใช้รถยนต์ส่วนตัวในการ
 เดินทาง ชื่อของฝากและของที่ระลึกประเภทอาหาร ทราบข้อมูลการท่องเที่ยวจากเพื่อน ญาติและ
 คนรู้จัก นักท่องเที่ยวต้องการเดินทางกลับมาท่องเที่ยวที่จังหวัดนี้อีก

2. นักท่องเที่ยวเห็นว่า ปัจจัยจูงใจท่องเที่ยวด้านความเป็นมิตรไมตรีของผู้คนใน
 ท้องถิ่น ด้านสถานที่ท่องเที่ยว ด้านสถานที่พัก ด้านร้านอาหาร ด้านการคมนาคม ด้านสินค้า
 ของที่ระลึกและสินค้าพื้นเมือง ด้านมาตรการรักษาความปลอดภัย การโฆษณาประชาสัมพันธ์
 มีระดับการจูงใจอยู่ในระดับมาก ส่วนปัจจัยด้านบริการนำเที่ยวมีระดับการจูงใจอยู่ในระดับ
 ปานกลาง

3. นักท่องเที่ยวเห็นว่า ปัจจัยจูงใจด้านสินค้าของที่ระลึกและสินค้าพื้นเมือง
 แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยนักท่องเที่ยวที่มีภูมิลำเนาอยู่ในภาคตะวันออกเฉียง
 เหนือ เห็นว่า ปัจจัยจูงใจด้านสินค้าของที่ระลึกและสินค้าพื้นเมืองมีระดับการจูงใจมากกว่า
 นักท่องเที่ยวที่มาจากภาคอื่นๆ

โสภา ศิริเกษ (2540 : 87) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับลักษณะและที่ตั้งสัมพันธของรีสอร์ท
 กับการท่องเที่ยวจังหวัดเลย พบว่า สถานที่ตั้งของรีสอร์ทส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในบริเวณที่มีธรรมชาติ
 สวยงาม การคมนาคมติดต่อกับตัวเมืองสะดวกสบาย การก่อสร้าง สิ่งก่อสร้างในรีสอร์ทเน้นให้
 กลมกลืนกับธรรมชาติ ขณะเดียวกันก็สร้างสิ่งอำนวยความสะดวกแก่ผู้ใช้บริการอย่างเพียงพอ และ
 ทำให้ผู้ใช้บริการเกิดความพึงพอใจ

โชคชัย เทวานฤมิตร (2543 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับวัฒนธรรมของชาวบ้าน
 สวายสอ ตำบลเมืองไผ่ อำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์ ที่มีผลกระทบต่อการพัฒนาหมู่บ้าน พบว่า
 ชาวบ้านสวายสอเป็นคนไทยที่มีเชื้อสายเขมรและมีวัฒนธรรมแบบเขมร ประชากรเกือบทั้งหมดมี
 อาชีพเกษตรกรรมเป็นหลักและอาชีพรองคือ รับจ้าง หมู่บ้านมีปัญหาคล้ายกับหมู่บ้านชนบทยากจน
 ทั่วไป มีขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ซึ่งเป็นผลจากการปฏิบัติ
 ที่สืบทอดกันมาเป็นระยะเวลานาน มีรากฐานมาจากความคิดความเชื่อในศาสนาพุทธแบบชาวบ้าน
 และศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ที่ปรากฏอยู่ในประเพณีพิธีกรรมต่างๆ ของชาวบ้าน เช่น การนับถือ
 ศิบรรพบุรุษ การโกนจุก การแต่งงาน รวมถึงระเบียบแบบแผนทางสังคม การดูแลรักษา เพื่อ
 ประกอบพิธีกรรมตามประเพณีนิยม ลักษณะการเข้าร่วมกิจกรรมของชาวบ้านโดยส่วนใหญ่เป็นไป

เพื่อรองรับประโยชน์เพียงฝ่ายเดียว ทั้งนี้เพราะชาวบ้านขาดความไว้วางใจซึ่งกันและกัน การรวมกลุ่มของชาวบ้านที่ประสบผลสำเร็จนั้นได้รับการชักชวนจากพระสงฆ์ รองลงมาได้แก่ เจ้าหน้าที่ส่วนราชการในท้องถิ่น เช่น ครู เจ้าหน้าที่สาธารณสุข ลักษณะการรวมกลุ่มของชาวบ้านโดยส่วนใหญ่เป็นการรวมกลุ่มแบบไม่เป็นกลุ่มถาวร (Permanent Group) เช่น การทำบุญ การร่วมพิธีกรรมตามประเพณีต่างๆ เมื่อเสร็จสิ้นก็จะแยกย้ายกันไป พฤติกรรมโดยส่วนรวมของชาวบ้าน ได้รับอิทธิพลมาจากวัฒนธรรม จึงมีผลกระทบต่อการพัฒนาหมู่บ้าน ทั้งในด้านปัจจัยที่ส่งเสริมการพัฒนาหมู่บ้านและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาหมู่บ้าน

มารศรี ไทบุญเรือง (2537 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาวิจัยผลการจัดกิจกรรมนอกสถานที่และแบบผสมผสานที่มีต่อพฤติกรรมและการตัดสินใจเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเด็กปฐมวัย พบว่า

1. พฤติกรรมการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดกิจกรรมการศึกษานอกสถานที่และแบบผสมผสาน แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01
2. พฤติกรรมการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดกิจกรรมการศึกษานอกสถานที่หลังการทดลองสูงกว่าก่อนการทดลองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01
3. พฤติกรรมการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดกิจกรรมการสอนแบบผสมผสานหลังการทดลองสูงกว่าก่อนการทดลองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01
4. การตัดสินใจเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดกิจกรรมการศึกษานอกสถานที่และแบบผสมผสาน ไม่แตกต่างกัน
5. การตัดสินใจเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดกิจกรรมการศึกษานอกสถานที่หลังการทดลองสูงกว่าก่อนการทดลองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01
6. การตัดสินใจเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดกิจกรรมการสอนแบบผสมผสานหลังการทดลองสูงกว่าก่อนการทดลองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

สรยุทธ รัตนพจนารถ (2540 : บทคัดย่อ) ได้วิจัยการจัดทำโครงการพัฒนาการศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพในชุมชน พบว่า โรงเรียนเป็นหน่วยศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพ โดยเริ่มจากการสร้างความเข้าใจระหว่างชุมชนและครูอาจารย์ถึงความสำคัญและปัญหาทรัพยากรชีวภาพ จากนั้นปรับกระบวนการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต นำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาในระบบการศึกษา ให้การสนับสนุนเครื่องมือและสร้างความเชื่อมโยงกับสถาบันการศึกษาระดับสูง

ส่วนแนวทางการพัฒนาการเรียนการสอนสภาพแวดล้อมศึกษาอย่างบูรณาการในโรงเรียนประถมศึกษาคือ โครงการได้พัฒนากระบวนการเรียนรู้ บูรณาการเพื่อชีวิต ซึ่งมีหลักการสำคัญ ได้แก่ การบูรณาการหลักสูตร กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม การสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง การใช้ความหลากหลายทางชีวภาพเป็นสื่อ ทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการประเมินผลจากสภาพจริง โครงการได้ทำการบันทึกแนวทางการนำกระบวนการดังกล่าวไปสู่การปฏิบัติ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและแนวทางการปฏิบัติ ได้แก่ 1) ปฏิรูปกระบวนการศึกษาพัฒนาและเก็บรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพในชุมชน ส่งเสริมให้โรงเรียนเป็นหน่วยศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพและส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันกับนักวิชาการเฉพาะทางและ 2) การปฏิรูปการศึกษาเพื่อพัฒนาการเรียนรู้อัตนเองและชุมชนโดยผลักดันให้เกิดการวิจัยที่พัฒนาในชุมชนท้องถิ่นที่มีความพร้อม เสริมสร้างความเข้มแข็งและให้ชุมชนมีส่วนในการจัดการการศึกษา

รัตนภรณ์ มหาศรานนท์ (2549 : เว็บไซต์) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการวิเคราะห์ความต้องการของนักท่องเที่ยวต่อการจัดโฮมสเตย์ในประเทศไทย พบว่า กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 97.80 เป็นคนไทย มีวัตถุประสงค์ต้องการพักผ่อนโดยระยะเวลาของการพัก ณ โฮมสเตย์ คือ 1 วัน 1 คืน ความต้องการเรียงจากคะแนนสูงสุด ได้แก่ การต้อนรับที่เต็มที่ ความซื่อสัตย์ การไม่หลอกลวงเอาเปรียบนักท่องเที่ยว ความปลอดภัยจากโจรผู้ร้าย ความเป็นกันเอง ความเอื้อเฟื้อ ความปลอดภัยจากอุบัติเหตุ ความต้องการที่ได้รับความประทับใจที่แปลกใหม่ ผู้ประสานงานรู้ข้อมูลเป็นอย่างดี ต้องการเรียนรู้วิถีชีวิต การนำชมสถานที่ท่องเที่ยว การติดต่อสื่อสารที่เข้าใจ ตัวแปรซึ่งมีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ .05 ได้แก่ เพศ ระดับการศึกษา ภูมิลำเนา อายุและมีข้อเสนอแนะสำหรับชุมชนหรือผู้ต้องการจัดโฮมสเตย์ กล่าวคือ 1) ได้รับการต้อนรับที่เต็มที่และเป็นมิตร 2) ความซื่อสัตย์ การไม่หลอกลวงเอาเปรียบนักท่องเที่ยว 3) ความปลอดภัยจากโจรผู้ร้าย 4) ความเป็นกันเอง 5) ความเอื้อเฟื้อ 6) ความปลอดภัยจากอุบัติเหตุ 7) ต้องการได้รับความประทับใจที่แปลกใหม่ 8) ผู้ประสานงานซึ่งรู้ข้อมูลเป็นอย่างดี 9) ต้องการเรียนรู้วิถีชีวิต 10) มีการนำชมสถานที่ท่องเที่ยวในท้องถิ่น 11) ความสามารถในการติดต่อสื่อสาร 12) การสื่อสารที่เข้าใจระหว่างเจ้าของบ้านกับผู้มาเยี่ยมชม 13) การนำเสนอทางศิลปวัฒนธรรม เช่น เครื่องนุ่งห่มที่มีรูปแบบตามธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่น มรดกพื้นบ้านและการถ่ายทอดรูปแบบต่างๆ 14) แผนที่การเดินทาง 15) เรียนรู้การประกอบอาชีพตามวิถีที่เป็นอยู่ 16) แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน 17) ความปลอดภัยจากการหลงทาง 18) ความปลอดภัยจากพิษและสัตว์ในแหล่งท่องเที่ยว 19) มีการนำไปร่วมงานประเพณีของท้องถิ่น 20) จัดทำอาหารตามแบบชีวิตประจำวัน 21) ความปลอดภัยจากภัยธรรมชาติ 22) ป้ายชื่อหมู่บ้าน 23) การจัดกิจกรรมประเพณีตามความเชื่อของ

ครอบครัวท้องถิ่น 24) บริการนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ 25) ที่พักราคาประหยัด 26) อุปกรณ์ช่วยเรื่องความปลอดภัยต่างๆ เช่น ชูชีพ 27) ห้องพัก (ห้องนอน) สะอาด เป็นการส่วนตัว และ 28) การจัดสถานที่พยาบาลฉุกเฉินและศูนย์ส่งต่อโรงพยาบาล ดังนั้นถ้าต้องการจัดที่พักแบบโฮมสเตย์ ข้อมูลดังกล่าวจะเป็นสิ่งเสริมให้การจัดตรงกับความต้องการของนักท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้น สิ่งสำคัญที่ควรปรับปรุงในการจัดที่พักคือ ต้องเน้นในเรื่องความสะดวกสบายและความสะอาดเป็นสิ่งสำคัญ ในส่วนห้องนอน ห้องอาหาร ห้องสุขา ห้องน้ำ ควรอยู่ในตัวบ้าน ถ้าผู้จัดบ้านพักพยายามจัดสิ่งที่ดีที่สุดให้กับผู้มาเยือนโดยจัดตามมาตรฐานความเป็นอยู่ของนักท่องเที่ยวที่มาพักในรายละเอียดต่างๆ เช่น ภาชนะ ที่นอน หมอน มุ้ง ย่อมทำให้นักท่องเที่ยวยินดีเข้ามาท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้น

กล่าวโดยสรุป จากการศึกษาวิจัยนี้มีส่วนเกี่ยวข้องกับแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยมีปัจจัยและเงื่อนไขที่ทำให้เกิดประชาคมซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมอันเป็นผลจากการท่องเที่ยว เกิดการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว อีกทั้งยังบ่งชี้ถึงพฤติกรรมและปัจจัยจูงใจนักท่องเที่ยวและการจัดกิจกรรมในการท่องเที่ยว ซึ่งสอดคล้องกับการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

2. งานวิจัยต่างประเทศ

Nilsson (สิรินยา วัฒนสุขชัย. 2545 : 11-12 ; อ้างอิงมาจาก Nilsson. 2001 : 7-24) ได้ศึกษาการท่องเที่ยวแบบ Homestay และ Farmstay พบว่า เกษตรกรเป็นผู้ถ่ายทอดวิถีชีวิตแบบชาวสวนให้แก่นักท่องเที่ยว และผู้หญิงต้องการยกระดับความสำคัญของตนขึ้นมาจากการทำงานปกติในฟาร์มซึ่งด้อยกว่าผู้ชาย โดยเฉพาะสิ่งที่ทำได้คือ การต้อนรับนักท่องเที่ยว การบริการด้านอาหารหรือการส่งเสริมด้านกิจกรรม และในปัจจุบันการท่องเที่ยวดังกล่าวไม่เพียงแต่เป็นที่นิยมในหมู่นักท่องเที่ยวที่ต้องการประสบการณ์แปลกใหม่สำหรับการท่องเที่ยวที่แตกต่างไปจากการพักตามโรงแรมทั่วไป แต่หมู่นักเรียนต่างชาติที่ไปเรียนภาษาและต้องการที่พักระยะยาวในราคาที่สมเหตุสมผลด้วยเช่นกัน เพราะการพักแบบดังกล่าวนั้นนอกจากได้ฝึกภาษาแทนที่ภาษาของตนเองเมื่อพักร่วมกับคนชาติเดียวกันสำหรับนักเรียนต่างชาติ ผู้เข้าพักยังได้เรียนรู้ถึงสังคม ความคิดและวัฒนธรรมของคนท้องถิ่นนั้นๆ

Brocket (ศุภกร ศรีแสน. 2543 : 134 ; อ้างอิงมาจาก Brocket. 1990 : 23) ได้ศึกษาเกี่ยวกับทรัพยากรมนุษย์ พบว่า การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจและเทคโนโลยีมีการเปลี่ยนแปลงทุก 5-10 ปี ซึ่งมีผลต่อการเตรียมบุคลากรให้สอดคล้องสัมพันธ์กับการประกอบอาชีพให้มีประสิทธิภาพ ซึ่งเมื่อเป็นเช่นนี้จึงจำเป็นต้องจัดการฝึกอบรมและจัดการศึกษาแบบต่อเนื่องตลอดชีวิต

Mathews (ประชา แสเนเย็น. 2546 : 14-45 ; อ้างอิงมาจาก Mathews. 1996 : 4) ได้สรุปการเสริมสร้างความเข้มแข็งและระดับความเข้มแข็งของการรวมพลังในชุมชนเพื่อให้เห็นช่องทางและโอกาสในการพัฒนา ดังนี้

1. โครงสร้างพื้นฐานที่ดี ได้แก่ โอกาสและแหล่งพบปะแลกเปลี่ยน เพื่อการเรียนรู้ร่วมกัน ตลอดจนการรวมกลุ่มกันของคนในชุมชน
2. กระบวนการเรียนรู้และการตัดสินใจร่วมกันของคนในชุมชน
3. ลักษณะของความเป็นผู้นำและภาวะผู้นำของประชาชนในชุมชน
4. ระดับความคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเองและการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน
5. ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับสถาบันต่างๆ ในชุมชน
6. ความรู้สึกนึกคิดในการเข้าไปมีส่วนร่วมในชุมชน ความสามัคคีและความร่วมมือระหว่างฝ่ายต่างๆ ในชุมชน

Freeman (1998 : 1) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การดำเนินการวิจัยของสถาบันอุดมศึกษา เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทางวัฒนธรรมของชาวอาฟริกันอเมริกัน (African American Culture and Heritage in Higher Education Research and Practice) พบว่า ในการรวบรวมข้อมูลจากบทความต่างๆ และได้มีการพัฒนาโครงการที่มีพื้นฐานในรูปแบบที่บกพร่องและไม่ประสบความสำเร็จ อีกทั้งพบปัญหาอุปสรรคและความสัมพันธ์ภายในของชาวอาฟริกันอเมริกันในสถาบันอุดมศึกษา อีกด้วย

Michigan State University (1999 b : 1-7) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาททางการศึกษา ในด้านชาตินิยมที่รุนแรงของกลุ่มชนคาริบเบียน (The Role of Education in Forming a Strong Sense of Nationalism in The Caribbean) พบว่า การศึกษามีบทบาทมากและนำไปสู่ความเป็นอิสระจากอาณานิคม ทำให้มีเสรีภาพและสามารถพัฒนาชนชาติได้

Sprecher (2000 : 158-159) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง Village-Based Tourism Monitorism Tourism Change on The Mekong River พบว่า การพัฒนาเป็นตัวบ่งชี้และวัดว่าการท่องเที่ยว ในบริเวณแถบกลุ่มแม่น้ำโขงมีการเจริญเติบโตอย่างมีศักยภาพที่ยั่งยืนเพราะแม่น้ำโขงไหลผ่านหลายประเทศในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทำให้แม่น้ำโขงมีความสำคัญในการพัฒนาทางตรงและมีโครงการนำร่องในหลายประเทศที่ต้องสร้างกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวแถบกลุ่มน้ำโขง เช่น ประเทศพม่า ไทย ลาว เวียดนามและกัมพูชา ทั้งนี้ปรากฏว่าหมู่บ้านมีการพัฒนาเพื่อให้สอดคล้องกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างยั่งยืนและสามารถส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจชุมชนในอัตราที่สูงขึ้น ซึ่งเป็นผลดีต่อการท่องเที่ยวและชุมชนท้องถิ่น

Christina Ann (1994 : 259-262) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่อง Ethnographic ของ Pushkar ซึ่งเป็นจุดศูนย์กลางของการแสวงบุญในตอนตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย พบว่า จุดมุ่งหมายของนักท่องเที่ยวเพื่อศึกษาการตั้งพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในเมืองและทดสอบการฝังเครื่องในการดำเนินการทางสังคม วัฒนธรรม ความแตกต่างเชิงพลวัตระหว่างการท่องเที่ยวและการเชื่อมต่อในองค์การทางสังคมและนโยบายทางวัฒนธรรมจากส่วนกลาง ร่องรอยของประวัติศาสตร์ของ Pushkar คือ ข้อโต้แย้งผ่านแหล่งที่มาจากเอกสารสำคัญและเรื่องเล่าท้องถิ่นเกี่ยวกับที่ตั้งสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทั้งในและรอบเมือง การเชื่อมต่อของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ใน Pushkar รวมถึงช่วงของกิจกรรมทางสังคมและกิจกรรมความเลื่อมใสทางศาสนา โดยเฉพาะทะเลสาบศักดิ์สิทธิ์ วิหาร นิทรรศการทางศาสนาและนักแสวงบุญ ขณะที่กิจกรรมทางสังคม วัฒนธรรม เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตในการสร้างแนวทางการปฏิบัติที่ศักดิ์สิทธิ์ของศูนย์กลางการเดินทางแสวงบุญ พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ไปยังระบบจักรวาลทางศาสนาและสะท้อนกลับไปยังวาทศิลป์ทางการเมืองของเมืองโดยเฉพาะการท่องเที่ยวที่ขัดแย้งกันในจำนวนหนทางกับกิจกรรมทางศาสนา การประนีประนอมจึงเป็นกระบวนการเชิงซ้อนซึ่งต้องสมดุลระหว่างความต้องการที่รักษาเมืองให้บริสุทธิ์ ศักดิ์สิทธิ์และรวมเข้าด้วยผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจการท่องเที่ยว กระบวนการรวมวาทศิลป์ที่แยกตัวออกไปและการรวมลำดับของการเข้ามา ความต้องการที่จะแจ้งช่องว่างที่เหมือนจริงในด้านวัฒนธรรมและการเมืองและความนึกคิดเจรจาของบุคคลและชุมชน

Klein และคณะ (1995 : 187) ได้ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับผลกระทบจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศต่อการแยกย้ายกันไปของนกน้ำในสถานที่ของสัตว์ป่าใน J. N. Ding Daring National Wildlife Refuge, Florida (USA) จากนกน้ำ 38 พันธุ์ พบว่า พันธุ์ที่เป็นผู้อาศัยดั้งเดิมไม่ค่อยไวต่อการรบกวนเหมือนพวกพันธุ์อพยพเข้ามาใหม่ นกเป็ดที่อพยพมีความไวต่อสิ่งรบกวนมากที่สุดเมื่อแรกเริ่มมาถึงช่วงกลางเดือนตุลาคมถึงธันวาคม โดยปกติอยู่ในเขตห่างออกไปเกินกว่า 80 เมตรจากคน แม้แต่ในบริเวณที่มีการเยี่ยมชมของคนในระดับน้อยๆ ก็ตาม Herons, Egrets, Brown Pelicans (Pelecanus Occidentails), และ Anhingas (Anhinga Anhinga) นั้น ดูเหมือนว่า ยังคงลักษณะบริเวณที่อยู่ใกล้กิจกรรมของมนุษย์มากที่สุด นกที่อาศัยตามชายฝั่งนั้นถูกแทนที่โดยการเยี่ยมชมชั่วคราวและระดับการเยี่ยมชมหลายๆ ระดับ Mottled Duck (Anas Fulvigula) ดูเหมือนมี 2 กลุ่มที่มีลักษณะแตกต่างกันในพฤติกรรม โดยกลุ่มแรกอาศัยอยู่ใกล้มนุษย์และอีกกลุ่มมีความไวต่อการรบกวน การศึกษาและการเปลี่ยนแปลงในการฝึกปฏิบัติการจัดการนั้นจำเป็นมากในการลดผลกระทบรบกวน ทวีร์พิเศษและบริเวณที่มีการรบกวนต่ำซึ่งนักท่องเที่ยวอยู่ในรถของตนสามารถลดผลกระทบด้านลบของนักท่องเที่ยวได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฤดูใบไม้ร่วงเมื่อฝูงนกอพยพมาถึงจำนวนของผู้เยี่ยมชมอาจต้องถูกทำให้ให้ลดลงหรือลดการขับรถเข้าชมสัตว์ป่าใกล้ๆ ในช่วงฤดูกาลท่องเที่ยวก็ได้

Menkhaus และ Lober (1996 : 784-786) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและความนิยมของป่าฝนเมืองร้อนที่ Moteverde Cloud Forest Reserve, Costa Rica จากนักท่องเที่ยวอเมริกัน จำนวน 240 คน พบว่า การกล่าวถึงป่าฝนเขตร้อนซึ่งมีคุณค่ามากไปกว่า การตัดไม้และการใช้เป็นบริเวณทำการเกษตรหรือเป็นทุ่งหญ้าเลี้ยงวัว-ควาย และได้ตรวจสอบคุณค่าที่มีมากกว่านั้นโดยกล่าวถึงการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมาใช้เพิ่มคุณค่า ปรากฏว่ามูลค่าที่กำหนดโดยนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศอเมริกันในการเยี่ยมชม Costa Rica Rainforests คือ 1,150 ดอลลาร์ต่อการเยี่ยมชม 1 ครั้ง มูลค่าดังกล่าวสามารถถูกใช้เป็นตัวกำหนดในการตัดสินใจในการตัดสินใจสำหรับการประเมินพื้นที่อื่นๆ ที่สามารถนำมาใช้ได้ดียิ่งขึ้น

Amant และ Helweg (1996 : 63) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับความเชื่อและความรู้ของนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับโลมาและการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เกี่ยวกับสัตว์น้ำที่เลี้ยงลูกด้วยนมที่ Bay of Islands, New Zealand พบว่า ผู้เข้าร่วมโปรแกรมส่วนมากอธิบายพฤติกรรมของโลมาในลักษณะเปรียบเทียบเป็นคนและเข้าใจว่าโครงสร้างทางสังคมของโลมามีลักษณะเป็นศูนย์กลางของสังคม การวิเคราะห์องค์ประกอบของหลักการได้เผยให้เห็นคุณลักษณะของจิตวิญญาณที่มีลักษณะเห็นประโยชน์ของผู้อื่นเป็นสำคัญ ความสามารถทางสังคมภายในเผ่าพันธุ์และสังคมของโลมานักท่องเที่ยวเชิงนิเวศผู้ซึ่งก่อให้เกิดรูปแบบนี้ถูกทำให้คุ้นเคยกับความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับสัตว์พวกนี้ ดังนั้นจึงไม่ค่อยเข้าใจลักษณะคุณค่าทางปรัชญาการศึกษา เศรษฐศาสตร์ หรือนิเวศวิทยาของสัตว์ป่า ความรู้ที่เพิ่มขึ้นของผู้ใช้ในรูปแบบของความเชื่อ ความคาดหวังและความพึงพอใจ ทำให้เกิดความมั่นใจ ถูกต้องมากขึ้นสำหรับปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสัตว์และเป็นโปรแกรมแนวทางในการศึกษาด้วย

Tershy และคณะ (1997 : 257-261) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการรบกวนของมนุษย์จากการรวบรวมข้อมูลภาคสนามระหว่างปี ค.ศ. 1990-1992 พบว่า มีผู้เยี่ยมชมมากกว่า 350 คนต่อเดือนในบริเวณใกล้ๆ ชายฝั่ง ผู้ที่มาเยี่ยมที่สำคัญได้แก่ 1) ชาวประมงที่มากับเรือไม่มีกำลังที่เรียกว่า Pangas 2) ชาวประมงในเรือที่ใหญ่กว่า 3) นักกีฬาตกปลา และ 4) กลุ่มนักท่องเที่ยวทางสิ่งแวดล้อม โดยเรือของนักกีฬาตกปลาพบเห็นได้บ่อยที่สุดแต่นานๆ ที่เรือพวกนี้จะจอดที่ชายหาดและทำให้เกิดการรบกวนต่อการสร้างรังของนกทะเลหรือสิงโตทะเลแคลิฟอร์เนีย (*Zalophus Alifonicus*) กลุ่มที่เกี่ยวกับนักท่องเที่ยวทางสิ่งแวดล้อมปรากฏว่ามีการรบกวนเล็กน้อยต่อนกทะเลและสิงโตทะเลทั้งนี้เพราะว่าบริษัทดังกล่าวจัดให้บริการทัวร์ส่วนใหญ่ที่เรียกว่า Ecotourists ซึ่งมักพัฒนาและปฏิบัติตามคำแนะนำในการลดการรบกวนให้น้อยที่สุด การก่อการรบกวนที่เกิดขึ้นจากนักท่องเที่ยวสามารถลดลงได้ที่ใช้จ่ายค่าที่สุดทั้งของนักท่องเที่ยวและผู้จัดการการป้องกันพื้นที่และชาวประมงนั้นเป็นผู้รับผิดชอบโดยตรงสำหรับการรบกวนต่างๆ ที่เกิดขึ้นต่อนกทะเลและสิงโตทะเล การลดผลกระทบจากสิ่งดังกล่าวนี้เป็นเรื่องที่ยากมากและมีผลกระทบจากมนุษย์

ส่วนมากนั้นเป็นช่วงเวลาสั้นๆ และมีลักษณะเป็นบางพื้นที่ แต่อย่างไรก็ตามชาวประมงและนักวิจัยทางวิทยาศาสตร์ มีแนวโน้มที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระยะยาวต่อนิเวศวิทยาพื้นที่ของเกาะโดยการนำเอานกพันธุ์แปลกๆ มาไว้ที่เกาะ

Burger และ Gochfeld (1998 : 289-293) ได้ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับอิทธิพลของนักท่องเที่ยวที่มีต่อพฤติกรรมของนกที่ Loxahatchee National Wildlife Refug, Florida โดยการสังเกตพฤติกรรมของนก 5 Species ได้แก่ Common Gallinle (Gallinula Chloropus) Sora Rail (Porzana Carolona) Glossy Ibies (Plegadis Falcinellus) Little Bule Heron (Egretta Caerulea) และ Louisiana Heron (E. Tricolor) พบว่า ขณะที่มีคนอยู่เวลาของการหาอาหารและจำนวนการจิกอาหารลดลง ในขณะที่มีคนอยู่และมีเสียงเกิดจากคนเพิ่มขึ้น นกที่อยู่ใกล้ๆ ทางเดินบินหนีจากคนบ่อยครั้งมากกว่าที่อยู่ไกลออกไป นกมันบินออกจากทางเดินไปในขณะที่มีมนุษย์อยู่

กล่าวโดยสรุป จากการวิจัยนี้มีส่วนเกี่ยวข้องกับ การเสริมสร้างความเข้มแข็งของการรวมพลังในชุมชนเพื่อก่อให้เกิดการพัฒนา อีกทั้งตระหนักถึงบทบาทความเป็นชาตินิยม การมีตัวบ่งชี้และตัวชี้วัดการท่องเที่ยวและผลกระทบจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่มีต่อพืชและสัตว์ ซึ่งสอดคล้องกับการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาเรื่องการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน กรณีศึกษาภูผายนต์ อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร มีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาบริบทสภาพ และกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์ภูผายนต์ จึงได้กำหนดวิธีการดำเนินการวิจัยตามรายละเอียดดังนี้

1. พื้นที่ในการวิจัย
2. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
4. การเก็บรวบรวมข้อมูล
5. การจัดกระทำและการวิเคราะห์ข้อมูล

พื้นที่ในการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดเกณฑ์ในการเลือกพื้นที่วิจัยที่มีหน่วยในการวิเคราะห์สอดคล้องกับโจทย์ความมุ่งหมาย โดยเลือกพื้นที่ด้วยวิธีเลือกแบบเจาะจง (Purposive Selection) เพื่อให้ได้แหล่งศึกษาวิจัยตามที่พึงประสงค์ ได้แก่ พื้นที่ภูผายนต์ บ้านนาผาง ตำบลกกปลาซิว อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของประชากรและกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาไว้ดังนี้

1. ขอบเขตประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่

- 1.1 ผู้นำชุมชน ประกอบด้วย นายสว่าง ชีด้าม กำนันตำบลกกปลาซิว

นายทองนาค ชีแก้ว ผู้ใหญ่บ้านบ้านนาผาง นายวิไล สุมังคละ ครูโรงเรียนบ้านนาผาง นางสาวระวน ถิ่นตองโอบ ครูโรงเรียนบ้านนาผาง นายสมชาย ศรีพันธ์ เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติภูผายนต์ นายวัชรพงษ์ สัมปา เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติภูผายนต์ นายสมพาน ศรีทิน ปราชญ์ชาวบ้านนาผาง

นางก๊กดี ผาบแก้ว ประชาญ์ชาวบ้านนาผาง นายวีระ ศรีสำราญ นักวิชาการวัฒนธรรมจังหวัด สกลนคร และนางเพ็ญนิภา ลาภมี เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติภูผายนต์

1.2 ข้าราชการ พนักงาน สังกัดองค์การบริหารส่วนตำบลกกปลาชีว ประกอบด้วย นายพันฉวิล ผิวหอม นายกองค้การบริหารส่วนตำบลกกปลาชีว นายจිරศักดิ์ ปรีสมบัติ ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลกกปลาชีว นายทวิศักดิ์ แสนสาร รองนายกองค้การบริหารส่วนตำบลกกปลาชีว นายพิสิทธิ ศรีมุกดา เจ้าหน้าที่ป่าไม้อุทยานแห่งชาติภูพาน และนายสาธิต คำลือฤทธิ์ เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการท่องเที่ยว

1.3 ประชาชนบ้านนาผาง ประกอบด้วย นายพงษ์พัฒน์ ดวงปากดี ราษฎรบ้านนาผาง นายเฉลียว เวียงสงฆ์ ราษฎรบ้านนาผาง นางลินดา กาลกระบวน ราษฎรบ้านนาผาง นางสาวปรีชา จันทร์คำ เยาวชนบ้านนาผาง และนายวัชรชัย เรืองแสน เยาวชนบ้านนาผาง

1.4 เจ้าของกิจการขนส่ง ที่พักและร้านค้า ในอำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร และนักท่องเที่ยว ประกอบด้วย นายวัชรพล พรมงษ์ เจ้าของร้านอาหารคุณเล็กโภชนา นายอนุวัฒน์ ชุ่มสูงเนิน เจ้าของร้านขายของชำ นายประเสริฐ สานหนองหม้อ พนักงานขับรถรับจ้าง นางขวัญฤดา งามแสง เจ้าของร้านอาหารภูพานลาบเป็ด และนายสรพงษ์ ทัพธานี เจ้าของกิจการโรงแรมภูพานรีสอร์ท โดยทำการเลือกกลุ่มประชากรและกลุ่มตัวอย่างตามคุณสมบัติของขอบเขตด้านพื้นที่ในการวิจัยด้วยวิธีการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) รวมเป็นจำนวนทั้งหมด 25 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเพื่อดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ ได้แก่

1. แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับการศึกษาการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ภูมิศึกษาภูผายนต์ อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร ซึ่งเป็นแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้อง (Key Informants) แบบเจาะจงโดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview)

2. แบบสังเกต ซึ่งเป็นทั้งการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) โดยการเข้าร่วมกิจกรรม โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูลจุดแข็ง จุดอ่อน (SWOT Analysis) และสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation ใช้กล้องบันทึกภาพ สมุดบันทึก หนังสือแผนที่

3. การสนทนากลุ่ม (Focus Group) เครื่องมือที่ใช้คือ แบบสนทนากลุ่ม เป็นการรวบรวมข้อมูลให้ได้รายละเอียดจากกลุ่มเป้าหมายที่ศึกษาโดยดำเนินการเก็บข้อมูลเป็นจำนวน 2 ครั้ง/จุด โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูลจุดแข็ง จุดอ่อน (SWOT Analysis) เพื่อร่วมวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและอุปสรรคในประเด็นสภาพปัญหา แนวทางแก้ไขปัญหา แนวทางส่งเสริมและพัฒนากองท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์ที่ภูผายนต์ บ้านนาผาง ตำบลกกปลาซิว ผู้เข้าร่วมสนทนา ประกอบด้วย ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลกกปลาซิว นักวิชาการ ภาคเอกชน เจ้าของกิจการที่พักอาศัย ร้านค้า ที่อยู่ในพื้นที่วิจัย

4. การประชุมเชิงปฏิบัติการ (Work Shop) เครื่องมือที่ใช้คือ วาระการประชุมและโครงสร้างงานวิจัยในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน กรณีศึกษาภูผายนต์ อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ โดยผู้วิจัยเข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อวิเคราะห์จุดอ่อน จุดแข็ง บริบทและแนวทางพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวภูผายนต์ โดยมีประเด็นการประชุมเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับสภาพปัญหา แนวทางแก้ไข ปัญหา แนวทางส่งเสริมและพัฒนากองท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์ภูผายนต์ บ้านนาผาง โดยมีผู้เข้าร่วมประชุม ประกอบด้วย ประชาชนบ้านนาผาง ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลกกปลาซิว นักวิชาการ ภาคเอกชน เจ้าของกิจการที่พักอาศัย ร้านค้า ที่อยู่ในพื้นที่วิจัย

การเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอนดังนี้

1. ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ศึกษาบริบทภูผายนต์ บ้านนาผาง อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร เพื่อนำมาประมวลเข้าเป็นคำถามในแบบสัมภาษณ์และแบบสังเกต
2. ศึกษา ขอคำแนะนำจากท่านผู้รู้ที่เกี่ยวกับการศึกษาการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน บริบทภูผายนต์ บ้านนาผาง อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร เพื่อนำมาประมวลเข้าเป็นคำถามในแบบสัมภาษณ์และแบบสังเกต
3. สร้างแบบสัมภาษณ์และแบบสังเกตเสนอให้ประธานและกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ตรวจแก้ไข
4. ขอนั่งสื่อกจากมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อขอความอนุเคราะห์จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและประชากรกลุ่มตัวอย่าง เพื่อดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล

5. ใช้การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง โดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและการสังเกตตามแบบสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมและการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เพื่อให้ได้ข้อมูลครอบคลุม ด้วยวิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Methods)

6. การจดบันทึกข้อมูล (Field Note) โดย

6.1 ใช้แบบสังเกตแล้วบันทึกข้อมูลตามแนวทางที่กำหนดไว้

6.2 ใช้แบบสัมภาษณ์ที่มีประเด็นคำถามเป็นหลักในการดำเนินงานและบันทึกข้อมูลตามแนวทางที่กำหนดไว้

6.3 ใช้แบบบันทึกการสนทนากลุ่มและการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน (SWOT Analysis)

6.4 ใช้แบบบันทึกวาระการประชุมเชิงปฏิบัติการ

6.5 ใช้แบบสรุปผลการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR)

6.6 สรุปข้อมูลที่บันทึกไว้แล้วจัดข้อมูลให้เป็นระบบ รวบรวมคำตอบตามประเด็นคำถามที่กำหนดไว้

การจัดกระทำข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสังเกต การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่มและการประชุมเชิงปฏิบัติการ มาวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลและสร้างข้อสรุป จากความถี่ที่เกิดขึ้นว่าในเรื่องเดียวกันมีกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลายคนให้ข้อมูลที่ตรงกันหรือสอดคล้องกันหรือไม่แล้วดำเนินการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Data Triangulation) เพื่อให้ได้ข้อมูลจากผู้ที่เกี่ยวข้องหลายฝ่ายแล้วสรุปให้เห็นภาพรวมเกี่ยวกับบริบทและสภาพการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์ภูผายนต์และกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์แล้วนำเสนอผลการศึกษาโดยการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูลเรื่องการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน กรณีศึกษาภูผายนต์ อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร ผู้วิจัยได้เสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามลำดับ ดังนี้

1. ผลการศึกษาบริบทและสภาพการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์ภูผายนต์
2. ผลการศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์

ผลการศึกษาบริบทและสภาพการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์ภูผายนต์

1. บริบทของจังหวัดสกลนคร

1.1 ที่ตั้ง จังหวัดสกลนคร ตั้งอยู่ประมาณเส้นรุ้งที่ 16 องศา 45 ลิปดา ถึง 18 องศา 15 ลิปดาเหนือ และเส้นแวงที่ 103 องศา 15 ลิปดา ถึง 104 องศา 30 ลิปดาตะวันออก ห่างจากกรุงเทพมหานคร โดยทางรถยนต์ประมาณ 641 กิโลเมตร และห่างจากแม่น้ำโขง จุดที่ตั้ง จังหวัดนครพนม ซึ่งเป็นเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) ประมาณ 90 กิโลเมตร มีพื้นที่รวมทั้งสิ้น 9,605.785 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 6,003,603 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 5.6 ของพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีอาณาเขต

ทิศเหนือ จรดเขตอำเภอโซ่พิสัย อำเภอเซกา จังหวัดหนองคาย และอำเภอศรีสงคราม อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม โดยมีน้ำสงครามกั้นเขตจังหวัด

ทิศตะวันออก จรดเขตอำเภอโพนสวรรค์ อำเภอเมืองนครพนม และอำเภอนาแก จังหวัดนครพนม

ทิศใต้ จรดเขตอำเภอเขาวง อำเภอสมเด็จ และอำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี และอำเภอนาแก จังหวัดนครพนม โดยมีทิวเขาภูพานกั้นเขตจังหวัด

ทิศตะวันตก จรดเขตอำเภอหนองหาน อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี และอำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย มีลำน้ำสงครามกั้นเขตจังหวัด

1.2 สภาพภูมิประเทศ โดยทั่วไปเป็นที่ราบสูง พื้นที่อยู่สูงกว่าระดับน้ำทะเลประมาณ 172 เมตร ด้านทิศใต้เป็นที่อกเขาสูงและเป็นที่ยราบสูงบนเทือกเขาภูพาน โดยมีที่ราบระหว่างหุบเขา และมีสภาพพื้นที่แบบลูกคลื่นลอนลาดอยู่บริเวณอำเภอภูคาก ด้านตะวันออก มีสภาพพื้นที่แบบลูกคลื่นลอนลาด ด้านตะวันตกส่วนใหญ่เป็นที่ราบสลับพื้นที่แบบลูกคลื่นลอนลาด เหมาะสำหรับการใช้ในการทำไร่ พื้นที่ตอนกลางของจังหวัดเป็นที่ราบต่ำ เหมาะแก่การทำนาโดยเฉพาะท้องที่อำเภอเมือง มีลุ่มน้ำหนองหารที่กว้างใหญ่ มีน้ำตลอดปีและด้านทิศเหนือ ประกอบด้วยพื้นที่ในเขตอำเภอ บ้านม่วง อำเภอรณานิเวศ อำเภอคำตากล้า อำเภออากาศอำนวย มีสภาพพื้นที่เป็นที่ราบลุ่มสลับกับลูกคลื่นลอนลาด มีสภาพเป็นป่าและพื้นที่ทำไร่

ภาพประกอบ 9 แผนที่จังหวัดสกลนคร

1.3 ลักษณะภูมิอากาศ จังหวัดสกลนครจัดอยู่ในประเภทอากาศแบบฝนเมืองร้อน เฉพาะฤดูหรือแบบทุ่งหญ้าเมืองร้อน และอยู่ในเขตอิทธิพลของลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ และลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยทั้งปีประมาณ 1,588 มิลลิเมตร และมีอุณหภูมิเฉลี่ยตลอดปี อยู่ในช่วง 25.80-27.30 องศาเซลเซียส อุณหภูมิต่ำสุดในฤดูหนาว (พฤศจิกายน ถึง กุมภาพันธ์) อยู่ในช่วง 4.0 องศาเซลเซียส ถึง 12.1 องศาเซลเซียส อุณหภูมิสูงสุดในฤดูร้อน (มีนาคม-พฤษภาคม) อยู่ในช่วง 38.0 องศาเซลเซียสถึง 41.10 องศาเซลเซียส

1.4 สภาพเศรษฐกิจและสังคม ประชากรมีรายได้เฉลี่ยต่อหัวต่อปี เป็นอันดับ 66 ของประเทศ โดยทั้งจังหวัดมีผลิตภัณฑ์มวลรวมส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับการค้าส่งและค้าปลีกมากที่สุด รองลงมาเป็น การเกษตรและการบริการ จังหวัดสกลนครเป็นเมืองที่มีความหลากหลายทางด้านวัฒนธรรม เนื่องจากมีคนพื้นเมืองดั้งเดิมหลายเผ่าพันธุ์ ได้อพยพมาจากสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เช่น ชาวผู้ไทย ไทยย้อ ไทยโซ้ย ไทยกะเลิงและไทยกระตาค นอกจากนี้ยังมี ชาวเชื้อชาติเวียดนาม อพยพเข้ามาอยู่ครั้งสมัยสงครามอินโดจีนและมีชาวจีนอยู่อาศัยทั่วไป ประชากรในจังหวัดส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ได้แก่ การทำนา การทำไร่ อ้อย ไร่มันสำปะหลัง การทำสวนผลไม้ การปลูกผัก ไม้ดอกไม้ประดับ การปศุสัตว์ การประมงน้ำจืด และหัตถกรรม เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีอาชีพอื่นๆ เช่น การค้าขาย อุตสาหกรรม เป็นต้น

1.5 ข้อมูลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรป่าไม้ จังหวัดสกลนคร มีเนื้อที่ป่าไม้ 2,149,705 ไร่ หรือประมาณร้อยละ 35.81 ของเนื้อที่จังหวัด (6,003,603 ไร่) มีป่าสงวนแห่งชาติ 16 แห่ง เนื้อที่ 1,648,171 ไร่ และอุทยานแห่งชาติ 2 แห่ง มีเนื้อที่ 501,534 ไร่ นอกจากนี้ยังมีแหล่งศิลปกรรมที่สำคัญอีกหลายแห่ง (จังหวัดสกลนคร. 2543 : 1-17)

2. บริบทของอำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร

2.1 อำเภอภูพาน ประกาศจัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 30 เมษายน 2536 โดยแยกจากอำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร มีเนื้อที่ 664 ตารางกิโลเมตร อยู่ทางทิศใต้ห่างจากตัวจังหวัดสกลนคร ประมาณ 33 กิโลเมตร มีอาณาเขต ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับตำบลห้วยยาง อำเภอเมืองสกลนคร

ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอสมเด็จและอำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์

ทิศตะวันออก ติดต่อกับตำบลนาตาล อำเภอเต่างอย จังหวัดสกลนคร

ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร

2.2 ลักษณะภูมิประเทศ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาอยู่ในเทือกเขาภูพาน มีที่ราบเป็นส่วนน้อย มีลำห้วยที่สำคัญได้แก่ ห้วยฮุน ห้วยพุง และมีเขื่อนน้ำพุงเป็นแหล่งผลิตกระแสไฟฟ้า พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขา ร้อยละ 71 ของพื้นที่ถือครองใช้ประโยชน์ในการทำไร่ ทำสวน ร้อยละ 17 ใช้เป็นพื้นที่ทำนาและอกร้อยละ 12 ของพื้นที่ถือครองใช้ประโยชน์อย่างอื่น

2.3 การแบ่งเขตการปกครอง แบ่งออกเป็น 4 ตำบล 58 หมู่บ้าน เป็นหมู่บ้าน อพป. 33 หมู่บ้าน หมู่บ้านปกติ 25 หมู่บ้าน อำเภอภูพาน ไม่มีเขตเทศบาล มีองค์การบริหารส่วนตำบล 4 แห่ง จัดตั้งขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2539 ประชากรส่วนหนึ่งตั้งถิ่นฐานมานานแล้ว โดยอพยพมาจากเมืองอ่างคำ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เข้ามาอยู่อาศัยในตำบลกปลาชีว แล้วเรียกตนเองว่าเป็น “ชาวเผ่าละว้า” และอีกส่วนหนึ่งอพยพมาจากต่างจังหวัดของประเทศไทย ภาษากินที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นภาษาลาว ฉ้อ กะเลิง ภูไท ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตรเนื่องจากมีข้อจำกัด ปัจจุบันรัฐบาลได้ส่งเสริมและสนับสนุนให้เกษตรกรปลูกไม้ผลและไม้ยืนต้น และมีแนวโน้มว่าจะเป็นอาชีพที่ทำรายได้ให้กับเกษตรกรเป็นอย่างดี ผลไม้เศรษฐกิจของอำเภอภูพาน ได้แก่ เงาะ มะขามหวาน ส้ม ลำไย ฝรั่ง น้อยหน่า ขนุน หมากแก้ว หวาย หน่อไม้ และรายได้ที่ชาวบ้านได้รับอีกอย่างหนึ่งคือ การหาของป่าและน้ำผึ้งป่า ชาวภูพานโดยทั่วไปยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น ส่วนใหญ่นับถือ ศาสนาพุทธ มีเพียงบ้านโนนหัวช้าง นับถือศาสนาคริสต์ ประเพณีพื้นบ้านประจำปี ได้แก่ บุญบั้งไฟ การเหยา พิธีเลี้ยงทวยด้วยกะลา บุญเดือนสาม เป็นต้น

3. บริบทของบ้านนาผาง

3.1 ที่ตั้ง บ้านนาผางตั้งอยู่หมู่ที่ 5 ตำบลกปลาชีว อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร เดิมบริเวณหมู่บ้านมีต้นไม้ชื่อว่า “ต้นผาง” อยู่เป็นจำนวนมากและมีลักษณะพิเศษอยู่ประการหนึ่งคือ ต้นผางเป็นพืชสมุนไพรซึ่งเป็นจุดเด่นในบริเวณนี้ จึงได้ชื่อหมู่บ้านว่า บ้านห้วยผาง ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อหมู่บ้านเป็น “บ้านนาผาง” จนถึงปัจจุบันนี้ บ้านนาผางเริ่มก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2430 หรือประมาณ 119 ปีมาแล้ว โดยกลุ่มคนที่มาก่อตั้งหมู่บ้านเดิมนั้นอพยพมาด้วยกัน 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 อพยพมาจากถ้ำป่อง เรียกว่า “กลุ่มถ้ำป่อง” หรืออีกชื่อหนึ่งว่ากลุ่มเมืองภูวานากะแดง โดยอพยพมาจากเมืองเชียงใหม่หรือเมืองยวนในสมัยนั้นด้วยการนำของท้าวกะเล็น ชีแก้ว พร้อมด้วยภรรยา และบุตรชาย 3 คน ได้แก่ พ่อเผ่าจอม พ่อเผ่าถ้ำ และพ่อเผ่าลอม กลุ่มที่ 2 อพยพมาจากสปป.ลาว เรียกว่ากลุ่มเมืองวัง โดยการนำของท้าวหลง ชีถ้ำ พร้อมด้วยภรรยา และบุตรชาย 5 คน ได้แก่ พ่อเผ่าเหยียง ชีถ้ำ พ่อเผ่าหล่ง ชีถ้ำ พ่อเผ่าจอน ชีถ้ำ พ่อเผ่าแดง ชีถ้ำ และพ่อเผ่ากอบ ชีถ้ำ รวมทั้งหมด 5 หลังคาเรือน สาเหตุที่ทำให้มีการอพยพจากถิ่นฐานเดิม เนื่องจากเกิดสงครามซึ่งเรียกว่า “ศึกฮ่อ” มีการปล้นสดมภ์ตามเส้นทางที่เดินทางผ่าน เพื่อไปตีหัวเมืองต่างๆ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสะสมเสบียงอาหารในการใช้ศึกสงครามเมือง ทำให้ทั้งสองกลุ่มอพยพมาตั้งบ้านเมืองใหม่ที่ที่บ้านนาผางในปัจจุบัน มีผู้นำหมู่บ้านจากอดีตถึงปัจจุบัน ได้แก่ นายไพ ชีแพง นายชา ชื่นน้อย นายบั้น สันตัน นายคุณ ชีด้าม นายปัญญา ละคราคี นายทองอยู่ ใยลิ้อ่าง และ นายทองนาค ชีแก้ว (คนปัจจุบัน) มีจำนวนวัดและเจ้าอาวาส ได้แก่ วัดโนนสูง มีพระพุทธ (ไม่ทราบฉายา)

รักษาการเจ้าอาวาส และ วัดกุฎายนต์ มีพระประหยัด จิตยาโณ เป็นเจ้าอาวาสโดยมีอาณาเขตติดต่อ ทิศเหนือจดบ้านนาอ่าง ตำบลต่างอย อำเภอต่างอย จังหวัดสกลนคร ทิศใต้จดบ้านหลุบเลา ตำบล หลุบเลา อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร ทิศตะวันออก จดบ้านโคกกลาง ตำบลจันทร์เพ็ญ อำเภอต่างอย จังหวัดสกลนคร และทิศตะวันตกจดบ้านโพนบก ตำบลกกปลาชีว อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร มีจำนวนครัวเรือน 53 ครอบครั้ว มีจำนวนประชากร จำนวน 195 คน เป็นชาย 102 คน และหญิง 93 คน

3.2 ภาษาพูด ส่วนมากใช้ภาษาญ้อและภาษากะเลิง

3.3 เครื่องแต่งกาย ผู้ชาย สวมกางเกงขาก๊วยสีดำ เสื้อหม้อฮ่อมสีดำ นิยมใช้ผ้าแพร ทยาดาบ่า ผู้หญิง นิยมนุ่งผ้าซิ่นมัดหมี่ต่อตีน เสื้อสีดำแถบแดงประดับด้วยลูกปัด ทรงผมเกล้าเป็น มวยมีปอยซึ่งขึ้นหมายถึง หญิงสาว ถ้าเกล้าเป็นมวยไม่มีปอย หมายถึง หญิงที่แต่งงานแล้ว

3.4 สภาพทางภูมิศาสตร์ สภาพทางภูมิศาสตร์ของหมู่บ้านตั้งอยู่บริเวณที่ราบเชิงเขา เทือกเขาภูพาน มีสภาพเป็นป่าเต็งรังและป่าเบญจพรรณ มีสัตว์ป่าอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น หมูป่า เก้ง ชะมด นกนานาชนิด เป็นต้น สภาพแวดล้อมมีภูเขาล้อมรอบเกือบทุกด้านของหมู่บ้าน มีลำธารใหญ่น้อยไหลผ่าน เช่น ลำน้ำพุง ลำห้วยผางและลำห้วยแห้ง ปัจจุบันสภาพสิ่งแวดล้อม ลำธาร ป่าไม้ ได้เปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากการเพิ่มจำนวนของประชากรภายในหมู่บ้าน ทำให้มีการ บุกรุกป่าไม้เพื่อใช้เป็นที่ทำกินและตัดไม้ทำลายป่าบางส่วนเพื่อนำมาสร้างเป็นที่อยู่อาศัย มีบางกลุ่ม ทำเป็นอาชีพเพื่อหารายได้จากความอุดมสมบูรณ์ของป่า

3.5 พื้นที่ถือครองที่ดิน มีพื้นที่ถือครองที่ดิน ดังนี้ พื้นที่ถือครองทั้งหมดของหมู่บ้าน จำนวน 27,950 ไร่ ที่อยู่อาศัย จำนวน 200 ไร่ พื้นที่ทำการเกษตร จำนวน 1,5969 ไร่ พื้นที่ทำนา จำนวน 326 ไร่ พื้นที่ทำไร่ จำนวน 1,160 ไร่ พื้นที่ทำสวน จำนวน 83 ไร่ และพื้นที่สาธารณะ จำนวน 31 ไร่

3.6 ผู้นำท้องถิ่น ได้แก่ นายทองนาค ชีแก้ว เป็นผู้ใหญ่บ้าน นายสานิตย์ อินธิกาย เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน นายใจ อ่อนจงไกร เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน นายปริญญา ชิดำม เป็นสมาชิก องค์การบริหารส่วนตำบล และนายปัญญา ละระกั เป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล

3.7 เศรษฐกิจและรายได้ มีร้านขายของเบ็ดเตล็ดภายในหมู่บ้าน จำนวน 2 ร้านค้า และมีโรงสีข้าวขนาดกลาง จำนวน 1 โรง ประชากรมีรายได้โดยเฉลี่ยครอบครัวละ 12,000 บาท ต่อปี

3.8 ศิลปะหัตถกรรม งานฝีมือด้านการจักสานเป็นเครื่องใช้ภายในครัวเรือน เช่น กระติบข้าว มวยนึ่งข้าว กระหยัง ช้อง ไชดักปลา ลอบ โดยนำวัสดุดิบที่ใช้เป็นไม้ไผ่ หวาย ซึ่งหาได้ง่ายในท้องถิ่น กระทำขึ้นเพื่อใช้ในครัวเรือนและจำหน่ายให้เพื่อนบ้านใกล้เคียงบ้าง

เป็นบางส่วน ส่วนมากงานหัตถกรรมได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษและได้รับการพัฒนาให้ดีขึ้นเป็นลำดับ

3.9 ปราชญ์ชาวบ้าน ได้แก่ นายไส ศรีทิน อายุ 64 ปี เป็นผู้นำทางความเชื่อและพิธีกรรมในท้องถิ่น (เจ้าจ้ำ) ด้านการทำพิธีบายศรี-สู่ขวัญ การรักษาโรคทางความเชื่อ เช่น การเหยา เป็นต้น

3.10 แหล่งน้ำ ได้แก่ ลำน้ำพุง ลำห้วยผาง ลำห้วยแห้ง อ่างเก็บน้ำห้วยผาง ปรุปลาแบบน้ำซับ บ่อบาดาล จำนวน 2 บ่อ และสระน้ำ จำนวน 19 บ่อ

3.11 เส้นทางคมนาคม ได้แก่ 1) อยู่ห่างจากตัวจังหวัดสกลนคร เป็นระยะทาง 53 กิโลเมตร ถนนสาย 213 สกลนคร – กาศสินธุ์ 2) อยู่ห่างจากอำเภอภูพาน เป็นระยะทาง 20 กิโลเมตร ทางหลวงชนบท สาย ภูพาน – ภูผายนต์ ลักษณะของเส้นทางเป็นถนนลาดยางสลับกับถนนลูกรังเป็นบางช่วง

3.12 การสาธารณสุขปกศ มีไฟฟ้าใช้เมื่อ พ.ศ. 2536 และมีประปาหมู่บ้านใช้ครบทุกครัวเรือน เมื่อ พ.ศ. 2537

3.13 การรักษาพยาบาล เนื่องจากภายในหมู่บ้านไม่มีสถานพยาบาลของทางราชการ ที่รับการรักษาผู้ป่วย การรักษาพยาบาลเบื้องต้นจึงต้องอาศัยหมอพื้นบ้าน (เจ้าจ้ำ) รักษาโดยสมุนไพรบ้าง การเหยาบ้าง ทำพิธีบายศรี-สู่ขวัญบ้าง ตามแต่อาการเจ็บป่วยและความเชื่อ ถ้าเจ็บป่วยรุนแรงก็จะเดินทางไปรับการรักษาที่สถานีอนามัยตำบลกปลาชีวะและโรงพยาบาลประจำอำเภอ

4. บริบทของภูผายนต์

4.1 ถ้าผาลายภูผายนต์ เป็นส่วนหนึ่งของหุบเขาภูพานหรือเทือกเขาภูพานสกลนคร ชื่อ “ถ้าผาลาย ภูผายนต์” เป็นที่เรียกขานกันในหมู่บ้านท้องถิ่นแถบนี้ เพื่อสื่อความเข้าใจร่วมกันว่า ณ ภูผายนต์ หรือ ภู ชื่อ ผายนต์ (ภูเขาที่มีหน้าผาชันย่น) มีถ้า (เป็นคำรวมใช้เรียก เฝิงผา เฝิงหิน หน้าผา คูหา เป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้) ในลักษณะของเฝิงผาหรือหน้าผาที่มองเห็นว่า มีภาพหรือรูปต่างๆ ปรากฏอยู่

4.2 ศิลปะถ้าที่ถ้าผาลาย ภูผายนต์ เรียกตามเทคนิคการสร้างได้ว่าเป็นประเภท ภาพแกะรอยหรือทำรูปรอยลงในหิน (Petroglyph) ที่แสดงเรื่องราวมากที่สุดและมีขนาดใหญ่ที่สุดในบรรดางานศิลปะแบบเดียวกันนี้ทั้ง 7 แห่งที่พบแล้วในภาคอีสาน เมื่อประมาณ 250 ปีมาแล้ว ผู้คนกลุ่มหนึ่งอพยพหนีไฟหรือพิษจากบ้านแก่งและบ้านนาจื้นาค ตำบลนาจื้นาค อำเภอเมืองสกลนคร เข้ามาตั้งถิ่นฐานบ้านนาผาง ได้หักร้างถางพง ทำไร่นาและเข้าป่าล่าสัตว์ ตามแนวเขาบริเวณเทือกเขาภูพานและพบเห็นภาพแกะรอยหรือทำรูปลงในหินที่ผาแห่งหนึ่งของภูผายนต์ จึงเรียกกันว่า ถ้าผาลายแต่นั้นมา ผู้คนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานเพิ่มมากขึ้นจนกลายเป็นหมู่บ้าน ชาวบ้านนาผาง รู้จัก

พระอาจารย์สะอาด อานันโท พระรุดงค์ซึ่งมีรุดงค์วัดแถบภูพานอันเป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของชาวท้องถิ่นแถบนี้ ให้มาตั้งสำนักสงฆ์ขึ้นในหมู่บ้าน เนื่องจากวัดในหมู่บ้านได้ร้างไปนานแล้ว พระอาจารย์สะอาด อานันโทจึงตั้งสำนักสงฆ์ในบริเวณถ้ำผาลาย ไข่ชื่อว่า สำนักสงฆ์ภูผายนต์ อนันทภาวนา ถ้ำผาลาย เริ่มเป็นที่รู้จักในหมู่นอกหมู่บ้าน เมื่อโครงการพัฒนาหมู่บ้านด้านต่างๆ ตั้งแต่การตัดเส้นทางต่อมาจากทางหลวงสายสกลนคร-กาฬสินธุ์ (สาย 213) เข้ามาสู่หมู่บ้าน

ภาพประกอบ 11 ศิลปะถ้ำที่เกิดจากคนได้ถ่ายทอดความรู้และจินตนาการ

ในปี พ.ศ. 2512 โครงการสร้างอ่างเก็บน้ำในพระราชดำริ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้เสด็จพระราชดำเนินมาทอดพระเนตรการดำเนินงานและเยี่ยมราษฎรในหมู่บ้านนาผางแห่งนี้ ราวกลางปี พ.ศ. 2530 เรื่องราวของศิลปะถ้ำที่ถ้ำผาลาย ภูผายนต์ เป็นข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์ สืบเนื่องมาจากการเข้ามาสำรวจของนักวิชาการท้องถิ่น คือ นายสุรัตน์ วรารักษ์รัตน์ หัวหน้าภาควิชาประวัติศาสตร์และโบราณคดี วิทยาลัยครูสกลนคร นายวิโรจน์ ตรีสุวรรณ หัวหน้าวิศวกรรมโยธา อ่างเก็บน้ำห้วยหวด นายปราโมทย์

วงศ์เสนา ประธานมัคคุเทศก์ สกลนคร และคณะ ซึ่งได้ข่าวนี้นี้มาจาก พระอาจารย์นิยม พระธุดงค์ (ปัจจุบันจำพรรษาอยู่ที่วัดบ้านกุดแฮด ตำบลกุดไผ่ อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร) จึงพากันมายัง ถ้ำผาลายภูผายนต์เป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม 2530 และแถลงข่าวต่อผู้สื่อข่าวหนังสือพิมพ์ ไทยรัฐประจำจังหวัดสกลนคร เรื่องราวการค้นพบศิลปะถ้ำแห่งใหม่จึงปรากฏพาดหัวข่าวของ หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ ฉบับที่ 10702 ประจำวันจันทร์ที่ 11 พฤษภาคม 2530 ต่อมาในวันที่ 7 มิถุนายน 2530 คณะสำรวจจากโครงการโบราณคดีประเทศไทย (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ) ประกอบด้วย นายเพียว เข็มนาท นายทวีศักดิ์ รั้าภาทอง และนายเสถียร วรรณสาร เข้ามาดำเนินการศึกษาศิลปะถ้ำแห่งนี้ โดยบันทึก ถ่ายภาพ คัดลอกภาพและเสนอรายงานทางวิชาการต่อกอง โบราณคดี กรมศิลปากรและกำหนดให้เป็น แหล่งภาพสลักหรือทำรูปรอยลงในหินสมัยก่อน ประวัติศาสตร์ที่ถ้ำผาลาย ภูผายนต์ จากการสำรวจครั้งนี้ โครงการฯ ยังได้พบผาหินที่มีภาพลักษณะ เดียวกันนี้ทางตะวันตกเฉียงเหนือของถ้ำผาลาย โดยห่างไปประมาณ 100 เมตร ผาหินที่มีภาพเขียน ซึ่งพบใหม่นี้เรียกตามชื่อท้องถิ่นว่า ถ้ำป่าผาง และกำหนดให้เป็นภาพสลักรวมอยู่ในแหล่งเดียวกับ ถ้ำผาลายภูผายนต์หรืออาจเรียกว่า ถ้ำผาลาย 2 ก็ได้ หลังจากการดำเนินงานที่ถ้ำผาลายภูผายนต์แล้ว คณะสำรวจคณะนี้ยังได้สำรวจภาพเขียนสีอีก 2 แห่งในเทือกเขาภูพาน สกลนคร คือ ถ้ำม่วง ภูก่อ และถ้ำพระด่านแร่ ในเขตอำเภอต่างอย ในกลางเดือนมกราคม พ.ศ. 2531 คณะสำรวจจากฝ่ายวิชาการ กองโบราณคดี กรมศิลปากร มาศึกษางานศิลปะถ้ำผาลายภูผายนต์เพิ่มเติมจากของโครงการฯ เพื่อเตรียมการจัดทำเอกสารเผยแพร่ชุดศิลปะถ้ำในประเทศไทย ในครั้งนี้พบว่า ภาพสลักที่ถ้ำป่าผาง หรือถ้ำผาลาย 2 นั้นถูกทำลาย แตกเป็นหินก้อนเล็กก้อนน้อย ไม่มีภาพจริงเหลือให้เห็น นอกจาก ภาพคัดลอกและภาพถ่ายที่โครงการ โบราณคดีประเทศไทย (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ) ได้เก็บ บันทึกไว้ก่อนเท่านั้น

4.3 ภูมิที่ตั้ง-ภูมิทัศน์ ถ้ำผาลาย ภูผายนต์ อยู่ในเขตบ้านนาผาง ตำบลกกปลาซิว อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร ที่สูง 16 องศา 56 ลิปดา 15 พิลิปดา เหนือ และแวง 104 องศา 04 ลิปดา 40 พิลิปดา ตะวันออก ตรงกับพิกัดกริดที่ 48 QVD 019728 ในแผนที่ทหารลำดับชุด L 7017 ระบุว่า 5842 IV (มาตราส่วน 1 : 50,000) ภูผายนต์เป็นส่วนหนึ่งของเทือกเขาภูพาน บริเวณที่มีภาพสลักหรือภาพแกะรูปรอยลงในหินเรียกกันว่า ถ้ำผาลาย อยู่บนหน้าผาด้านทิศ ตะวันตกของภูผายนต์ ด้านทิศตะวันออกของหมู่บ้านนาผาง โดยห่างจากบ้านนาผางเป็นระยะทาง ตรงประมาณ 1 กิโลเมตร สูงจากพื้นราบชายเขา 200 เมตร หรือ 380 เมตร จาก ระดับน้ำทะเล ปานกลาง เนื่องจากภูผายนต์ เป็นส่วนหนึ่งของเทือกเขาหินทราย (ตามแผนที่ทางธรณีวิทยาจัดอยู่ใน ชุดภูพานและชุดพระวิหาร เกิดขึ้นเมื่อ 180-230 ล้านปีมาแล้ว) หลังคาภูเขา ซึ่งเป็นส่วนสูงสุดของ ภูพาน จึงเป็นลานหินราบ ปกคลุมด้วยพืชพันธุ์ไม้ใหญ่น้อยตามลักษณะ ของป่าดิบแล้งที่พบเห็น

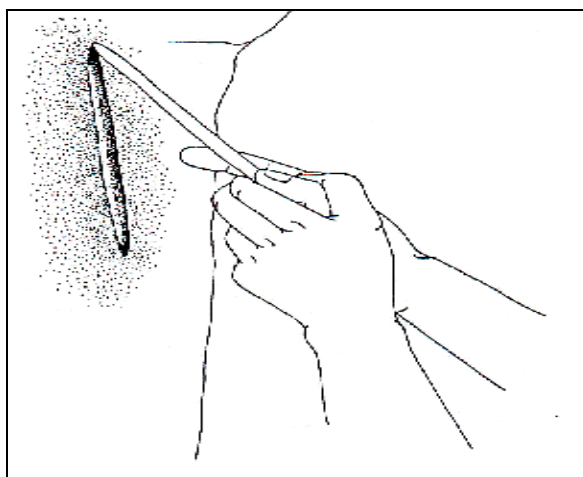

ทั่วไปในพื้นที่ป่าของเทือกเขาภูพานและมีแหล่งน้ำธรรมชาติซึ่งบางแห่งก็ไหลลงมากลายเป็นลำห้วยสำคัญๆ ของหมู่บ้าน เป็นต้นว่า ลำห้วยแห่งนี้ เมื่อไปรวมกับลำน้ำพุทางตะวันตกเฉียงเหนือและลำห้วยปลาก้อนไปรวมกับลำน้ำพุทางตะวันออกเฉียงเหนือ ทำให้ภูผายนต์ มีลำน้ำไหลผ่านถึง 3 ด้าน ลำน้ำเหล่านี้ยังเป็นแหล่งอุปโภค บริโภค สำคัญของชาวบ้านนาผาง และคงเป็นเช่นนี้มาแต่อดีต ชวนให้คิดว่าความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่และสภาพทำเลที่เหมาะสม ณ ที่นี้ เป็นเหตุให้กลุ่มคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์เข้ามาพักอาศัยสร้างภาพสลักบนผาหินเป็นปริศนาให้ศึกษาได้

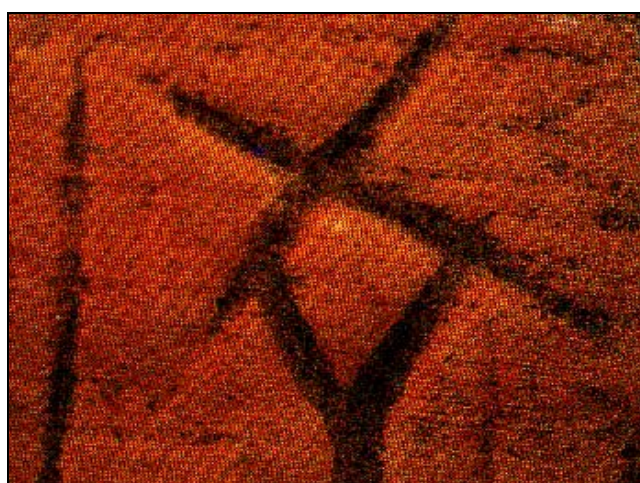
ก่อนถึงภูผายนต์ต้องเดินลัดทุ่งนาทางตะวันออกของหมู่บ้านนาผางและลำห้วยแห่งนี้ แล้วปีนป่ายขึ้นสู่หน้าผายอดเขาซึ่งมีความชัน บางตอนต้องเดินอ้อมหน้าผา เป็นระยะทางประมาณ 2 กิโลเมตร ตลอดระยะทางสามารถแวะพักตามจุดชมวิว ซึ่งมีก้อนหินทรายตั้งวางเป็นระยะๆ บางแห่งรูปคล้ายเพิงพักหรือแท่นที่นั่ง มองลงมาเบื้องล่างเห็นหมู่บ้านนาผางและทุ่งนารอบๆ หมู่บ้าน ไกลออกไปมองเห็นภูเขาหินทรายลูกอื่นๆ ชัดเจน และจะยิ่งงดงามยิ่งขึ้นไปอีกเมื่อมองจากจุดที่สูงสุดเสมือนหลังคาเขาของภูผายนต์ เมื่อถึงหน้าผาหินซึ่งยาวกว่า 500 เมตร ทางเดินค่อยเรียบขึ้น ไม่ต้องปีนป่ายมากนัก มีทางอ้อมขึ้นไปจนถึงส่วนบนของหน้าผาหินอีกชั้นหนึ่ง เป็นลานกว้างหรือส่วนหนึ่งของยอดภูผายนต์ มีถ้ำผาลายอยู่ใต้ชะง่อนหินที่สูงสุด มีทางตามแนวหินที่เดินเลาะจนไปถึงแหล่งภาพสลักที่ถ้ำผาลายได้ บริเวณที่มีภาพสลักเป็นผนังตอนหนึ่งของเพิงผาใหญ่ ยาวประมาณ 45 เมตร ส่วนที่เป็นเพิงยื่นง่าประมาณ 6 เมตร และส่วนสูงจากพื้นถึงเพดานเพิงประมาณ 12 เมตร ทางเดินได้เพิงจากขอบในสุดถึงขอบหน้าผาระดับเดียวกันประมาณ 12 เมตร ซึ่งใหญ่พอที่คนหลายคนจะเดินไปมาหรือนั่งพักและอาศัยอยู่ได้ บนผนังหินได้เพิงผาแห่งนี้ คนโบราณได้สร้างงานแกะรูปลงในหิน ในบริเวณที่มีขนาดยาว 14 เมตร ส่วนที่มีภาพนี้ไม่ได้ต่อกันตลอด เนื่องจากตอนกลางผนังมีโพรงหินขนาด 1x1 เมตร เว้าลึกเข้าไปเป็นทางที่น้ำฝนบนยอดเขาไหลลงสู่พื้น บริเวณภาพจึงดูเหมือนเป็นสองส่วน อย่างไรก็ดีรวมแล้วเนื้อที่ของผนังที่มีภาพแกะรูปรอยลงในหินก็มีขนาดถึงประมาณ 55 ตารางเมตร เพิงผาภาพหันหน้าไปทางทิศตะวันตก ในช่วงแสงแดดส่องตอนบ่ายจนถึงพระอาทิตย์ตกตอนเย็น จะมองเห็นภาพมีเงาดกกระทบ ต่างออกไปจากตอนเช้า น้ำหนักแสงเงาที่ปรากฏบนภาพด้วยเวลาต่างๆ กันนี้เองทำให้เกิดมุมมองที่น่าพิศวง เพราะบางภาพมองเห็นชัดแต่ในตอนเช้าตอนบ่ายดูเลือนหายไป บางภาพที่ดูไม่ออกกว่าเป็นอะไรก็อาจได้คำตอบในตอนบ่าย ดังนั้นการศึกษาศิลปะประเภทนี้จึงต้องใช้เวลาและดำเนินการติดต่อกันหลายครั้ง

4.4 การทำเส้นให้เป็นภาพ รูปจำนวนมากที่ปรากฏบนผนังหินถ้ำผาลาย เป็นของที่ศิลปินโบราณสร้างขึ้นโดยใช้เทคนิคที่เรียกว่า การทำรูปรอยลงบนหิน (Petroglyph) ที่มีอยู่หลายวิธีด้วยกัน อย่างหนึ่งคือ การฝนเซาะร่อง (Abrading) อีกอย่างหนึ่งคือ การจารหรือสลัก (Engraving) อย่างแรกใช้มากกว่า จึงทำให้มองเห็นเส้นเป็นร่องลึก ป่องกลาง แต่ปลายเส้นแคบและสั้น คล้ายเมล็ดข้าวสารเกือบทุกเส้น เว้นแต่ตอนต่อของเส้นบางเส้น เป็นรอยที่เกิดจากการจาร

ภาพประกอบ 12 การฝนเซาะร่องเพื่อก่อให้เกิดรูปภาพต่างๆ

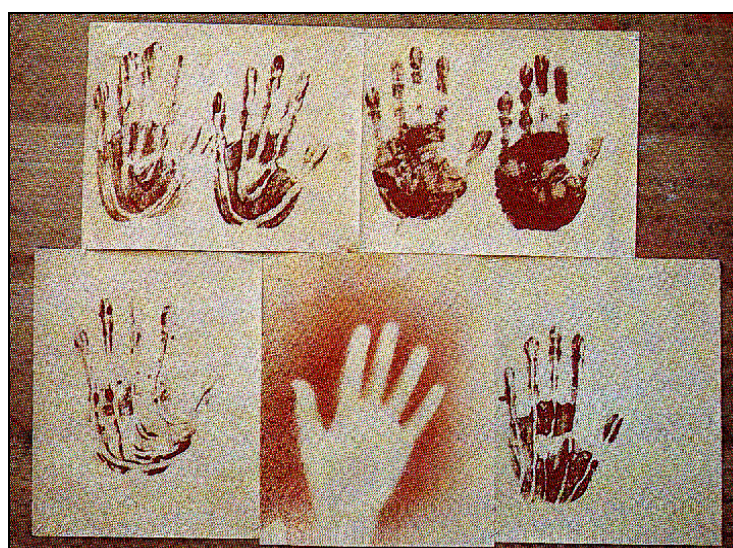

ภาพประกอบ 13 การเกิดรูปรอยบนหินเนื่องจากการฝนเซาะร่อง

ภาพประกอบ 14 วิธีการลงสีเพื่อก่อให้เกิดภาพรูปมือ

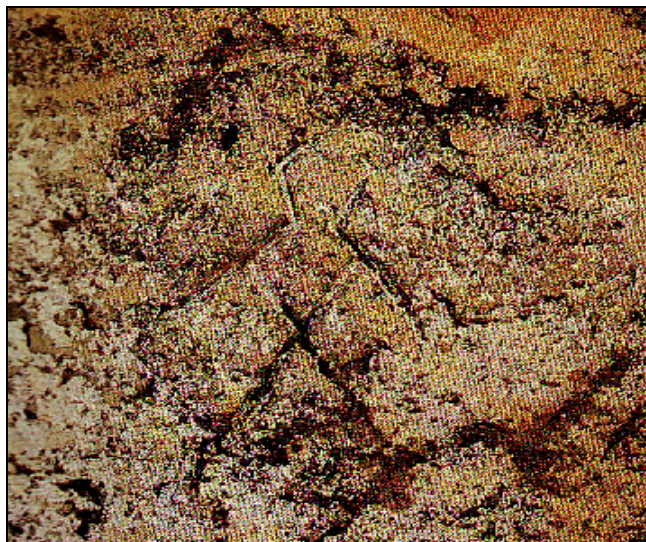

ภาพประกอบ 15 การใช้สีเพื่อก่อให้เกิดรูปมือในลักษณะต่างๆ

ด้วยปลายแหลมของเครื่องมือโลหะชนิดเดียวกับที่ใช้ฝนเซาะร่องและวิธีอื่นๆ ผสมผสาน เช่น ใช้น้ำมาหล่อร่องขณะฝนหรือจารค้ำยการหล่อน้ำเมื่อลับมีดอย่างที่ทำกันในปัจจุบัน ทำให้คิดไปถึงว่า หรือจะเพราะเหตุนี้ด้วย ศิลปินสมัยโน้นจึงเลือกหน้าผาเช่นถ้ำผาลายที่มีแหล่งน้ำอยู่ใกล้นี้ โดยไม่สนใจที่อื่นซึ่งมีอยู่ทั่วไป แต่ห่างน้ำและขาดปัจจัยเสริมอย่างอื่นๆ จากการสังเกตพบว่า เส้นที่เกิดจากการฝนแต่ละเส้น มีความกว้างลึก ตามน้ำหนักแรงกดของมือขณะสร้างงานและขนาดเครื่องมือที่เป็นโลหะปลายแหลมรูปตัววี (V) และตัวยู (U) ประกอบกันจึงมีเส้นหรือขนาดร่องต่างกันถึง 2 ขนาดคือ กว้าง 4 มิลลิเมตร ลึก 5 มิลลิเมตร กล่าวคือ

4.4.1 ภาพคน มีทั้งหมด 21 ภาพ แบ่งได้เป็น 2 แบบคือ แบบแสดงสัดส่วน
ใกล้เคียงโครงสร้างสรีระของคน มี 9 ภาพ และดูออกว่าเป็นภาพเด็ก 3 ภาพ ผู้ใหญ่ 6 ภาพ กับ
แบบที่แสดงสัดส่วนผิดเพี้ยนไปจากโครงร่างของคน เช่น หัวเป็นรูปสี่เหลี่ยมแทนที่จะเป็นรูปกลม

ภาพประกอบ 16 รูปภาพคนที่มีสัดส่วนใกล้เคียงโครงสร้างสรีระของคน

บางภาพไม่มีแขนหรือขาช่วงล่าง มีประมาณ 10 ภาพ เส้นที่ประกอบกันขึ้นเป็นโครงร่างภายนอก
ของคนทั้งหมดนี้ ไม่มีเส้นที่แสดง หู ตา ปาก จมูก นิ้วมือ นิ้วเท้า หรือแม้แต่อวัยวะเพศ ซึ่งนิยม
แสดงไว้ในภาพเขียนสีหลายแห่งแต่ภาพคนเหล่านี้ แสดงท่าทางต่างๆ กัน ไม่ได้เขียนขึ้นโดดๆ
ส่วนใหญ่แสดงอากัปกิริยาและมีภาพอื่นๆ เข้ามาประกอบ ทำให้เกิดเป็นเรื่องราว

4.4.2 ภาพมือคน ภาพคนไม่ได้แสดงส่วนที่เป็นมือให้เห็น แต่ภาพมือแยกมาทำให้
โดดๆ สังเกตเห็นได้ชัดเพียงภาพเดียวที่แยกออกมาได้จากภาพต้นไม้ใบหญ้าหรือเส้นที่เป็นกิ่ง
เป็นเงียงอื่นๆ บอกได้ว่าเป็นมือขวา หงายมือขึ้น มีอุ้งมือต่อกับส่วนข้อมือ ถ้านับร่องเส้นว่าเป็นนิ้ว
ภาพมือนี้จะมี 6 นิ้ว แต่ในทางกลับกัน ถ้าให้ร่องเส้นเป็นขอบนิ้วก็จะมี 5 นิ้ว ตามปกติธรรมดา
ภาพมือ 6 นิ้วนี้ เคยพบในภาพเขียนสีที่ภาคใต้ (ถ้ำผีหัวโต อำเภอบางลี่ จังหวัดกระบี่)
แต่ในภาคอีสาน พบแต่ภาพเขียนสีรูปมือ 5 นิ้ว ไม่เคยพบที่มี 6 นิ้ว

ภาพประกอบ 17 รูปภาพมือคน

4.4.3 ภาพสัต์ว์ มีภาพสัต์ว์ต่างๆ จำแนกตามความมากน้อยได้ดังนี้ ปลา 8 ภาพ นก 4 ภาพ วัวหรือควาย 4 ภาพ สุนัข 2 ภาพ กระรอกหรือกระแต 1 ภาพ กบหรือเขียด 1 ภาพ และที่ชี้ค้ำว่าเป็นควายอีก 1 ภาพ รวมเป็นสัต์ว์ได้ 21 ภาพ เท่ากับภาพคน

ภาพปลา จำนวน 8 ภาพ ดูจากรูปโครงแล้วพอจะคะเนได้ว่าน่าจะเป็นปลาตะเพียน 3 ภาพ ปลากระเบน (หรือปลาฉลาม ตามภาษาถิ่นอีสาน) และอาจเป็นปลาขนาดใหญ่เช่น ปลากระโห้ ปลาปาก ซึ่ง ปลาปาก นี้ คงมีชุกชุมในลุ่มน้ำแถบอำเภอปลาปาก จังหวัดนครพนม จึงได้ชื่ออำเภอตามนี้ และอำเภอนี้ก็อยู่ห่างจากถ้ำผาลาย ภูผายนต์ ไปเพียง 50 กิโลเมตร คงจะมีเส้นทางติดต่อมาแต่โบราณ ศิลปินที่ถ้ำผาลาย ภูผายนต์ จึงรู้จักปลาชนิดนี้ การทำเส้นให้เป็นรูปปลา ทำได้ง่าย เพราะเส้นรอบรูปของปลาไม่ซับซ้อน แต่ปลาบางตัวมีเส้นกากบาท พาดไปบริเวณส่วนตัว และหาง ซึ่งไม่อาจกล่าวได้ว่าเป็นเส้นทำเกิน อาจมีความหมาย อะไรบางอย่าง เพราะกากบาทเป็น ภาพที่พบในอีกหลายแห่งของผนังหินและภาพสลักหรือภาพเขียนสีในแหล่งอื่นๆ ก็เคยพบภาพกากบาท จึงอาจมีความหมายอย่างหนึ่งอย่างใด แม้จนทุกวันนี้ กากบาทก็ยังเป็นสัญลักษณ์สื่อความหมาย ในหลายแง่หลายมุม

ภาพประกอบ 18 รูปภาพปลา

ภาพประกอบ 19 รูปภาพกากบาท

ภาพนก จำนวน 4 ภาพ มีลักษณะที่พอจะบอกได้ว่าเป็นนกชนิดมีหงอน คล้ายนกยูงหรือนกหัวขวาน 3 ภาพ อากัปกิริยาเหมือนจับนิ่งอยู่กับที่ อีกภาพหนึ่งดูไม่ออกว่าเป็นนกอะไร เพราะทำอย่างง่ายๆ คือ เป็นเส้นโค้งสองเส้นประกบกันเป็นรูปเค้าโครงของตัวนก

ภาพประกอบ 20 รูปภาพนก

ภาพวัวหรือควาย เนื่องจากวัวและควายมีรูปร่างคล้ายๆ กัน ยิ่งเป็นภาพที่มีเฉพาะ โครงนอกและตัดทอนส่วนเช่นนี้ก็ไม่สามารถบอกได้ว่าเป็นวัว-ควาย เว้นแต่อีกภาพหนึ่งที่มีรูปทรงชัดเจน ดูออกว่าเป็นรูปควายกำลังเดิน โดยมีเด็ก (เลี้ยงควาย) ยืนอยู่ข้างหน้า

ภาพประกอบ 21 รูปภาพวัวหรือควาย

ภาพสุนัข อยู่รวมกับภาพอื่นๆ ลือให้เห็นเรื่องราว กล่าวคือ สุนัขตัวหนึ่ง อยู่ใต้รูปโครงเหลี่ยมที่สันนิษฐานว่าเป็นรูปบ้าน อีกตัวหนึ่งอยู่กับรูปคน ในท่าจุด ทำรังกัน อยู่อย่างนั้น ภาพนี้บอกเล่าให้ทราบคร่าวๆ ว่า สุนัขในภาพคงเป็นสุนัขที่คนนำมาเลี้ยงไว้ คือ สุนัขบ้าน ไม่ใช่สุนัขป่า

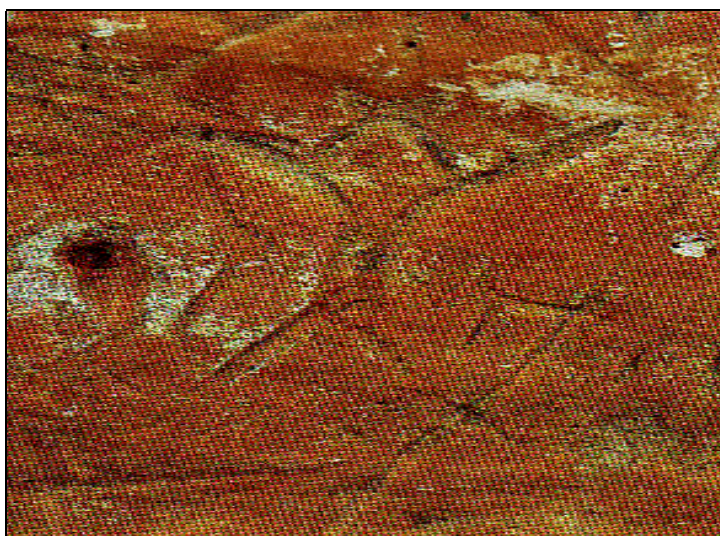

ภาพประกอบ 22 รูปภาพคนกับสุนัข

ภาพสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมขนาดเล็กๆ ซึ่งพบเห็นได้ตามต้นไม้ใหญ่ๆ คือ สัตว์จำพวกกระรอก กระแต ก็เป็นภาพที่นำมาบันทึกไว้บนผนังหินนี้เช่นกัน ที่เห็นเด่นชัดมีเพียงตัวเดียว ลีลาของเส้นที่ประกอบเป็นโครงร่าง ตัวสัตว์ แสดงอาการเคลื่อนไหว คล้ายกับกระโดด ได้ไล่ไปตามกิ่งไม้ซึ่งแทนด้วยเส้นสายต่างๆ ที่พอจะจับเค้าได้

ภาพกบหรือเขียด เป็นสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำชนิดเดียวที่มองเห็นเป็นรูปร่างได้ลีลาของเส้นเรียบคม แสดงลักษณะพุ่งไปข้างหน้า สื่อให้รู้ว่า กบกระโดด

ภาพประกอบ 23 รูปภาพทอหรือเจียดในท่ากระโดด

4.4.4 ภาพต้นไม้และใบหญ้า

การทำรูปต้นไม้ใบหญ้านั้น ทำได้ง่ายกว่ารูปคนหรือสัตว์ การฝนเงาหรือเป็นเส้นเรียงๆ กันหลายเส้นก็อาจมองดูเหมือนต้นหญ้าหรือการใช้เส้นแนวตั้งและแนวเฉียงประกอบกันเข้า จัดวางตามจังหวะที่เหมาะสมก็มองดูเป็นต้นไม้ แต่ความยุ่งยากที่การดูว่าเส้นไหน ส่วนไหน ทำขึ้นแทนต้นไม้ใบหญ้า เพราะเส้นลายแบบนี้มีเต็มไปหมดทั้งผนัง ภาพที่จะตีความว่าเป็นต้นไม้ใบหญ้านั้น ต้องดูประกอบกับรูปคนและสัตว์ เส้นหลายๆ เส้นที่อยู่ใกล้ภาพทอหรือเจียดกระโดดก็อาจหมายถึง พงหญ้าได้เช่นเดียวกับภาพคนในท่าป็นป่าย เส้นที่ประกอบกันเป็นกิ่งก้าน ก็อาจเป็นต้นไม้ที่คนกำลังปีนขึ้นไปหรือคนในท่าเกาะนั่งอยู่บนเส้นเฉียงๆ ซึ่งคงเป็นคาคบไม้หรือกิ่งไม้ และภาพคนในท่าก้มคล้ายคานา มีเส้นสั้นๆ อยู่เบื้องล่าง มองคล้ายดินขี้ขาว เหล่านี้เป็นต้น เส้นเดี่ยวๆ ที่เกิดจากการฝนเงาหรือลักษณะคล้ายเม็ดสีขาว ซึ่งกระจายอยู่ตลอดผนัง โดยไม่ประกอบกันเป็นรูปร่างแทนภาพใดๆ ก็อาจตีความในอีกแง่หนึ่งว่า เป็นสัญลักษณ์แทนสภาพพื้นที่ป่า ซึ่งแวดล้อมชุมชนของศิลปินที่สร้างสรรค์งานชิ้นนี้ก็เป็นได้

ภาพประกอบ 24 รูปภาพต้นไม้อายุใหม่

ภาพประกอบ 25 รูปภาพหน้าจั่วคร่อมบนรูปคน อาจหมายถึงบ้านและผู้อาศัย

4.4.5 ภาพสิ่งของต่างๆ

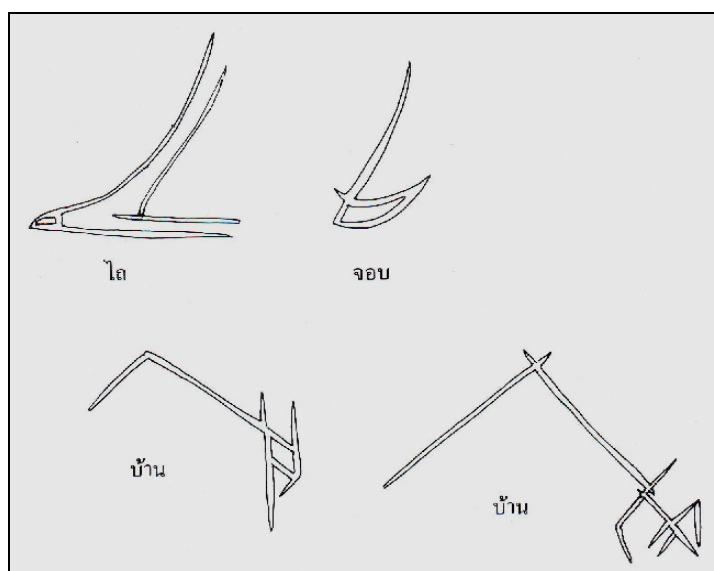
เส้นที่เกิดจากการฝนเซาะร่องแต่ละเส้น ไม่เพียงแต่ประกอบกันขึ้นเป็นรูปคน สัตว์ ต้นไม้อายุใหม่ เท่านั้น ถ้ามองให้ดี ใช้จินตนาการเพิ่มขึ้นจะเห็นเป็นภาพเครื่องมือ เครื่องใช้ บางอย่าง ล้วนเป็นเครื่องมือในการเกษตรกรรม เช่น จอบหรือเครื่องมือขุดดิน พัดใบกว้าง (หรือวี ตามภาษาอีสาน) สำหรับพัดไล่แมลงข้าวลึบ ไถ แสดงเฉพาะส่วนที่มีผลอยู่ที่ตอนปลาย รูปเครื่องมือเหล่านี้อยู่รวมเป็นกลุ่ม ไม่สัมพันธ์กับภาพคนหรือสัตว์อย่างชัดเจน เว้นแต่ภาพหนึ่งที่ค่อนข้างมาทางขวาเป็นรูปคนในท่าขุดดิน มีเครื่องมือขุดรูปคล้ายอีเตอร์อยู่ในมือ มีภาพสามเหลี่ยม

หน้าจั่ว คล้ายรูปหลังคาบ้าน 2 รูป รูปหนึ่งบนยอดคหลังคาหน้าจั่ว มีเส้นไขว้คล้ายรูปหลังคาของเถียงนาหรือเพิงพักทำนาของชาวนาอีสานปัจจุบัน

ภาพประกอบ 26 เครื่องมือเกษตรกรรม เช่น จอบหรือเสียม พัดใบกว้างและไถ

ภาพประกอบ 27 เปรียบเทียบกับภาพประกอบ 26 ซึ่งเป็นภาพคัดลอก

ผลการศึกษาระบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์

1. การเตรียมการในการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนให้ทีมแกนนำในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์ โดยมีการร่วมมือและสนับสนุนจากผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย เพื่อก่อให้เกิดความเหมาะสมกับความต้องการของนักท่องเที่ยวและบริบท สภาพพื้นที่ทางวัฒนธรรมของชุมชน ดังนี้

1.1 หน่วยงานของรัฐได้รณรงค์ให้ความรู้กับเยาวชน ชาวบ้านและผู้ประกอบการท่องเที่ยวให้มีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับ

1.1.1 นิเวศวิทยาของแหล่งท่องเที่ยว โดยให้มีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับพืชและสัตว์ในท้องถิ่นและการดำรงชีพตามธรรมชาติ อีกทั้งค้นหาจุดเด่นที่ถือเป็นเอกลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์

1.1.2 วัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยให้มีความรู้เกี่ยวกับประเพณีและวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมายาวนานว่า มีลำดับขั้นตอนการประกอบกิจกรรมของประเพณีอย่างไรบ้าง ผลของประเพณีที่สืบทอดมานั้นได้ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาเกี่ยวข้อง สนับสนุนอย่างไรบ้าง

1.1.3 คุณค่าในการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์ให้มีความรู้พื้นฐานในการพัฒนาโดยไม่ให้กระทบหรือเสียคุณค่าอันดีงามทางวัฒนธรรมและคุณค่าของแหล่งท่องเที่ยว

1.1.4 การประชาสัมพันธ์ ช่วยเหลือ สนับสนุน โดยอาศัยสื่อของรัฐที่มีอยู่แล้วในรูปแบบที่หลากหลายและมีการพากลุ่มแกนนำไปศึกษาดูงานจากแหล่งท่องเที่ยวที่ถือว่าเป็นตัวอย่างในการบริหารจัดการที่ดีหรือเป็นเลิศ

1.1.5 การนิเทศและติดตามผลงานการท่องเที่ยวเป็นระยะตามความเหมาะสม มีการจัดตั้งกลุ่ม ชมรมที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ พัฒนาการท่องเที่ยว โดยอาจขอความร่วมมือจากสถานศึกษาในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว กลุ่มเยาวชนหรือประชาชนในท้องถิ่น

1.2 กลุ่มผู้ประกอบการท่องเที่ยว ควรดำเนินการ ดังนี้

1.2.1 จัดสรรงบประมาณสนับสนุนให้เกิดการรวมตัวของประชาชนหรือเยาวชนในการสร้างจิตสำนึกอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว อาจอยู่ในรูปของกองทุน มูลนิธิหรือการสนับสนุนงบประมาณดำเนินงานเป็นรายกิจกรรม

1.2.2 พยายามให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในกิจการและเป็นหุ้นส่วนในกิจการท่องเที่ยว เพื่อสร้างความเป็นเจ้าของร่วมกัน

1.2.3 ส่งเสริมให้มีการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยว การใช้วัฒนธรรมและแหล่งท่องเที่ยวให้เกิดประโยชน์สูงสุด การที่ประชาชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวจนมีรายได้เกิดขึ้น หากทำให้เป็นอาชีพเลี้ยงตัวเองได้แล้ว จะทำให้มีการสืบทอดกิจกรรมการท่องเที่ยวและทุกคนจะช่วยเหลือกันอนุรักษ์พัฒนาเนื่องจากเป็นแหล่งผลประโยชน์ร่วมกัน

1.2.4 จัดตั้งชมรมหรือสนับสนุนการจัดตั้งองค์กรถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการเป็นมัคคุเทศก์ประจำชุมชนหรือประจำแหล่งท่องเที่ยว

1.2.5 มีการศึกษาวิเคราะห์รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมเป็นระยะๆ เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปตามความต้องการและยังคงมีเอกลักษณ์ตามบริบทของตนเอง

1.3 กลุ่มประชาชนและเยาวชน โดย

1.3.1 ได้รับการฝึกอบรมมัคคุเทศก์เพื่อทำความเข้าใจกับขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมของตนเอง สามารถอธิบายให้นักท่องเที่ยวเข้าใจในบริบทของแหล่งท่องเที่ยวได้อย่างถูกต้องชัดเจน เนื่องจากเจ้าของวัฒนธรรมในท้องถิ่นย่อมเข้าใจบริบทของตนเองดีกว่าคนอื่นที่อยู่นอกสังคม หากมีความเข้าใจที่ถูกต้องแล้วย่อมสามารถถ่ายทอดแนวคิดต่างๆ หรือสะท้อนความรู้สึกเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี ได้ชัดเจน ทำให้นักท่องเที่ยวได้รับข้อมูลที่ถูกต้อง สามารถสื่อสารกันได้อย่างตรงกับความจริง

1.3.2 ร่วมแสดงความคิดเห็นและร่วมมือออกแบบฝึกซ้อมการแสดง การละเล่นพื้นบ้านเพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยว โดยแบ่งออกเป็นภาคกลางวันมีรายการแสดงและการนำเข้าชมความงามตามธรรมชาติของป่าไม้ ชมภาพเขียนสีก่อนประวัติศาสตร์ 3,000 ปี ที่ผนังถ้ำผาฉาย ภูผายนต์ ชมและเลือกซื้อผลิตภัณฑ์สินค้าพื้นเมือง ส่วนภาคกลางคืนมีพิธีบายศรีสู่ขวัญ ผูกข้อต่อแขนนักท่องเที่ยวและร่วมรับประทานอาหารเย็นแบบพาแลงพร้อมชมการแสดงพื้นบ้านบนเวที ซึ่งจะก่อให้เกิดความผูกพัน อันจะส่งผลถึงการสนับสนุนการดำเนินงานพัฒนาการท่องเที่ยวด้วยความพึงพอใจซึ่งความคิดเห็นที่แสดงออกมาจะเป็นแนวคิดและวิธีการที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม

1.3.3 ผู้นำชุมชนและแกนนำ ได้เดินทางไปศึกษาดูงานการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่ประสบความสำเร็จที่บ้านโคกโก่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เพื่อเป็นการเรียนรู้ เพิ่มพูนประสบการณ์ พร้อมทั้งรับคำแนะนำการบริหารจัดการจากผู้นำชุมชน เพื่อจะได้นำมาประยุกต์ใช้ที่ภูผายนต์ต่อไป ทั้งนี้เพื่อเป็นเจ้าบ้านที่ดี คอยต้อนรับแขกผู้มาเยือนด้วยอัธยาศัยไมตรีอันดีงามของเจ้าบ้านในแหล่งท่องเที่ยว ถือได้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดในการสร้างความผูกพันให้กับนักท่องเที่ยวหรือผู้มาเยือน เนื่องจากนักท่องเที่ยวเข้ามาในสถานที่แปลกไปจากสภาพเดิมที่คุ้นเคย จึงทำให้เกิดความกังวลและขาดความมั่นใจ หากนักท่องเที่ยว

ได้รับไมตรีจากเจ้าบ้านก็จะทำให้ลดปัญหาเหล่านี้ลงไป ความประทับใจที่เกิดขึ้นจะถูกถ่ายทอดไปสู่ญาติมิตรหรือบุคคลอื่นๆ ต่อไป ซึ่งถือเป็นการประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวอีกประการหนึ่ง

1.3.4 คอยสอดส่องดูแลและให้ความอบอุ่น ความปลอดภัยแก่ผู้มาเยือน เนื่องจากนักท่องเที่ยวยังไม่ชินต่อสถานที่ อาจวิตกกังวลอันตรายในการเดินทางหรืออาจโดนทำร้าย หรือถูกลักขโมยทรัพย์สินได้ ดังนั้นเจ้าบ้านที่ดีควรคอยสอดส่องดูแลให้นักท่องเที่ยวมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

1.3.5 ร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและสถานประกอบการในการพัฒนารูปแบบแหล่งท่องเที่ยวให้เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว

2. การดำเนินการให้บรรลุเป้าหมาย ดังนี้

2.1 ประชาชนเข้าร่วมดำเนินการกิจกรรมท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์ ประกอบด้วย ประชาชนภายในกลุ่มเป้าหมายที่กำหนดไว้ ซึ่งถือเป็นกลุ่มประชากรแกนนำในการดำเนินการอย่างยั่งยืนและประชาชนภายนอกกลุ่มเป้าหมายที่มีส่วนร่วมดำเนินการ

2.2 วิธีดำเนินการที่เป็นการสร้างองค์ความรู้ให้เกิดขึ้นกับประชาชนที่เข้าร่วมดำเนินการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์ ประกอบด้วย

2.2.1 การสนทนากลุ่ม โดยดำเนินการกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์ที่มีบทบาทสำคัญและเป็นผู้รู้ (Key Informants) ในการดำเนินการด้านต่างๆ ทั้งนี้การสนทนากลุ่มทำให้ได้ทราบแนวความคิดเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวภูผายนต์ ในด้านสภาพแวดล้อมทั่วไป แนวทางการพัฒนาให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยม สภาพปัญหาในปัจจุบันและความร่วมมือในการประสานงานของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

2.2.2 การประชุมเชิงปฏิบัติการ (Work Shop) ซึ่งก่อให้เกิดความชัดเจนเกี่ยวกับวิธีดำเนินการในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์ โดยดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยซึ่งมีวิธีดำเนินการดังนี้ (1) การวิเคราะห์สภาพการณ์ทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยวและผู้ที่เกี่ยวข้อง ทำให้มองเห็นภาพรวมของแหล่งท่องเที่ยวภูผายนต์ได้ชัดเจน ครอบคลุมประเด็นและรายละเอียดขององค์ประกอบต่างๆ อย่างครบถ้วน (2) การกำหนดยุทธศาสตร์ วิธีดำเนินการให้เหมาะสมกับบริบทของแหล่งท่องเที่ยวภูผายนต์ และบริบทของผู้ดำเนินการในแหล่งท่องเที่ยว ทำให้มีการกำหนดทิศทาง เวลา และแนวทางดำเนินงานต่างๆ เพื่อให้สอดคล้องกันและมีลำดับต่อเนื่องกัน (3) การกำหนดแผนในการดำเนินการ โดยกำหนดแผนการดำเนินงานทำให้สามารถดำเนินกิจกรรมพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวได้สอดคล้องกับบริบทของแหล่งท่องเที่ยวภูผายนต์ที่ได้วิเคราะห์ และ (4) การดำเนินการตามแผนปฏิบัติการที่กำหนดไว้ ประเมินผลและปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมกับสภาพการณ์

2.3 การตรวจสอบผลการดำเนินการ มีดังนี้

- 2.3.1 ประชาชนมีจิตสำนึกที่ดีต่อการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์
- 2.3.2 ประชาชนได้เรียนรู้วิธีการทำงานเกี่ยวกับการดำเนินงานแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์
- 2.3.3 ประชาชนที่เข้าร่วมโครงการสามารถประเมินสภาพการณ์และบริบทของตนเองได้ชัดเจนและถูกต้อง
- 2.3.4 ประชาชนมีวิสัยทัศน์และสามารถกำหนดแนวทางดำเนินงานให้สอดคล้องกับบริบทของตนเองได้
- 2.3.5 ประชาชนมีแผนการดำเนินงานเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง
- 2.3.6 ประชาชนมีส่วนร่วมในการวางแผน การแสดงความคิดเห็น การพิจารณาตัดสินใจและกำหนดนโยบายต่างๆ
- 2.3.7 ประชาชนมีส่วนร่วมในการปฏิบัติตามแนวทางที่ร่วมกันกำหนดไว้
- 2.3.8 ประชาชนมีส่วนร่วมรับผิดชอบในการดำเนินการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์ตามบทบาทหน้าที่ของตนเอง
- 2.3.9 ประชาชนมีส่วนร่วมในการตรวจสอบการดำเนินงานตามแนวทางที่กำหนดไว้ และสามารถตรวจสอบการดำเนินงาน อีกทั้งปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมได้ ดังแผนการดำเนินงานดังตาราง 1

ตาราง 1 ผลการดำเนินงานกระบวนการเรียนรู้ตามแผนการดำเนินงาน/ กิจกรรม

แผนการดำเนินงาน/ กิจกรรม	วิธีการ/ ผลการปฏิบัติงาน
1. การสนทนากลุ่ม	<ul style="list-style-type: none"> - จัดกลุ่มปัญหา โดยเลือกกลุ่มตัวอย่าง แล้วกำหนดวัน เวลา สถานที่ จึงดำเนินการเชิญเข้าร่วมสนทนา - ดำเนินการสนทนาตามกรอบแนวคิดเพื่อให้บรรลุ ความมุ่งหมายของบริบทอุทยานต์และบันทึกการ สนทนาตามแบบแผนที่กำหนด - สรุปการสนทนากลุ่มตามความมุ่งหมายที่กำหนดไว้ เพื่อให้ได้บริบทของอุทยานต์ กระบวนการมีส่วนร่วม ของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เชิงอนุรักษ์

ตาราง 1 (ต่อ)

แผนการดำเนินงาน/ กิจกรรม	วิธีการ/ ผลการปฏิบัติงาน
2. การประชุมเชิงปฏิบัติการ	<ul style="list-style-type: none"> - การเข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการ โดยให้กลุ่มตัวอย่าง ดำเนินการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส อุปสรรค บริบทและแนวทางการส่งเสริม พัฒนาสถานที่ท่องเที่ยว ภูเขายนต์ - กำหนดวิสัยทัศน์ของชุมชน กำหนดวัตถุประสงค์ ในการแสวงหาความรู้เพิ่มพูนประสบการณ์เพื่อกำหนด แนวทาง วิธีการแก้ปัญหา โดยเน้นการมีส่วนร่วม การเป็นที่ยอมรับเพื่อก่อให้เกิดการเรียนรู้และปฏิบัติงาน ร่วมกันของชาวบ้านเป็นสำคัญ - สรุปการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อยังผลให้ประชาชน ในท้องถิ่นสร้างความเข้มแข็งในชุมชน โดยมีความมั่นใจ ในการตัดสินใจและแก้ปัญหาด้วยชุมชนเอง พร้อมทั้งจะ ปฏิบัติกิจกรรม โครงการเพื่อให้การบริการแก่นักท่องเที่ยวอีกทั้งการเป็นเจ้าบ้านที่ดีและการสร้างรายได้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นแล้วกำหนดบทบาทหน้าที่ของผู้ที่เกี่ยวข้องให้ชัดเจน
3. การปฏิบัติตามข้อตกลงในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน	<ul style="list-style-type: none"> - เจ้าหน้าที่ของรัฐ และผู้นำชุมชน ควรส่งเสริมและสนับสนุน อำนวยความสะดวกในการจัดกิจกรรม การท่องเที่ยว ช่วยประชาสัมพันธ์ สถานที่ท่องเที่ยว ตามสื่อต่างๆ - ผู้ประกอบการ ควรดำเนินกิจการให้สอดคล้องกับข้อตกลง โดยตระหนักถึงความต่อเนื่องในกิจการท่องเที่ยวระยะยาว โดยไม่เอาเปรียบนักท่องเที่ยว จัดสิ่งอำนวยความสะดวก มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้ประกอบการกับเจ้าหน้าที่ของรัฐอย่างต่อเนื่อง

ตาราง 1 (ต่อ)

แผนการดำเนินงาน/ กิจกรรม	วิธีการ/ ผลการปฏิบัติงาน
	<p>- ประชาชน และเยาวชน มีทักษะ มีความรู้ ความเข้าใจจากการเข้ารับการอบรมมัคคุเทศก์ มีส่วนช่วยในการออกแบบการแสดงเพื่อดำเนินนักท่องเที่ยวและจัดลำดับการเที่ยวชมสถานที่ จัดเตรียมสินค้าที่ระลึก เพื่อจำหน่ายแก่นักท่องเที่ยว อีกทั้งการนำประสบการณ์จากการศึกษาดูงานมาประยุกต์ใช้อย่างมีประสิทธิภาพและร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้การอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี เพื่อให้คงความเป็นเอกลักษณ์ไว้สืบไป</p>
<p>4. การนิเทศติดตามผลการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน</p>	<p>- ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินกิจกรรมท่องเที่ยว มีความเข้าใจตรงกัน มีแนวทางในการดำเนินงานไปในทิศทางเดียวกัน โดยตระหนักถึงคุณค่าในบริบทและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน</p>

จากตาราง 1 พบว่า การสนทนากลุ่ม การประชุมเชิงปฏิบัติการ การปฏิบัติตามข้อตกลงฯ และการนิเทศติดตามผลฯ ในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วม ต้องได้รับความร่วมมือร่วมใจทั้งฝ่ายภาครัฐ ภาคเอกชนและชุมชนในท้องถิ่น เพื่อการพัฒนาปรับปรุง สนับสนุนการดำเนินงานการบริหารจัดการให้เกิดประโยชน์และสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน โดยไม่ให้เกิดผลกระทบต่อธรรมชาติสิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญ

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน
กรณีศึกษาภูผายนต์ อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร สรุปผลการวิจัยตามลำดับ ดังนี้

1. ความมุ่งหมายของการวิจัย
2. สรุปผล
3. อภิปรายผล
4. ข้อเสนอแนะ

ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทและสภาพการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์ภูผายนต์
2. เพื่อศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม
เชิงอนุรักษ์

สรุปผล

1. บริบทและสภาพการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์ภูผายนต์
ภูผายนต์ เป็นส่วนหนึ่งของเทือกเขาภูพานสกลนคร ชื่อ “ถ้ำผาลาย ภูผายนต์” เป็นที่
เรียกกันในหมู่บ้านท้องถิ่นแถบนี้ เพื่อสื่อความเข้าใจร่วมกันว่า ณ ภูผายนต์ หรือ ภู ชื่อ ผายนต์
(ภูเขาที่มีหน้าผาซ้อนกัน) มีถ้ำ (เป็นคำรวมใช้เรียก เฟิงผา เฟิงหิน หน้าผา คูหา เป็นต้น อย่งใด
อย่างหนึ่งก็ได้) ในลักษณะของเฟิงผาหรือหน้าผาที่มองเห็นว่า มีภาพหรือรูปต่างๆ ปรากฏอยู่
ศิลปะถ้ำที่ถ้ำผาลาย ภูผายนต์ เรียกตามเทคนิคการสร้างได้ว่าเป็นประเภทภาพแกะรอยหรือทำรูปรอย
ลงในหิน (Petroglyph) ที่แสดงเรื่องราวมากที่สุดและมีขนาดใหญ่ที่สุดในบรรดางานศิลปะ
แบบเดียวกันนี้ทั้ง 7 แห่งที่พบแล้วในภาคอีสาน

ภูผายนต์ อยู่ในเขตบ้านนาผาง ตำบลกปลาชีว อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร ที่รัฐ 16
องศา 56 ลิปดา 15 พิลิปดา เหนือ และแวง 104 องศา 04 ลิปดา 40 พิลิปดา ตะวันออก ตรงกับ
พิกัดกริดที่ 48 QVD 019728 ในแผนที่ทหารลำดับชุด L 7017 ระวังที่ 5842 IV (มาตราส่วน 1

: 50,000) บริเวณที่มีภาพสลักหรือภาพแกะรูปรอยลงในหินเรียกกันว่า ถ้ำผาลาย อยู่บนหน้าผาด้านทิศตะวันตกของภูผายนต์ ด้านทิศตะวันออกของหมู่บ้านนาผาง โดยห่างจากบ้านนาผางเป็นระยะทางตรงประมาณ 1 กิโลเมตร สูงจากพื้นราบชายเขา 200 เมตร หรือ 380 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง เนื่องจากภูผายนต์ เป็นส่วนหนึ่งของเทือกเขาหินทราย (ตามแผนที่ทางธรณีวิทยาจัดอยู่ในชุดภูพานและชุดพระวิหาร เกิดขึ้นเมื่อ 180-230 ล้านปีมาแล้ว) หลังจากภูเขาซึ่งเป็นส่วนสูงสุดของภูพานแห่งนี้จึงเป็นลานหินราบ ปกคลุมด้วยพืชพันธุ์ไม้ใหญ่น้อยตามลักษณะของป่าดิบแล้งที่พบเห็นทั่วไปในพื้นที่ป่าของเทือกเขาภูพานและมีแหล่งน้ำธรรมชาติซึ่งบางแห่งก็ไหลลงมากลายเป็นลำห้วยสำคัญๆ ของหมู่บ้าน เป็นต้นว่า ลำห้วยแห่ง เมื่อไปรวมกับลำน้ำพุง ทางตะวันตกเฉียงเหนือและลำห้วยปลาก่อนไปรวมกับลำน้ำพุงทางตะวันออกเฉียงเหนือ ทำให้ภูผายนต์มีลำน้ำไหลผ่านถึง 3 ด้าน ลำน้ำเหล่านี้ยังเป็นแหล่งอุปโภค บริโภค สำคัญของชาวบ้านนาผาง และคงเป็นเช่นนี้มาแต่อดีต ชาวบ้านให้คิดว่าความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่และสภาพทำเลที่เหมาะสม ณ ที่นี้เป็นเหตุให้กลุ่มคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์เข้ามาพักอาศัยสร้างภาพสลักบนผาหินเป็นปริศนาให้ศึกษาได้ ก่อนถึงภูผายนต์ต้องเดินลัดทุ่งนาไปทางตะวันออกของหมู่บ้านนาผางและลำห้วยแห่งแล้วปีนป่ายขึ้นสู่หน้าผายอดเขาซึ่งมีความชัน บางตอนต้องเดินอ้อมหน้าผา เป็นระยะทางประมาณ 2 กิโลเมตร ตลอดระยะทางสามารถแวะพักตามจุดชมวิว ซึ่งมีก้อนหินทรายตั้งวางเป็นระยะๆ บางแห่งรูปคล้ายเพิงพักหรือแท่นที่นั่ง มองลงมาเบื้องล่างเห็นหมู่บ้านนาผางและทุ่งนารอบๆ หมู่บ้าน ไกลออกไปมองเห็นภูเขาหินทรายลูกอื่นๆ ชัดเจน และจะยิ่งงดงามยิ่งขึ้นไปอีกเมื่อมองจากจุดที่สูงที่สุดเสมือนหลังคาเขาของภูผายนต์ เมื่อถึงหน้าผาหินซึ่งยาวกว่า 500 เมตร ทางเดินค่อยเรียบขึ้น ไม่ต้องปีนป่ายมากนัก มีทางอ้อมขึ้นไปจนถึงส่วนบนของหน้าผาหินอีกชั้นหนึ่ง เป็นลานกว้างหรือส่วนหนึ่งของยอดภูผายนต์ มีถ้ำผาลายอยู่ใต้ช่อง่อนหินที่สูงที่สุด มีทางตามแนวหินที่เดินเลาะจนไปถึงแหล่งภาพสลักที่ถ้ำผาลายได้ บริเวณที่มีภาพสลักเป็นผนังตอนหนึ่งของเพิงผาใหญ่ ที่ยาวประมาณ 45 เมตร ส่วนที่เป็นเพิงยื่นง้ำประมาณ 6 เมตร และส่วนสูงจากพื้นถึงเพดานเพิงประมาณ 12 เมตร ทางเดินได้เพิงจากขอบในสุดถึงขอบหน้าผาระดับเดียวกันประมาณ 12 เมตร ซึ่งใหญ่พอที่คนหลายคนจะเดินไปมาหรือนั่งพักและอาศัยอยู่ได้ บนผนังหินได้เพิงผาแห่งนี้ คนโบราณได้สร้างงานแกะรูปลงในหิน ในบริเวณที่มีขนาดยาว 14 เมตร ส่วนที่มีภาพนี้ไม่ได้ต่อกันตลอด เนื่องจากตอนกลางผนังมีโพรงหินขนาด 1x1 เมตร เว้าลึกเข้าไปเป็นทางที่น้ำฝนบนยอดเขาไหลลงสู่พื้น บริเวณภาพจึงดูเหมือนเป็นสองส่วน อย่างไรก็ตามแล้วเนื้อที่ของผนังหินที่มีภาพแกะรูปรอยลงในหินก็มีขนาดถึงประมาณ 55 ตารางเมตร จากการสังเกตพบว่า เส้นที่เกิดจากการฝนแต่ละเส้นมีความกว้างลึก ตามน้ำหนักแรงกดของมือขณะสร้างงานและขนาดเครื่องมือที่เป็นโลหะปลายแหลมรูปตัววี (V) และตัวยู (U) ประกอบกันจึงมีเส้นหรือขนาดร่องต่างกันถึง 2 ขนาดคือ กว้าง

4 มิลลิเมตร ลึก 5 มิลลิเมตร ภาพที่พบเห็นได้แก่ ภาพคน มีทั้งหมด 21 แบ่งได้เป็น 2 แบบ คือ แบบแสดงสัดส่วนใกล้เคียงโครงสร้างสรีระของคน มี 9 ภาพ และแบบที่แสดงสัดส่วนผิดเพี้ยนไปจากโครงร่างของคน ภาพมือคนที่มือนิ้วมือ 6 นิ้ว ภาพสัตว์ต่างๆ จำแนกตามความมากน้อยได้ดังนี้ ปลา 8 ภาพ นก 4 ภาพ วัวหรือควาย 4 ภาพ สุนัข 2 ภาพ กระจอกหรือกระจเต 1 ภาพ กบ หรือเขียด 1 ภาพ และที่ชี้ชัดว่าเป็นควายอีก 1 ภาพ รวมเป็นสัตว์ได้ 21 ภาพ เท่ากับภาพคน

2. กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์

2.1 การเตรียมการในการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์ โดยมีการร่วมมือและสนับสนุนจากผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย โดย

2.1.1 ให้ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับพืชและสัตว์ในท้องถิ่นและการดำรงชีพในท้องถิ่น อีกทั้งค้นหาจุดเด่นที่ถือเป็นเอกลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์

2.1.2 ให้ความรู้เกี่ยวกับประเพณีและวัฒนธรรมสำคัญที่สืบทอดกันมายาวนานว่ามีลำดับขั้นตอนการประกอบกิจกรรมต่างๆ ของประเพณีอย่างไรบ้าง ผลของประเพณีที่สืบทอดมานานนั้นได้ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาเกี่ยวข้อง สนับสนุน อย่างไรบ้าง

2.1.3 ให้ความรู้พื้นฐานในการพัฒนาโดยไม่ให้กระทบหรือเสียคุณค่าอันดีงามทางวัฒนธรรมและคุณค่าของแหล่งท่องเที่ยววัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์

2.1.4 ประชาสัมพันธ์ ช่วยเหลือ สนับสนุนโดยอาศัยสื่อของรัฐที่มีอยู่แล้วในรูปแบบที่หลากหลายและมีการพากลุ่มแกนนำไปศึกษาดูงานจากแหล่งท่องเที่ยวที่ถือว่าเป็นตัวอย่างในการบริหารจัดการที่ดีหรือเป็นเลิศ

2.1.5 จัดวิทยากรหรือเจ้าหน้าที่ติดตามนิเทศงานการท่องเที่ยวเป็นระยะตามความเหมาะสม นอกจากนี้แล้วควรมีการจัดตั้งกลุ่ม ชมรมที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ พัฒนาการท่องเที่ยวโดยอาจขอความร่วมมือกับสถานศึกษาในพื้นที่ แหล่งท่องเที่ยว กลุ่มเยาวชนหรือประชาชนในท้องถิ่น

2.2 การดำเนินการให้บรรลุเป้าหมาย ดังนี้

2.2.1 ประชาชนเข้าร่วมดำเนินการกิจกรรมท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์ ประกอบด้วย ประชาชนภายในกลุ่มเป้าหมายที่กำหนดไว้ ซึ่งถือเป็นกลุ่มประชากรแกนนำในการดำเนินการอย่างยั่งยืนและประชาชนภายนอกกลุ่มเป้าหมายที่มีส่วนร่วมดำเนินการ

2.2.2 วิธีดำเนินการที่เป็นการสร้างองค์ความรู้ให้เกิดขึ้นกับประชาชนที่เข้าร่วมดำเนินการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์ โดย

2.2.2.1 การสนทนากลุ่ม โดยดำเนินการกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์ที่มีบทบาทสำคัญและเป็นผู้รู้ (Key Informants) ในการดำเนินการด้านต่างๆ ทั้งนี้การสนทนากลุ่มทำให้ได้ทราบแนวความคิดเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยว

กฎหมายต์ ในด้านสภาพแวดล้อมทั่วไป แนวทางการพัฒนาให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยม สภาพปัญหาในปัจจุบันและความร่วมมือในการประสานงานของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

2.2.2.2 การประชุมเชิงปฏิบัติการ (Work Shop) ซึ่งก่อให้เกิดความชัดเจน เกี่ยวกับวิธีดำเนินการในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์ โดยดำเนินไปด้วยความ เรียบร้อยซึ่งมีวิธีดำเนินการดังนี้ (1) การวิเคราะห์สภาพการณ์ทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยวและ ผู้ที่เกี่ยวข้อง ทำให้มองเห็นภาพรวมของแหล่งท่องเที่ยวกฎหมายต์ได้ชัดเจน ครอบคลุมประเด็นและ รายละเอียดขององค์ประกอบต่างๆ อย่างครบถ้วน (2) การกำหนดยุทธศาสตร์ วิธีดำเนินการ ให้เหมาะสมกับบริบทของแหล่งท่องเที่ยวกฎหมายต์ และบริบทของผู้ดำเนินการในแหล่งท่องเที่ยว ทำให้มีการกำหนดทิศทาง เวลา และแนวทางดำเนินงานต่างๆ เพื่อให้สอดคล้องกันและมีลำดับ ต่อเนื่องกัน (3) การกำหนดแผนในการดำเนินการ โดยกำหนดแผนการดำเนินงานทำให้สามารถ ดำเนินกิจกรรมพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวได้สอดคล้องกับบริบทของแหล่งท่องเที่ยวกฎหมายต์ที่ได้ วิเคราะห์ และ (4) การดำเนินการตามแผนปฏิบัติการที่กำหนดไว้ ประเมินผลและปรับปรุง แก้ไขให้เหมาะสมกับสภาพการณ์

2.2.3 รับการฝึกอบรมมีคุณศัพท์เพื่อทำความเข้าใจกับขนบธรรมเนียม ประเพณีและ วัฒนธรรมของตนเอง สามารถอธิบายให้นักท่องเที่ยวเข้าใจในบริบทของแหล่งท่องเที่ยวได้อย่าง ถูกต้อง ชัดเจน เนื่องจากเจ้าของวัฒนธรรมในท้องถิ่นย่อมเข้าใจบริบทของตนเองดี หากมีความ เข้าใจที่ถูกต้องแล้วย่อมสามารถถ่ายทอดแนวคิดต่างๆ หรือสะท้อนความรู้สึกเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี ได้ชัดเจน ทำให้นักท่องเที่ยวได้รับข้อมูลที่ถูกต้อง สามารถสื่อสารกันได้ตรงกับความเป็นจริง

2.2.4 ร่วมแสดงความคิดเห็นและร่วมมือออกแบบฝึกซ้อมการแสดง การละเล่น พื้นบ้านเพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยว โดยแบ่งออกเป็นภาคกลางวันมีรายการแสดงและการนำเข้าชม ความงามตามธรรมชาติของป่าไม้ ชมภาพเขียนสีก่อนประวัติศาสตร์ 3,000 ปี ที่ผนังถ้ำผาหลาย กฎหมายนต์ ชมและเลือกซื้อผลิตภัณฑ์สินค้าพื้นเมือง และภาคกลางคืนมีพิธีบายศรีสู่ขวัญ ผูกข้อต่อแขน นักท่องเที่ยวและร่วมรับประทานอาหารเย็นแบบพาเลงพร้อมชมการแสดงพื้นบ้านบนเวที ซึ่งจะทำให้เกิดความผูกพัน อันจะส่งผลถึงการสนับสนุนการดำเนินงานพัฒนาการท่องเที่ยวด้วยความ พึงพอใจซึ่งความคิดเห็นที่แสดงออกมาจะเป็นแนวคิดและวิธีการที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม

2.2.5 ผู้นำชุมชนและแกนนำ ได้เดินทางไปศึกษาดูงานการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่ประสบความสำเร็จเพื่อเป็นการเรียนรู้ เพิ่มพูนประสบการณ์ พร้อมทั้ง รับคำแนะนำการบริหารจัดการจากผู้นำชุมชน เพื่อจะได้นำมาประยุกต์ใช้ที่กฎหมายต์ต่อไป ทั้งนี้เพื่อ เป็นเจ้าบ้านที่ดี คอยต้อนรับแขกผู้มาเยือน ด้วยอัธยาศัยไมตรีอันดีงามของเจ้าบ้านในแหล่งท่องเที่ยว ถือได้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดในการสร้างความผูกพันให้กับนักท่องเที่ยวหรือผู้มาเยือน เนื่องจาก

นักท่องเที่ยวเข้ามาในสถานที่แปลกไปจากสภาพเดิมที่คุ้นเคย จึงทำให้เกิดความกังวลและขาดความมั่นใจ หากนักท่องเที่ยวได้รับไมตรีจากเจ้าบ้านก็จะทำให้ลดปัญหาเหล่านี้ลงไป ความประทับใจที่เกิดขึ้นจะถูกถ่ายทอดไปสู่ญาติมิตรหรือบุคคลอื่นๆ ต่อไป ซึ่งถือเป็นการประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวอีกประการหนึ่ง

2.2.6 ร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและสถานประกอบการในการพัฒนารูปแบบแหล่งท่องเที่ยวให้เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว

2.3 การตรวจสอบผลการดำเนินการ

2.3.1 ประชาชนมีจิตสำนึกที่ดีต่อการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์

2.3.2 ประชาชนได้เรียนรู้วิธีทำงานเกี่ยวกับการดำเนินงานแหล่งท่องเที่ยว

2.3.3 ประชาชนที่เข้าร่วมโครงการสามารถประเมินสภาพการณ์และบริบท

ของตนเองได้ชัดเจนและถูกต้อง

2.3.4 ประชาชนมีวิสัยทัศน์และสามารถกำหนดแนวทางดำเนินงานให้สอดคล้องกับบริบทของตนเองได้

2.3.5 ประชาชนมีแผนการดำเนินงานเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง

2.3.6 ประชาชนมีส่วนร่วมในการวางแผน การแสดงความคิดเห็น การพิจารณา

ตัดสินใจและกำหนดนโยบายต่างๆ

2.3.7 ประชาชนมีส่วนร่วมในการปฏิบัติตามแนวทางที่ร่วมกันกำหนดไว้

2.3.8 ประชาชนมีส่วนร่วมรับผิดชอบในการดำเนินการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์ตามบทบาทหน้าที่ของตนเอง

2.3.9 ประชาชนมีส่วนร่วมในการตรวจสอบการดำเนินงานตามแนวทางที่กำหนดไว้ และสามารถตรวจสอบการดำเนินงาน อีกทั้งปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมกับสภาพการณ์

อภิปรายผล

1. ผลการศึกษาบริบทและสภาพการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์ภูผายนต์ มีประเด็นการค้นพบที่จะนำมาอภิปรายผล ดังนี้

รูปภาพ เครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ ณ ถ้าผาลาย ภูผายนต์ ซึ่งคนในยุคนั้นได้ทำลายเส้นขึ้นจำนวนไม่น้อยที่ประกอบกันเป็นภาพที่ไม่เป็นรูปร่างคน สัตว์ ต้นไม้ใบหญ้าหรือสิ่งต่างๆ มีรูปทรงเป็นสามเหลี่ยม สี่เหลี่ยม กากบาทหรือคล้ายหัวลูกศรและลายสลับฟันปลา แต่บางภาพก็เป็นเส้นตัดกันไปมาหรือประกอบกันเป็นรูปทรงที่ไม่แน่นอน (Non Figure)

ที่ถ้าผาหลาย 2 หรือถ้าป่าผาง มีภาพนามธรรมเช่นเดียวกันนี้ เมื่อสังเกตการเชื่อมต่อกันของเส้น บางตำแหน่งดูแล้วพบว่า คล้ายกับภาพที่ถ้ำม่วงภูก่อ แม้ว่าขนาดจะแตกต่างกันก็ตาม ภาพเหล่านี้ มีความหมายแน่นอน เพราะเป็นสื่อของคนสมัยนั้น กลุ่มนั้น ที่ขาดความต่อเนื่องกับสังคมของคน สมัยปัจจุบัน จึงแปลสื่อความหมายของเขาไม่ออก

ภาพสื่อความ ลักษณะของเส้นที่ประกอบกันขึ้นเป็นรูปภาพ โดยการจัดวางจังหวะ ความถี่-ห่างในแนวดิ่ง แนวราบ แนวเฉียง ทำให้มองเห็นความเคลื่อนไหว ความมีชีวิตและพลัง ที่ปรากฏอยู่ในรูปคน สัตว์ ต้นไม้ใบหญ้า สิ่งของและเครื่องหมายต่างๆ หลายภาพมิได้อยู่โดดๆ แต่ประกอบอยู่กับภาพหนึ่งหรือหลายภาพ แม้จะไม่ถูกต้องตามหลักการจัดองค์ประกอบอันเป็น หลักเกณฑ์ทางศิลปะสมัยใหม่ แต่ก็ให้เรื่องราวพอที่จะมองย้อนไปเห็นภาพชีวิต-สังคมของกลุ่มชน ที่ศิลปินมีส่วนร่วมอยู่นั้นได้ในบางแง่มุม ศิลปะถ้ำที่นี้ จัดว่าเป็นงานสร้างสรรค์ที่ค่อนข้างซับซ้อน คือ บอกเรื่องหลายเรื่องบนผืนภาพเดียวกัน แต่เป็นภาพของสิ่งที่มีอยู่จริง (Representational Items) จึงพอมองออกถึงความหมายที่ซ่อนเร้นอยู่ หากถือเอาภาพคนเป็นตัวเอก แล้วให้ภาพอื่นๆ เป็น ตัวประกอบก็ดูง่ายขึ้น ภาพคนทั้ง 21 ภาพ ที่ออกท่าทางต่างๆ หรืออยู่ร่วมกันกับตัวสัตว์ บ้านเรือน ต้นไม้ เครื่องมือเครื่องใช้ มีถึง 20 ภาพ มีเพียงภาพเดียวที่เป็นคนโดดๆ ยืนหน้าตรง กางแขน กางขาท่ามกลางพื้นที่ว่าง ไม่ข้องเกี่ยวกับใครหรืออะไร อาจมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน และคนกับสิ่งแวดล้อมรอบตัว ตลอดจนกิจกรรมของคนในชุมชนได้จากภาพเหล่านี้ที่สำคัญ ได้แก่ ภาพเด็กกับควายอาจตั้งชื่อให้ใหม่ว่า เด็กเลี้ยงควาย ภาพคนกำลังดึงหางสุนัขหรือคนกับสุนัข ภาพคนขี่สัตว์ที่อาจเป็นวัวหรือควาย หรือสัตว์สี่เท้าอื่นๆ แล้วแต่ว่าจะมองเห็นความเชื่อมโยงของ เส้นเป็นอย่างไร ภาพคนกำลังขึ้นต้นไม้ ภาพคนกำลังกอดปล้ำกัน บางท่านมองว่าน่าจะเป็นภาพ การร่วมเพศซึ่งพบเห็นในศิลปะถ้ำที่อื่นๆ ภาพคนก้มตัวลงคล้ายดำนานา ภาพคนยกจอบหรือเครื่องมือ ขุดในท่าเงือกก่อนที่จะจ้วงลงขุดดิน เป็นต้น ตำแหน่งของภาพคนยังกระจายอยู่ตามจุดต่างๆ ของภาพ แสดงความเกี่ยวข้องกันหรือผูกพันกับสิ่งต่างๆ ที่สร้างขึ้นในภาพอย่างต่อเนื่อง แม้จะไม่อยู่ใน ตำแหน่งที่สัมพันธ์กันโดยตรงก็ตาม ภาพสัตว์อื่นๆ แม้จะไม่สัมพันธ์ใกล้ชิดกับภาพคน แต่ก็ให้ เรื่องราวในฐานะที่เป็นฉากประกอบเรื่องที่สำคัญ ประหนึ่งจำลองสิ่งแวดล้อมธรรมชาติรอบตัวคน มาแสดงไว้ในคราวเดียวกัน มีทั้งต้นไม้ใบหญ้า นกบนฟ้า ปลาในน้ำ กระจอกโลดเล่นตามกิ่งไม้ กบหรือเขียดกระโดดไปมาในพงหญ้า ไก่เล็กๆ กับชุมชนเกษตรกรรมของผู้คนที่รู้จักการทำไร่ ไร่นา เพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ สร้างบ้านเรือนเป็นที่อยู่อาศัย ถึงหน้าฝนกบเขียดร้องเซ็งแซ่ ก็เริ่มทำนา ใช้เครื่องมือที่ประดิษฐ์คิดขึ้นมาได้หรือนำมาจากที่อื่น เช่น ไถ จอบ แต่บางฤดูกาลก็เข้าป่าล่าสัตว์ ทำให้รู้จักธรรมชาติและนิเวศของสัตว์แต่ละชนิด ชนิดใดอยู่ที่ไหน กินได้ กินไม่ได้ หรือบางชนิด นำมาฝึกให้เชื่องเพื่อใช้งาน เช่น วัว ควาย สุนัข เรื่องราวจากภาพเช่นนี้ ยังให้ความเข้าใจต่อไปได้ ว่าการพัฒนาขึ้นเป็นชุมชนเกษตรกรรม นำแรงงานสัตว์มาใช้ในการเกษตรกรรม การรู้จักสร้าง

บ้านเรือน เป็นขั้นตอนพัฒนาการที่สำคัญของสังคมเกษตรกรรม ซึ่งในอิสาน ชุมชนระดับนี้มีมาแล้วตั้งแต่ 3,000-5,000 กว่าปี มีหลักฐานของการใช้วัวควายลากไถชัดเจน ภาพเครื่องมือเครื่องใช้ในรูปของจอบ ผาลไถ ไถ เป็นสิ่งยืนยันว่า คนที่นั่นรู้จักใช้เครื่องมือโลหะแล้ว นอกไปจากเทคนิคการสร้างงานด้วยการฝนเซาะร่อง การจารภาพทั้งหมดลงบนผนังหิน ซึ่งต้องใช้โลหะมาเป็นอุปกรณ์ทำเทคนิคดังกล่าว จากเหตุผลที่กล่าวมานี้ ภาพศิลปะหรือภาพแกะรูปรอยลงในหิน ณ ถ้ำผาลายภูผายนต์นี้ น่าจะเป็นของกลุ่มคนก่อนประวัติศาสตร์ในสังคมเกษตรกรรม เมื่อประมาณ 2,000-3,000 ปีมาแล้ว ต่อคำถามที่จะตามมาว่า คนกลุ่มนี้สร้างภาพเหล่านี้ขึ้นเพื่ออะไร หรือมีจุดประสงค์อย่างไรนั้น ภาพไม่ได้บอกไว้ตรง จะสันนิษฐานเอาจากเนื้อหาของภาพ เช่น การกำหนดอายุสมัยก็ยาก ซึ่ง พิสิฐ เจริญวงศ์ และเพียว เจ็มนาค (2530 : 12-15) ได้อธิบายถึงการศึกษาเปรียบเทียบหลายวิธี เช่น นักโบราณคดีประเมินจากศิลปะถ้ำในที่อื่นๆ และการศึกษาของกลุ่มชนดั้งเดิมตามที่ต่างๆ ในโลก ที่ยังคงสืบประเพณีสร้างศิลปะถ้ำ เช่น พวกอรันตา (Aranta) ของออสเตรเลีย พวกบุชแมน (Bushman) ในแอฟริกาใต้ พวกอินนูยต์ (Innuit) ในภาคเหนือของแคนาดา พวกเบดูอินส์ (Bedouins) ในตะวันออกกลาง ซึ่งพอได้แนวทางว่าภาพเหล่านี้อาจสร้างขึ้นด้วยวัตถุประสงค์หลายอย่างหรืออย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น เพื่อบันทึกเหตุการณ์พิเศษ น่าจดจำ (Memorial) เพื่อแสดงออกซึ่งสุนทรีย์สนองความปรารถนาในการสร้างงานศิลปะ ซึ่งเป็นคุณสมบัติในจิตใจมนุษย์ทุกยุคทุกสมัยหรือเพื่อพิธีกรรมอันเนื่องด้วยชีวิตและชุมชน ด้วยการเป็นตัวแทนของความคิดร่วมสมัยเดียวกันหรือที่เป็นจินตภาพ เช่น ภูตผี เทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์อันเป็นที่เคารพเชื่อถือว่ามีพลังหรืออิทธิพลต่อชีวิต สังคมของพวกเขาก็ให้ภาพเป็นสื่ออย่างหนึ่งใน (พิธีกรรม) การควบคุมพลังธรรมชาติ เพื่อผลในการอยู่ดีมีสุข ความอุดมสมบูรณ์ เป็นต้น

ศิลปะประเภทนี้มักเป็นของชุมชน จึงไม่ทราบว่างานแต่ละชิ้นเป็นของใครทำขึ้น เพราะไม่ได้ทำขึ้นเพื่อตนเองและเรื่องนั้นก็ยังไม่สำคัญเท่าใดนัก ด้วยมักจะเป็นธรรมเนียมปฏิบัติสืบทอดกันมาที่ศิลปินทำศิลปะเพื่อชุมชน (Communal Art) แต่แนวศิลปะ (Themes) หรือเทคนิคบางอย่างอาจบอกลักษณะเฉพาะตัวของศิลปินได้ ซึ่ง เพียว เจ็มนาค (2527 : 2) ได้ศึกษาและคัดลอกภาพศิลปะถ้ำ 100 กว่าแห่งในภาคอิสานมาเปรียบเทียบกัน พบว่า ภาพสลักที่นี้กับที่ถ้ำมีมภูเก้า บ้านดงบาก ตำบลนิคมพัฒนา อำเภอโนนสัง จังหวัดอุดรธานี ซึ่งอยู่ห่างกันประมาณ 165 กิโลเมตร (ระยะทางตรง) มีขนาดน้ำหนักราวกัน จังหวะการวางเส้นในการประกอบขึ้นเป็นภาพหนึ่งในแบบฉบับเดียวกันเป็นต้นว่า ภาพปลาซึ่งเกิดจากการประกอบเส้นเป็นสี่เหลี่ยม ขนมหอยกบูน มุมแหลมที่เกิดขึ้นคือ 50 องศา เท่ากัน มุมของเส้นกากบาทหลายรูป มีมุมประชิดของเส้นตั้งที่อยู่บนเส้นนอน 80 องศา และ 100 องศาเหมือนกัน นอกจากนี้ยังมีการวางจังหวะความถี่ ห่างของเส้นที่เรียงแถวแนบได้เท่ากันและรูปลักษณะของเส้นตลอดจนความลึก เกิดจากเครื่องมือกลม

ปลายแหลมขนาดเดียวกัน สิ่งแฝงเร้นในเทคนิคเฉพาะตน/ กลุ่มที่พบนี้ ทำให้คิดว่าศิลปินผู้สร้างงาน ฌ ถ้าผลาย ภูผายนต์ กับที่ถ้ามีมี อาจเป็นคณๆ เดียวกันหรือคนกลุ่มเดียวกันก็ได้ ผลจึงออกมา เช่นนี้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ วรณพร วัฒนชานุกร (2548 : เว็บไซค์) ได้ศึกษาเกี่ยวกับ แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในประเทศไทย พบว่า ความคิดเห็นของเจ้าหน้าที่รัฐต้อง สอดคล้องกับแนวคิด หลักการและกรอบงานของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและการอนุรักษ์สภาพแวดล้อม อีกทั้งสอดคล้องกับงานวิจัยของ วลัยลักษณ์ บุญปราบ (2548 : เว็บไซค์) ซึ่งได้วิจัยเกี่ยวกับการ พัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว พบว่า กระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ได้แก่ การศึกษาสภาพปัญหา การกำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมาย การกำหนดแนวทางและมาตรการและ การดำเนินงาน

2. ผลการศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์ มีประเด็นการค้นพบที่จะนำมาอภิปรายผล ดังนี้

ภูผายนต์ เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่มีลักษณะพิเศษคือมีความสวยงามของ สภาพแวดล้อมธรรมชาติ และมีร่องรอยประวัติศาสตร์ที่สำคัญหลายแห่ง อาทิ ถ้าเสรีไทย ภาพรอยสลักผาสามพันปี (ถ้าผลาย) ซึ่งหากไม่มีการอนุรักษ์และจัดการที่เหมาะสมต่อไปในอนาคต สถานที่ท่องเที่ยวแห่งนี้จะถูกทำลายด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของชาวบ้าน และอาจถูกทำลาย ด้วยความโลภของนักท่องเที่ยว ซึ่งสืบเนื่องมาจากกระแสโลกาภิวัตน์ และความเจริญทางเทคโนโลยี ด้านต่างๆ หากได้รับการดูแลและพัฒนาอย่างเหมาะสม มีการบริหารจัดการที่ดี จัดระบบการ ประชาสัมพันธ์ให้นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศได้ทราบข้อมูลและดึงดูดใจด้วยจุดเด่น ของสถานที่พร้อมทั้งประวัติศาสตร์อารยธรรมโบราณและร่องรอยประวัติศาสตร์การเมืองไทย สร้างความตระหนักให้ชาวบ้านเห็นคุณค่าในการร่วมมือกันอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว แล้วยังผลให้เกิดการสร้างงานเกี่ยวกับการท่องเที่ยวและชาวบ้านมีรายได้เพิ่มเติมจากอาชีพหลักคือ อาชีพเกษตรกร อันจะส่งผลถึงการอนุรักษ์วัฒนธรรมที่ดั้งเดิมของชาวบ้าน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของสถาบันพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (สถาบันพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม. 2548 : เว็บไซค์) กล่าวคือ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เป็นการท่องเที่ยวที่ให้ความสำคัญกับธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม ไม่ทำให้สภาพเดิมเปลี่ยนแปลงไปจนเกิดความเสียหาย ประชาชนในแหล่งท่องเที่ยว ยังคงดำเนินชีวิตไปตามเดิมได้และคงเอกลักษณ์ ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยม ตลอดจนวิถีชีวิตไว้ได้ การจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวต้องให้การศึกษาทั้งต่อนักท่องเที่ยวและ ประชาชนท้องถิ่นในพื้นที่โดยการมีส่วนร่วมในการวางแผนการตัดสินใจและการได้รับประโยชน์ จากกิจกรรมการท่องเที่ยว การทำให้นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจซึ่งเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการ ท่องเที่ยวที่ยั่งยืน การดำเนินงานจัดการท่องเที่ยวในชุมชนให้ประสบผลสำเร็จ ต้องให้ประชาชน

มีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน เพื่อสร้างความเป็นเจ้าของร่วมกัน ร่วมรับผิดชอบและเรียนรู้ปัญหาาร่วมกัน มีการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน เช่น การประชุม การฝึกอบรม การศึกษาดูงานจากหน่วยงานราชการ องค์กรเอกชน มีการทบทวนการดำเนินกิจกรรมภายในกลุ่มแล้วส่งผลให้มีการก่อตั้งกิจกรรมใหม่ๆ ที่มีประโยชน์และตอบสนองต่อความต้องการของกลุ่ม มีการบริหารจัดการในรูปของคณะกรรมการแต่ละฝ่ายอย่างชัดเจน มีการเรียนรู้ปัญหาาร่วมกันซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยของฉลาด จันทรสุมภ์ และคณะ (2545 : 28-40 ; อ้างอิงมาจาก คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. 2544 : 59) ว่า การมีส่วนร่วมจะทำให้ทุกคนมีความรู้สึกผูกพัน ห่วงเห่น ช่วยกันอนุรักษ์ และบำรุงรักษาแหล่งท่องเที่ยวให้คงอยู่ในสภาพดีและยั่งยืนต่อไปได้ การมีส่วนร่วมพัฒนาชุมชนหรือหมู่บ้านเริ่มต้นจากการกำหนดวิสัยทัศน์ของชุมชน การกำหนดวัตถุประสงค์ และกำหนดวิถีแก้ปัญหา คือ โครงการ งาน กิจกรรมที่ต้องการกระทำเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ในแต่ละขั้นตอนควรมีการประเมินผลด้วย (พิสิฎฐ์ บุญไชย. 2545 : 10) ประชาชนควรมีรายได้จากกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อจะได้ถือเป็นอาชีพเลี้ยงตนเองได้ต่อไป และทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของคนในหมู่บ้านดีขึ้นและสอดคล้องกับการวิจัยของ วรรณพร วัฒนชานุกร (2548 : เว็บไซต์) และรพีพรรณ ทองห่อ (2548 : เว็บไซต์) ว่า การมีรายได้จากกิจกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์ทำให้ประชาชนสามารถยึดเป็นอาชีพเลี้ยงตัวได้ จึงส่งผลดีต่อการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน ประชาชนได้รับผลประโยชน์ที่เกิดจากการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมพื้นบ้าน มีผลตอบแทนเป็นรายได้ซึ่งนำไปใช้นุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมพื้นบ้านได้ เช่น การขายบริการอาหารและเครื่องดื่ม การจัดแสดงและการละเล่นพื้นบ้านต้อนรับนักท่องเที่ยว การจำหน่ายสินค้าหัตถกรรม เครื่องจักสาน เครื่องปั้นดินเผา ผ้าฝ้าย ผ้าไหม ผลิตภัณฑ์เกษตร การบริการห้องสุขา ที่จอดรถ เป็นต้น นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจกันอนุรักษ์ไว้ซึ่งมรดกวัฒนธรรมพื้นบ้าน การเดินทางท่องเที่ยวกระตุ้นให้เกิดความสนใจในความสวยงามของภูมิทัศน์ ศิลปกรรม วัฒนธรรม ประเพณีและสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมต่อคุณภาพชีวิต ทำให้นักท่องเที่ยวและเจ้าของท้องถิ่นแหล่งท่องเที่ยวหันมาให้ความสนใจในการรักษาวัฒนธรรมประเพณีและปรับปรุงสภาพแวดล้อมของตนเองทั้งทางธรรมชาติและศิลปกรรมให้ดีขึ้น และหากเกิดปัญหาหามลภาวะต่างๆ ต้องช่วยกันแก้ไขและป้องกันด้วยความร่วมมือร่วมใจอย่างพร้อมเพรียง (รัชดาภรณ์ เรืองช่อ. 2545 : 28-32)

อีกทั้งหน่วยงานของรัฐควรเป็นผู้สนับสนุนการดำเนินงานการท่องเที่ยวและการตรวจสอบ ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยของ วลัยลักษณ์ บุญปราบ (2548 : เว็บไซต์) ว่า หน่วยงานของรัฐควรมีส่วนสนับสนุนในด้านงบประมาณ บุคลากร การฝึกอบรม การให้ข้อมูลข่าวสารและแนวทางการพัฒนาในอนาคต เพื่อให้การดำเนินการท่องเที่ยวสอดคล้องกับความต้องการของนักท่องเที่ยวเช่น มีการต้อนรับด้วยความเต็มใจ มีความซื่อสัตย์ ไม่หลอกลวงเอาเปรียบนักท่องเที่ยว มีความปลอดภัยจากโจรผู้ร้าย มีความเป็นกันเอง มีความเอื้อเฟื้อ มีความปลอดภัยจากอุบัติเหตุ มีความ

ต้องการได้รับประสบการณ์แปลกใหม่ที่มีต่อการเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชน อีกทั้งผู้ประสานงานต้องรู้ข้อมูลเป็นอย่างดี มีความสามารถในการนำชมสถานที่ท่องเที่ยวและมีการติดต่อสื่อสารที่เข้าใจง่าย (รัตนภรณ์ มหาศรานนท์. 2549 : เว็บไซต์) และควรมีการวางแผนพัฒนาบุคลากรเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงในอนาคต ซึ่งการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจและเทคโนโลยีอาจมีการเปลี่ยนแปลงทุก 5-10 ปี จึงต้องเตรียมบุคลากรให้สอดคล้องสัมพันธ์กับการประกอบอาชีพเพื่อก่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล มีการจัดการฝึกอบรมใหม่ และต้องจัดการศึกษาแบบต่อเนื่องตลอดชีวิต (ศุภกร ศรีแสน. 2543 : 134 ; อ้างอิงมาจาก Brockett. 1990 : 23)

ทั้งนี้ในส่วนราชการของจังหวัดสกลนครได้จัดทำโครงการเพื่อให้สอดคล้องกับยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดที่เกี่ยวข้องกับแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์ภูผายนต์ ดังนี้

1. โครงการสาธิตการเรียนรู้อาหารพื้นบ้าน เป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด เพื่อลดรายจ่ายในการดำรงชีพและมีอาหารที่ปลอดภัย โดยมีหลักการและเหตุผลเกี่ยวกับการเรียนรู้อาหารพื้นบ้านเพื่อส่งเสริมสนับสนุนการสร้างธนาคารอาหารให้เกิดขึ้นในครัวเรือน ภายใต้อำเภอที่บริเวณบ้านอยู่อาศัยที่มีอยู่อย่างจำกัด ด้วยการปลูกผักพื้นบ้านรั้วกินได้ ปลูกผักหวานป่า ปลูกไม้ดอกไม้ประดับที่เป็นอาหาร เลี้ยงจิ้งหรีด เลี้ยงไข่และเลี้ยงมดแดง เป็นต้น
2. โครงการแมลงทับคืนถิ่น เป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด เพื่อเพิ่มพื้นที่ป่าเสริมสร้างสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ป่าที่เหลือให้คงอยู่ อีกทั้งเป็นการแก้ไขความยากจนโดยส่งเสริมการทำเครื่องประดับจากปีกแมลงทับ อีกทั้งรณรงค์ให้มีการปลูกพืชที่เป็นอาหารของแมลงทับ มีการฝึกอบรมการนำปีกแมลงทับมาทำเป็นเครื่องประดับ มีการจัดหาตลาดรองรับผลิตภัณฑ์ มีการพัฒนาฝีมือ มีการออกแบบผลิตภัณฑ์ให้เป็นที่ต้องการของตลาดอยู่ตลอดเวลา ทั้งนี้เพื่อเป็นการเสริมสร้างรายได้ควบคู่กับการเสริมสร้างสิ่งแวดล้อมและการสืบสานศิลปกรรมพื้นบ้านในด้านเครื่องประดับจากปีกแมลงทับ
3. โครงการปลูกต้นไม้ในใจคน เป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด โดยส่งเสริมในรูปแบบการศึกษาและการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ทำให้นักเรียนและเยาวชนได้มีสถานที่เรียนรู้เกี่ยวกับพรรณไม้ ช่วยฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้คงอยู่และประชาชนทั่วไปได้ตระหนักถึงคุณค่าและประโยชน์ของต้นไม้ มีความสำนึกในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าทั่วทั้งจังหวัด โครงการนี้ได้ดำเนินการตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ความว่า “...ควรจะปลูกต้นไม้ลงในใจคนเสียก่อน แล้วคนเหล่านั้นก็จะพากันปลูกต้นไม้ลงบนแผ่นดินและรักษาต้นไม้ด้วยตนเอง...” จากพระราชดำริดังกล่าวจะเห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสร้างความตระหนักแก่ประชาชนให้มีความรักป่าไม้ด้วยจิตสำนึกร่วมกันมากกว่าวิธีการใช้อำนาจบังคับ โดยทรงใช้ทฤษฎีการพัฒนาด้านป่าไม้ด้วยการปลูกฝังจิตสำนึกให้เกิดแก่ประชาชนก่อน แล้วจึงปลูกต้นไม้ในภายหลัง

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเพื่อการนำไปใช้

1.1 ควรมีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เป็นเอกลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยว ภูผายนต์ เช่น เครื่องจักสาน เครื่องปั้นดินเผา ผ้าฝ้าย ผ้าไหม ที่มีตราหรือสัญลักษณ์ที่สามารถสื่อให้ผู้ที่พบเห็นรู้ถึงแหล่งที่มาหรือสถานที่ผลิต เนื่องจากแหล่งท่องเที่ยวมีเอกลักษณ์เฉพาะแตกต่างกันไป นักท่องเที่ยวจึงนิยมซื้อเก็บไว้เป็นที่ระลึกและซื้อเพื่อเป็นของฝากแก่ญาติมิตร เมื่อผลิตภัณฑ์ได้รับการยอมรับในคุณภาพจากนักท่องเที่ยวก็สามารถพัฒนาเพื่อขยายเป็นอุตสาหกรรมขนาดเล็กได้ และสามารถหาลาดส่งออกที่มั่นคงต่อไป

1.2 ควรนำลวดลายภาพรอยสลักผาสามพันปีหรือรูปแบบผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น เช่น การทำเครื่องจักสานจากไม้ไผ่ การทอผ้าฝ้าย-ผ้าไหม ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของแหล่งท่องเที่ยว ภูผายนต์ รมรงค์ให้มีการสืบทอด เผยแพร่ ให้กับเด็กนักเรียนและเยาวชนเพื่อให้มีการอนุรักษ์ สืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงไว้ต่อไป อีกทั้งมีการถ่ายทอดลวดลายศิลปะต่างๆ ถือเป็น การเรียนรู้และการสืบทอดวัฒนธรรมที่สามารถดำรงอยู่ได้ตลอดไป ประชาชนในรุ่นหลังจะสามารถศึกษา และเข้าใจวัฒนธรรมของชุมชนโดยผ่านสื่อ คือ ลวดลายศิลปะต่างๆ ได้ง่าย เนื่องจากมีความต่อเนื่อง มีผู้สืบทอดที่สามารถให้ข้อมูลอย่างชัดเจน

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรวิจัยเกี่ยวกับผลกระทบจากการท่องเที่ยว เพื่อเป็นข้อสนเทศในการวางแผน เฝ้าระวังปัญหาเรื่องศีลธรรม วัฒนธรรม ค่านิยม และปัญหาอื่นๆ เนื่องจากเมื่อมีการส่งเสริม การท่องเที่ยว มีการสัญจรไปมาของคนต่างถิ่น ย่อมมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้วัฒนธรรม ประเพณี ซึ่งกันและกัน อันจะส่งผลกระทบถึงการดำเนินวิถีชีวิตของชุมชนได้

2.2 ควรวิจัยเปรียบเทียบรายได้จากการจัดการท่องเที่ยวกับรายได้จากการประกอบ อาชีพเดิมของประชาชน เพราะการสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวอาจขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง ที่ควรศึกษา เช่น ช่วงฤดูการท่องเที่ยว การคมนาคม วัตถุประสงค์สำหรับการผลิตสินค้า เพื่อเป็น ข้อสนเทศในการสนับสนุนภาคประชาชนให้ดำเนินการต่อไป หรือให้หยุดดำเนินการเมื่อเห็นว่า ไม่คุ้มทุน

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กรมสามัญศึกษา. รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2541.
- คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. รายงานการวิจัยเรื่องกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยใช้เศรษฐกิจชุมชน : กรณีศูนย์การเรียนรู้ชุมชนโพธิ์มี. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2544.
- จังหวัดสกลนคร. วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสกลนคร. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2543.
- ฉลาด จันทรมบัติ และคณะ. “ยุทธวิธีเพื่อทำให้เกิดพลังของการมีส่วนร่วมและกิจกรรมด้านประชาสังคมระดับท้องถิ่น,” ใน แนวคิด ทฤษฎีสู่การปฏิบัติ การวางแผนแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาท้องถิ่น. หน้า 28-40. มหาสารคาม : อภิชาติการพิมพ์, 2545.
- ชัยยศ สันติวณิช และนิตยา เจริญประเสริฐ. การบริหารระบบสารสนเทศเชิงกลยุทธ์. กรุงเทพฯ : ประชุมการช่าง, 2546.
- โชคชัย เทวานฤมิตร. วัฒนธรรมกับการพัฒนาหมู่บ้าน : กรณีศึกษาบ้านสวายสอ ตำบลเมืองไผ่ อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2543.
- คุษฎี อายุรัตน์. การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในงานวนศาสตร์ชุมชน กรณีชุมชนหัวม่วง. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2535.
- ธีระพงษ์ แก้วหาญ. กระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง. ขอนแก่น : ศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนาสาธารณสุขมูลฐาน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, 2543.
- นัยพรรณ (ผลวัฒน์) วรรณศิริ. มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2540.
- บริษัทเทสโก. ข้อเสนอโครงการการศึกษาการมีส่วนร่วมขององค์กรท้องถิ่นและประชาชนในโครงการอนุรักษ์และการจัดการพื้นที่ป่าอนุรักษ์. กรุงเทพฯ : ม.ป.พ., 2545.
- ประภัสสร เผ่าพงศ์ช่วง. พฤติกรรมและปัจจัยจูงใจนักท่องเที่ยวไทยที่มาเที่ยวจังหวัดอุบลราชธานี. การศึกษาปัญหาพิเศษ บธ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2547.
- ประเวศ วะสี และไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม. เกษตรกรรมทางเลือกทางรอดของสังคมไทย. เอกสารการสัมมนาทางวิชาการ ความหลากหลายทางชีวภาพถึงเกษตรกรรมทางเลือก คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ร่วมกับสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา. 9-10 พฤษภาคม 2537.

- พรชูลี อาชวอำรุง. รูปแบบการศึกษาไทยที่สอดคล้องกับบริบทของสังคมไทยในศตวรรษที่ 21.
กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.
- เพยาว์ เข็มนาถ. “ภาพเขียนถ้ำลายแทง,” มติชน. 9 มกราคม 2527. หน้า 2.
- พิสิฐ เจริญวงศ์ และ เพยาว์ เข็มนาถ. “นำชมศิลปะถ้ำผาแต้ม โขงเจียม,” ศิลปากร. 31(2) :
พฤษภาคม-มิถุนายน 2530.
- พิสิฐ บุษยไชย. “แนวคิดประชาสังคม,” ใน แนวคิด ทฤษฎีสู่การปฏิบัติ การวางแผนแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาท้องถิ่น. หน้า 2-12. มหาสารคาม : อภิชาติการพิมพ์, 2545.
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว (TOURISM RESOURCE MANAGEMENT). พิมพ์ครั้งที่ 2. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2549.
- . การจัดการนันทนาการและการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ. พิมพ์ครั้งที่ 2. นนทบุรี :
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2549.
- มารศรี ไทยบุญเรือง. ผลการจัดกิจกรรมการศึกษานอกสถานที่และแบบผสมผสานที่มีต่อพฤติกรรมและการตัดสินใจเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเด็กปฐมวัย.
ปริญญาโท กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, 2537.
- รพีพรรณ ทองหล่อ. การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ที่เป็นผลจากการท่องเที่ยว : กรณีจังหวัดน่าน. 6 ธันวาคม 2548. <www.thaiedresearch.org>
2 มีนาคม 2549.
- รัชดาภรณ์ เรืองช่อ. ธุรกิจการท่องเที่ยวถิ่นผู้ไทย : กรณีศึกษาหมู่บ้านวัฒนธรรมผู้ไทยบ้านโคกโค้ง ตำบลกุดหว้า อำเภอภูจันทร์ จังหวัดกาฬสินธุ์. รายงานการศึกษา
ปัญหาพิเศษ บธ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2545.
- รัตนภรณ์ มหาสารานนท์. การวิเคราะห์ความต้องการของนักท่องเที่ยวต่อการจัดโฮมสเตย์ในประเทศไทย. 1 พฤศจิกายน 2549. <<http://dit.dru.ac.th>> 6 เมษายน 2549.
- วรรณพร วนิชชานุกร. แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในประเทศไทย.
6 ธันวาคม 2548. <www.thaiedresearch.org> 28 เมษายน 2549.
- วลัยลักษณ์ บุญปราบ. การพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวเกาะสมุย อำเภอเกาะสมุยจังหวัดสุราษฎร์ธานี. 6 ธันวาคม 2548. <www.thaiedresearch.org> 28 เมษายน
2549.
- ศุภร ศรีแสน. รูปแบบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยวิธีการฝึกอบรมและการจัดการที่มีประสิทธิภาพของผู้บริหารการศึกษานอกโรงเรียนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.
มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2543.

ศูนย์ประสานงานวัฒนธรรมอำเภอภูพาน. ถ้าภูพานดี. สกลนคร : ที่ว่าการอำเภอภูพาน, 2547.
สถาบันพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม. แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์.

6 ธันวาคม 2548. <<http://eco.swu.ac.th>> 25 มีนาคม 2549.

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย. รายงานขั้นสุดท้ายเรื่องการค้าและการดำเนินการ
เพื่อกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ศูนย์บริการ
วิชาการสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, 2542.

สมยศ นาวิการ. การบริหารเชิงกลยุทธ์และนโยบายธุรกิจ. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ :
บรรณกิจ 1991, 2544.

สรยุทธ รัตนพจนารถ. โครงการพัฒนาการศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพในชุมชน.
กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหิดล, 2540.

สำนักนายกรัฐมนตรี. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 พ.ศ. 2545-2549.
กรุงเทพฯ : รัฐสภาลาดพร้าว, 2544.

สิรินยา วัฒนสุขชัย. ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าบ้านกับผู้มาเยือน กรณีศึกษาหมู่บ้านท่องเที่ยว
เชิงอนุรักษ์บ้านทรงไทยปลายโพงพาง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม.
วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545.

สุภางค์ จันทวานิช. วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2545.

โสภา ศิริเกษ. การศึกษาลักษณะและที่ตั้งสัมพันธ์ของรีสอร์ทกับการท่องเที่ยวจังหวัดเลย.
วิทยานิพนธ์ กศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2540.

อารีวรรณ เสริมวิลาสกุล. แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย อำเภอ
พิมาย จังหวัดนครราชสีมา. การศึกษาปัญหาพิเศษ บธ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัย
มหาสารคาม, 2547.

อุดม บัวศรี และคณะ. รายงานการวิจัยการพัฒนาการท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.
ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2539.

อำเภอภูพาน. <intranet.m-culture.go.th> 13 ตุลาคม 2549.

Amant, J. and V. Helweg. Aquatic Microbiology New Letter. New Zealand : University,
Auckland, Auckland, 1996.

Burger, J. and M. Gochfeld. Environmental Conservation. USA : Ecology and Evolution
Graduate Program, Rutgers University, Riscataway, 1998.

- Christina Ann, Joseph. Temples, Tourists and The Politics of Exclusion : The Articulation of Sacred Space at The Hindu Pilgrimage Center of Pushkar, India. India : The University of Rochester, 1994.
- Drake, Susan P. "Local Participation in Ecotourism Projects," Nature Tourism : Managing for the Environment. California, U.S.A. : Island Press, 1991.
- Freeman, Kassie. African American Culture and Heritage in Higher Education Research and Practice. 1998. <<http://www.bn.com>> March 12, 2007.
- Gilbert, David. "Rural Tourism and Marketing," Tourism Management. 10(1) : 1254-1258 ; March, 1987.
- Hornby, A. S. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. 6th ed. Oxford : Oxford University Press, 2000.
- Klein, M. L., and others. Conservations Voices : Listening to The Land. USA : Nat Consev, 1995.
- Menkhaus, S. and D. J. Lober. Journal of Environmental Management. USA : Sch. Environ Duke Univ. 1996.
- Meyer, M. W. Beyond The Mask. Saarbricken : Breitenbach, 1988.
- Michigan State University. American Culture in 1920s. 1999. <<http://www.meu.edu/course/mc/>> April 23, 2007.
- Muqbil, I. "Growth Potential Huge for Thailand's Outbound Trave," Bangkok Post. March 23, 1993. p 8.
- Page, S. and D. Getz. The Business of Rural Tourism : International Perspectives. London : International Thomson Business Press, 1997.
- Richardson, Janet. Ecotourism & Nature Based Holidays. Australian Print Group, 1993.
- Sprecher, Dawn Marie. "Village-Based Tourism : Monitoring Tourism Change on The Mekong River," Dissertation Abstracts International. Faculty of Environmental Desing. The University of Algary, 2000.
- Steward, Julian and others. In Leslie White's The Science of Culture : Study of Man and Culture. New York : The Free Perss, 1949.
- Tershy, B. R., and others. Environmental Conservation. Maxico : Maxico, Ac, Sea Cortez Ecosystem Prg. 1997.

Van Den Berghe, Pierre and Chales F. Keyes. "Introduction : Tourism and Re-Created Ethnicity," in Tourism and Ethnicity. s.i. : s.n., 1984.

Weaver, D. B. Ecotourism in The Less Developed World. Oxon : AB International, 1998.

Wight, N. and A. Pamela. "Sustainable Ecotourism Balancing Economic, Environmental and Social Goals within an Ethical Framework," The Journal of Tourism Studies. 4(2) : 57-63, 1993.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เรื่อง

การจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน :
กรณีศึกษาภูผายนต์ อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร

แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง

วัน เดือน ปี

สถานที่

ชื่อผู้รับการสัมภาษณ์อายุ.....ปี

อาชีพ.....สถานที่ทำงาน.....

ตอนที่ 1 การดำเนินงานการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์

1) แผนงานเกี่ยวกับการท่องเที่ยว

- ใครรับผิดชอบวางแผน.....
- ท่านมีส่วนร่วมวางแผนหรือไม่ อย่างไร
- แผนที่วางไว้เหมาะสมหรือไม่ อย่างไร

2) ผู้รับผิดชอบ

- ใครเป็นผู้รับผิดชอบ
- ผู้รับผิดชอบมีหน้าที่ บทบาทอะไรบ้าง
- ผู้รับผิดชอบทำหน้าที่ได้เหมาะสมหรือไม่

3) การบริการนักท่องเที่ยว

- การให้ข้อมูลกับนักท่องเที่ยวเพียงพอหรือไม่
- การบริการที่จัดให้มีอะไรบ้าง
- ใครมีหน้าที่บริการนักท่องเที่ยว

- 4) การกำกับติดตามการทำงานของเจ้าหน้าที่
- เจ้าหน้าที่บริการนักท่องเที่ยวอย่างไร
 - การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงต่างๆ เจ้าหน้าที่ริเริ่มขึ้น หรือมีส่วนอย่างไร
 - ผู้บังคับบัญชาเอาใจใส่กำกับดูแลการปฏิบัติงานเพียงใด
- 5) การประสานงาน
- หน่วยงานใดบ้างที่มีเจ้าหน้าที่อยู่ประจำในแหล่งท่องเที่ยว
 - เจ้าหน้าที่ได้ประชุม พูดคุยกัน บ่อยเพียงใด
 - นักท่องเที่ยวขอความช่วยเหลือข้ามหน่วยงานได้หรือไม่ อย่างไร
- 6) การปรับปรุงพัฒนาสถานที่ท่องเที่ยว
- จุดที่ควรแก้ไขคืออะไร
 - ใครควรมีบทบาทสำคัญที่สุดในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว
 - สิ่งอำนวยความสะดวกควรมีอะไรบ้าง
- 7) งบประมาณที่เกี่ยวข้อง
- รายได้ควรมาจากแหล่งใดบ้าง
 - การลงทุนธุรกิจได้รับความสะดวกหรือไม่
 - การเก็บค่าบริการควรทำอย่างไร และจะนำเงินที่ได้ไปทำอะไร

ตอนที่ 2 แนวทางพัฒนาจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์

- 1) ความต้องการสิ่งอำนวยความสะดวก มีอะไรบ้าง
- 2) ลักษณะของฝากหรือของที่ระลึก ควรมีลักษณะอย่างไร
- 3) ลักษณะของอาหารสำหรับบริการนักท่องเที่ยว ควรเป็นอย่างไร
- 4) บทบาทของประชาชนในท้องถิ่น ควรมีบทบาทสำคัญอะไรบ้าง
- 5) ภาพในอนาคตของแหล่งท่องเที่ยวที่ต้องการ เช่น เรื่องเกี่ยวกับพันธุ์ไม้ สัตว์ป่า นก สมุนไพร
ควรเป็นอย่างไร

แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง

วัน เดือน ปี

สถานที่

ชื่อผู้รับการสัมภาษณ์อายุ.....ปี

อาชีพ.....สถานที่ทำงาน.....

ตอนที่ 1 ความคิดเห็นเกี่ยวกับการดำเนินงานการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ตอนที่ 2 แนวทางพัฒนาจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม

วัน เดือน ปีเวลา

สถานที่

องค์ประกอบในการสังเกต (สีหน้า ท่าทาง สิ่งที่สัมผัสได้ทางประสาทสัมผัส)

- 1) บริบททั่วไปขณะสังเกต
- 2) การดำเนินงานของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง
- 3) ร่องรอยความร่วมมือ
- 4) ความตระหนักในคุณค่าของการอนุรักษ์พัฒนาแหล่งท่องเที่ยว
- 5) การรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวบ้านในแหล่งท่องเที่ยว
- 6) วัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม
- 7) ผลกระทบทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมจากการท่องเที่ยวที่มีผลต่อชาวบ้าน

นายชัยสิทธิ์ คำรงวงศ์เจริญ ผู้สังเกต
วันที่ เดือน 2549

แบบสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม

วัน เดือน ปีเวลา

สถานที่

องค์ประกอบในการสังเกต

- 1) บริบททั่วไปขณะสังเกต.....
- 2) การดำเนินงานของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง.....
- 3) ร่องรอยความร่วมมือ.....
- 4) ความตระหนักในคุณค่าของการอนุรักษ์พัฒนาแหล่งท่องเที่ยว.....
- 5) การรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวบ้านในแหล่งท่องเที่ยว.....
- 6) วัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม.....
- 7) ผลกระทบทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมจากการท่องเที่ยวที่มีผลต่อชาวบ้าน.....

นายชัยสิทธิ์ คำรงวงศ์เจริญ ผู้สังเกต

วันที่ เดือน 2549

ภาคผนวก ข
รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

การสัมภาษณ์

รายนามผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อ-สกุล	ที่อยู่	วัน เดือน ปี ที่สัมภาษณ์
1. ขวัญดาว งามแสง	129 หมู่ 1 ต.ภูพาน อ.ภูพาน จ.สกลนคร	13 ส.ค. 49
2. จีรศักดิ์ ปริสมบัติ	29 หมู่ 1 ต.กกปลาจิว อ.ภูพาน จ.สกลนคร	1 ส.ค. 49
3. เฉลียว เวียงสงฆ์	9 หมู่ 2 ต.กกปลาจิว อ.ภูพาน จ.สกลนคร	1 ส.ค. 49
4. ทวีศักดิ์ แสนสาร	25 หมู่ 3 ต.กกปลาจิว อ.ภูพาน จ.สกลนคร	1 ส.ค. 49
5. ทองนาค ชีแก้ว	1 หมู่ 1 ต.กกปลาจิว อ.ภูพาน จ.สกลนคร	1 ส.ค. 49
6. ธวัชชัย เรืองแสน	36 หมู่ 5 ต.กกปลาจิว อ.ภูพาน จ.สกลนคร	5 ส.ค. 49
7. ประเสริฐ สานหนองหม้อ	178 หมู่ 1 ต.ภูพาน อ.ภูพาน จ.สกลนคร	11 ส.ค. 49
8. ปรีชา ชันคำ	4 หมู่ 3 ต.กกปลาจิว อ.ภูพาน จ.สกลนคร	3 ก.ย. 49
9. พันถวิล ผิวหอม	113 หมู่ 5 ต.กกปลาจิว อ.ภูพาน จ.สกลนคร	7 ก.ย. 49
10. พงษ์พัฒน์ ดวงปากดี	8 หมู่ 2 ต.กกปลาจิว อ.ภูพาน จ.สกลนคร	11 ก.ย. 49
11. พิสิทธิ์ ศรีมุกดา	7 หมู่ 3 ต.กกปลาจิว อ.ภูพาน จ.สกลนคร	13 ก.ย. 49
12. เพ็ญนิภา ลาภมี	8 หมู่ 3 ต.กกปลาจิว อ.ภูพาน จ.สกลนคร	13 ก.ย. 49
13. ภัคดี ผาบแก้ว	32 หมู่ 5 ต.กกปลาจิว อ.ภูพาน จ.สกลนคร	18 ก.ย. 49
14. ลินดา กาลกระบวน	2 หมู่ 2 ต.กกปลาจิว อ.ภูพาน จ.สกลนคร	25 ก.ย. 49
15. วิไลย สุขมงคล	31 หมู่ 5 ต.กกปลาจิว อ.ภูพาน จ.สกลนคร	25 ก.ย. 49
16. วีระ ศรีสำราญ	179 หมู่ 1 ต.ธาตุเชิงชุม อ.เมือง จ.สกลนคร	1 ต.ค. 49
17. วัชรพงษ์ สัมป่า	2 หมู่ 7 ต.กกปลาจิว อ.เมือง จ.สกลนคร	1 ต.ค. 49
18. วัชรพล พรมงษ์	1 หมู่ 4 ต.ภูพาน อ.ภูพาน จ.สกลนคร	7 ต.ค. 49
19. สมพาน ศรีทิน	13 หมู่ 5 ต.กกปลาจิว อ.ภูพาน จ.สกลนคร	7 ต.ค. 49
20. สมชาย ศรีพัน	4 หมู่ 2 ต.กกปลาจิว อ.ภูพาน จ.สกลนคร	10 ต.ค. 49
21. สรพงษ์ ทัพธานี	22 หมู่ 5 ต.ภูพาน อ.ภูพาน จ.สกลนคร	10 ต.ค. 49
22. สว่าง ชีด้าม	5 หมู่ 5 ต.กกปลาจิว อ.ภูพาน จ.สกลนคร	15 ต.ค. 49
23. สารawan ถิ่นตองโฉบ	20 หมู่ 5 ต.กกปลาจิว อ.ภูพาน จ.สกลนคร	15 ต.ค. 49
24. สาธิต คำลือฤทธิ์	8 หมู่ 8 ต.กกปลาจิว อ.ภูพาน จ.สกลนคร	28 ต.ค. 49
25. อนุวัฒน์ ชุ่มสูงเนิน	25 หมู่ 9 ต.ภูพาน อ.ภูพาน จ.สกลนคร	29 ต.ค. 49

ภาพประกอบ 28 การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลในการวิจัย

การสนทนากลุ่ม

วันที่ 17 สิงหาคม 2549 เวลา 08.30 น. ถึง 12.00 น. ณ ศาลาประชาคม บ้านนาผาง ตำบลกกปลาซิว อําเภอกุพาน จังหวัดสกลนคร มีรายนามการเข้าร่วมสนทนากลุ่มดังนี้

1. นายสว่าง ชีดําม	กํานันตำบลกกปลาซิว
2. นายทองนาค ชีแก้ว	ผู้ใหญ่บ้านนาผาง
3. นายวิไลย สุมังคละ	ครูโรงเรียนบ้านนาผาง
4. นายสมชาย ศรีพัน	เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติกุพาน
5. นายสมพาน ศรีทิน	ปราชญ์ชาวบ้าน
6. นายวีระ ศรีสำราญ	นักวิชาการวัฒนธรรม
7. นายพันถวิล ผิวหอม	นายกองค์การบริหารส่วนตำบลกกปลาซิว
8. นายจිරศักดิ์ ปรีสมบัติ	ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลกกปลาซิว
9. นายสาธิต คำลือฤทธิ์	เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการท่องเที่ยว
10. นางสาวปรียา ชันคำ	เยาวชนบ้านนาผาง
11. นายวัชรพล พรมงศ์	เจ้าของร้านอาหารคุณเล็กโกชนา
12. นายประเสริฐ สานหนองหม้อ	พนักงานขับรถรับจ้าง
13. นายสรพงษ์ ทัพธานี	เจ้าของโรงแรมกุพานรีสอร์ท

ภาพประกอบ 29 การสนทนากลุ่มเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย

การประชุมเชิงปฏิบัติการ

วันที่ 18 กันยายน 2549 เวลา 10.30 น. ถึง 17.30 น. ณ ศาลาประชาคม บ้านนาผาง
ตำบลกกปลาซิว อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร

รายนามผู้เข้าร่วมการประชุมเชิงปฏิบัติการ

ที่	ชื่อ- สกุล	ที่อยู่
1	นายวิไลย สุ่มังคะ	31 หมู่ 5 ตำบลกกปลาซิว
2	นายสมพาน ศรีทิน	13 หมู่ 5 ตำบลกกปลาซิว
3	นายใจ อ่อนจงไกร	6 หมู่ 5 ตำบลกกปลาซิว
4	นายบุญช่วย ชีด้าม	37 หมู่ 5 ตำบลกกปลาซิว
5	แม่โบล่า บิล้า	9 หมู่ 5 ตำบลกกปลาซิว
6	นางตอม แสงเจริญ	17 หมู่ 5 ตำบลกกปลาซิว
7	นางไพรวรรณ ถานทองดี	35/2 หมู่ 5 ตำบลกกปลาซิว
8	นางสาละวัน ถิ่นทองไข่ม	20 หมู่ 5 ตำบลกกปลาซิว
9	นายพรหม วิ่งล้ำ	10 หมู่ 5 ตำบลกกปลาซิว
10	นายบุญ สูงศรีทิน	33 หมู่ 5 ตำบลกกปลาซิว
11	นายสมดี ศรีทิน	11 หมู่ 5 ตำบลกกปลาซิว
12	นายปัญญา ละครดี	27 หมู่ 5 ตำบลกกปลาซิว
13	นายไพวงศ์ ชีแพง	4 หมู่ 5 ตำบลกกปลาซิว
14	นางอาด ศรีทิน	11 หมู่ 5 ตำบลกกปลาซิว
17	นางบา กิตนาค	21 หมู่ 5 ตำบลกกปลาซิว
18	นางสีดา มุงคุณ	24 หมู่ 5 ตำบลกกปลาซิว
19	นางปริญญา ชีด้าม	29 หมู่ 5 ตำบลกกปลาซิว
20	นางเสริม ชีแก้ว	34 หมู่ 5 ตำบลกกปลาซิว
21	นางภักดี ผาบแก้ว	32 หมู่ 5 ตำบลกกปลาซิว

ภาพประกอบ 30 การประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ชื่อ	นายชัยสิทธิ์ ดำรงวงศ์เจริญ
วันเกิด	วันที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ. 2504
สถานที่เกิด	อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	บ้านเลขที่ 1894/63 ถนนสุขสวัสดิ์ ตำบลธาตุนิคม อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร รหัสไปรษณีย์ 47000
ตำแหน่งหน้าที่การงาน	นักวิชาการวัฒนธรรม 7 ว
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสกลนคร
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2520	มัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนเมธาศึกษา อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร
พ.ศ. 2523	ประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา (ป.กศ.) วิทยาลัยครูสกลนคร
พ.ศ. 2525	ประกาศนียบัตรพิเศษครูมัธยม (พ.ม.) กระทรวงศึกษาธิการ
พ.ศ. 2528	ปริญญาครุศาสตรบัณฑิต (ค.บ.) วิชาเอกสุขศึกษา วิทยาลัยครูสกลนคร
พ.ศ. 2550	ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ศศ.ม.) สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

